

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПІВДЕННИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ЦЕНТР
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
ІХ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

«ЧОРНОМОРСЬКІ НАУКОВІ СТУДІЇ»

*12 травня 2023 року
м. Одеса, Україна*

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ КОНФЕРЕНЦІЇ:

Голова:

К.В. Громошенко – д.ю.н., професор, ректор Міжнародного гуманітарного університету.

Перший заступник голови:

В.О. Лефтеров – д.психол.н., професор, перший проректор Міжнародного гуманітарного університету.

Заступник голови:

О.І. Стеценко-Баранова – начальник відділу аспірантури та науково-дослідної роботи Міжнародного гуманітарного університету.

Члени оргкомітету:

Є.Л. Стрельцов – д.ю.н., професор, член-кореспондент НАПрН України, вчений секретар Південного регіонального центру НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України;

Л.А. Ковалевська – д.мед.н., професор, проректор з науково-медичної роботи Міжнародного гуманітарного університету;

Д.Г. Манько – д.ю.н., доцент, завідувач кафедри державно-правових дисциплін факультету права та економіки Міжнародного гуманітарного університету;

М.І. Зубов – д.філол.н., професор, професор кафедри германських і східних мов та перекладу факультету лінгвістики та перекладу Міжнародного гуманітарного університету;

І.В. Стрелковська – д.техн.н., професор, декан факультету кібербезпеки, програмної інженерії та комп'ютерних наук Міжнародного гуманітарного університету;

О.О. Тарабрін – д.мед.н., професор, завідувач кафедри анестезіології інтенсивної терапії та медицини невідкладних станів Міжнародного гуманітарного університету;

О.В. Дишкантюк – к.е.н., доцент, декан факультету менеджменту, готельно-ресторанної справи та туризму Міжнародного гуманітарного університету;

В.Н. Кукушкін – декан факультету медицини та громадського здоров'я Міжнародного гуманітарного університету;

Н.В. Кравець – декан факультету мистецтва та дизайну Міжнародного гуманітарного університету;

Ю.В. Шарпановська – директор Фахового коледжу Міжнародного гуманітарного університету.

Чорноморські наукові студії : IX Всеукраїнської мультидисциплінарної конференції, 12 травня 2023 року, м. Одеса. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. 232 с.

ISBN 978-966-397-300-5

До збірника матеріалів конференції увійшли тези доповідей, які стали предметом обговорення учасників IX Всеукраїнської мультидисциплінарної конференції «Чорноморські наукові студії» у м. Одесі 12 травня 2023 року у Міжнародному гуманітарному університеті.

Збірник зібраний та підготовлений до друку відділом аспірантури і науки Міжнародного гуманітарного університету і розрахований на наукових та науково-педагогічних працівників, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів.

УДК 001.83(063)

© Міжнародний гуманітарний університет, 2023

© Південний регіональний центр

Національної академії правових наук України, 2023

ISBN 978-966-397-300-5 © Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2023

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Основні види тлумачення норм права та їх практичне значення Бойчук В. А., Арабаджи Н. Б.	9
Реформи Клісфена як передумови зародження сучасної демократії Гамураг І. О.	13
Арабаджи Н. Б.	13
Право на безоплатну правову допомогу Карпова К. М.	17
Естетично-творчий метод в юриспруденції Манько Д. Г.	19
Правове становище засудженого в Республіці Молдова: порівняльна характеристика з Україною Ніпарко А. В.	22
Поняття економічних санкцій в міжнародному праві Ольшак М. В.	24
Розвиток концепції екологічної безпеки в праві ЄС Пахомі С. К.	28
Латентна злочинність, її види та засоби виявлення Петров Т. О., Яковенко О.	31
Роль інформаційно-комунікаційних технологій у забезпеченні безпеки держави Плахотнюк О. В.	33
Принципи організації та функціонування системи юридичної освіти в контексті використання інформаційних технологій Поварчук Н. С.	35
Особливості юридичної освіти в Німеччині Серединко А. А.	38
Загальна характеристика та правове регулювання електронної комерції в Україні Уртаєв О. І.	43
Європейські стандарти електронного судівництва та перспективи їх упровадження в законодавство України Черватий М. Ю.	47

НАПРЯМ 2. ЕКОНОМІКА. МЕНЕДЖМЕНТ. ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА ТА ТУРИЗМ

Ключові виклики ефективного управління якістю загальної середньої освіти в Україні в умовах воєнного стану Анісімов В. А.	52
Переформатування споживчих настроїв у фармацевтичній галузі через військові дії 2022 року в Україні Дзюба Т. В.	54
Розвиток барної індустрії України в період війни Кравченко Я. В., Бресуцька М. Я.	58
Форми подання статистичних даних Маланська В. А.	60
Ресторанний бізнес під час війни Марковська А. В., Жолобнюк Д. О.	65
Сучасний стан та перспективи активізації інвестиційної діяльності в Україні Олійник Д. А.	67
Моделі управління якістю послуг у міжнародному туристичному бізнесі Чуєва І. О.	71
Процес мотивації залучення іноземних інвестицій Якобчук Н. М.	74

НАПРЯМ 3. ФІЛОЛОГІЯ

Лексико-стилістичні особливості арабських медіа текстів, які висвітлюють російсько-українську війну 2022 р. Андруцакі І. В.	77
Стилістичні особливості німецькомовної субмови агротранспортних технологій (на прикладі інструкцій до сільськогосподарської техніки) Вашенко К. О.	80
Використання квеситивів у дискурсі французької соціальної реклами Девос А. О.	84
Актуальна проблематика дослідження сучасної літератури, адресованої юній аудиторії Дев'ятко Н. В.	87

Структурні елементи жестових одиниць національних жестових мов	
Замша А. В.	93
Роман «Що записано в книгу життя» Михайла Слабошпицького крізь призму сучасної біографістики	
Комарницький Є. П.	96
Emotive expression of negative evaluation as a communicative unit of discourse	
Mykhaylova H. M.	100
Умань у житті та творчості Миколи Бажана	
Осіпенко Н. С., Козюк Д. О.	104
Маніпуляції в сучасному медіадискурсі	
Семак Л. А.	107
Лінгвістичний та екстралінгвістичний аналіз назв-прізвицьк Сполучених Штатів Америки	
Філатова О. О.	110

НАПРЯМ 4. СТОМАТОЛОГІЯ ТА ФАРМАЦІЯ. МЕДИЦИНА ТА ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я

Сучасний погляд на механізми виникнення хронічного больового синдрому у пацієнтів з ураженням колінного суглобу	
Бугайов О. В.	113
Фітопрепарати для лікування цукрового діабету	
Кравченко А. В.	116
Роль фармацевта у системі фармаконагляду	
Лисун С. Ф., Лисун С. Ф.	119
The study of the physical, mental and Social Development of children during martial law and online education	
Sherstiuk V. O., Sherstiuk O. S.	122

НАПРЯМ 5. ГУМАНІТАРНІ ТА СОЦІАЛЬНІ НАУКИ. ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ. КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО

Внесок афроамериканських виконавців у розвиток вокальної техніки у контексті історичної еволюції жанру опери	
Архіпова Н. Є.	126
Цинізм у контексті самозбереження у соціумі	
Атрошенко В. В.	129

Проблема актуалізації інноваційного потенціалу вихователя	
Бай Цзішен	133
Питання діагностики сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців у галузі охорони здоров'я	
Барджадзе Р. В.	136
Стильові переваги в живописі Великої церкви Успіння Пресвятої Богородиці (XIX – початок XX ст.)	
Бардік М. А.	139
Аль-Фарабі про мир у суспільстві та між людьми	
Борисова О. В.	144
Особливості психологічної допомоги в умовах вимушеної міграції	
Васильєва Н. М.	147
До питання втілення європейських принципів в українській вищій освіті	
Ваховська О. В.	149
Сучасне батьківське виховання дітей з особливими освітніми потребами за умов динамічних змін в Україні	
Вовченко О. А.	153
ДЦП як один із видів психосоматичного порушення	
Волкова О. І.	156
Психологічні аспекти сучасної звукорежисури	
Горovenko М. Г.	161
Організаційно-педагогічні умови формування цифрової компетентності старшокласників на уроках інформатики	
Грушко Р. С.	164
Вчитель географії: професійні компетенції, сутність, специфіка, технологія формування	
Гунька К. О.	169
Мистецтво як засіб дипломатичної церемоніальної комунікації	
Захарова О. Ю.	172
Соціокультурні аспекти публічної політики на рівні ОТГ у контексті реформи децентралізації	
Зеленкевич Л. П.	175
Застосування інноваційних методів навчання на уроках української мови як засіб формування комунікативних навичок	
Зінченко О. В., Шевченко С. В.	178

Історія освіти в Азербайджані Іванцов В. П.	181
До питання щодо тембрального аспекту кіномузики Кайдалова Д. Д.	184
Специфика викладання дисципліни «Університетська освіта та основи наукових досліджень» для здобувачів творчих спеціальностей Каплун Т. М.	186
Політика ЄС щодо «Єврейського питання» у 2023 році Козерод О. В.	188
Етикет у діловому спілкуванні з іноземцями Лазаренко В. О.	192
Формування постнекласичного підходу до природного фактору історичного розвитку Мірошкіна Н. В.	195
Суть та значення апперцепції у діяльності військовослужбовця Павлова О. В.	198
Авторський кінематограф: до питання визначення сутності та основних характеристик Погасій С. М.	201
Експериментальні підходи до викладання джазового співу: крос-жанрові взаємодії та сучасні тренди Роменський Ю. М., Кравець Н. В.	204
Переживання самотності як ресурс розвитку особистості в ранньому дорослому віці Сидоренко О. Б.	206

НАПРЯМ 6. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Деякі аспекти підробки метаданих на фотографії Гоцій А. В.	210
Детектив і кіберрозвідка: виклики воєнного стану Дерев'янко Т.	212
Віртуальна лабораторія для програмування мікроконтролерів Русу О. П., Маркітан А. С., Султанзаде Н. Р.	214
Парсинг даних в детективній діяльності Серенкова Т.	216

Деякі питання методики проведення комп'ютерно-технічної експертизи	
Солощук Ю.	218
Вплив інформаційних технологій на суспільство під час війни	
Старков В. І.	220
Ймовірнісний підхід в задачах позиціонування	
Стрелковська І. В., Соловська І. М.	224
Особливості призначення комп'ютерно-технічної експертизи	
Цибульський М.	228
Аналіз графів під час розвідки кіберінциденту	
Шевченко Д.	230

НАПРЯМ 1. НАЦІОНАЛЬНЕ ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-1>

ОСНОВНІ ВИДИ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА ТА ЇХ ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ

Бойчук В. А.

*магістр 2-го курсу факультету права та економіки
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Арабаджи Н. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
факультету права та економіки
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

На сьогоднішній день, тлумачення права є однією з традиційних проблем юридичної науки. Ця проблема пов'язана з інтересами держави й суспільства, їх обумовленням і захистом. Тлумачення норм права є важливим політико-юридичним інструментом виявленням чіткого змісту права. Саме тлумачення забезпечує процес і результати з'ясування та роз'яснення змісту правових норм. Питання тлумачення норм права та тлумачення правових норм права в українській правовій думці досліджували Т. Кудлай, О. Скакун, В. Шишкін, К. Волинка, В. Котюк, М. Патеї-Братасюк, В. Галунько, А. Мірошніченко, Д. Михайлович, В. Карбань, П. Волвенко, І. Турчин-Кукаріна, Ю. Власов, Д. Михайлович, В. Малента, С. Погребняк, В. Комаров, Ю. Чалий, П. Чулінда, А. Бірюкова, О. Майстренко та інші науковці.

Тлумачення норм права (інтерпретація норм права) представляє собою інтелектуально-вольову пізнавальну діяльність, що полягає у встановленні точного змісту (сміслу) норм права і здійснюється за допомогою певних способів (прийомів) з метою правильного їх застосування та безпосередньої реалізації.

Акт тлумачення – це акт, що роз'ясняє як варто розуміти і застосовувати на практиці які-небудь правові норми [1, с. 8]. В юридичній науці та практиці акти тлумачення поділяються на два основних види:

- акти офіційного тлумачення;
- акти неофіційного тлумачення;

Офіційне тлумачення (легальне) норм права представлено актом роз'яснення правової норми, що виходить від державно-владного органа й обов'язковий для всіх суб'єктів, відносини між якими регулюються нормою, що роз'ясняється [2, с. 41–46]. В Україні офіційне тлумачення права здійснюють:

- Конституційний Суд України;
- вищі представницькі органи;
- Верховна Рада;
- окремі міністерства;
- державні комітети;
- Верховний суд України;
- генеральний прокурор України;
- Вищі спеціалізовані суди України;
- Кабінет Міністрів України.

Виділяють два основних ознаки актів офіційного тлумачення:

- приналежність його уповноваженим органам;
- юридичні наслідки, що випливають з державних указівок, що містяться в роз'ясненні.

Крім того, офіційне тлумачення характеризується ще і формою, порядком здійснення. Форма в основному представляється в письмовому виді (тобто як нормативний документ), у той же час відомі випадки усного тлумачення. До цього відноситься роз'яснення прав і обов'язків учасникам кримінального чи цивільного процесу з боку суду. Аналогічне за значенням має усне тлумачення, здійснюване посадовими особами під час прийому відвідувачів по юридичних питаннях (прийом громадян працівниками суду, прокуратури).

Поняття правотлумачного процесу (у рамках якого і формується акт тлумачення) включає в себе і порядок здійснення офіційного тлумачення [3, с. 110]. Причому цей порядок багато в чому визначає правопояснювальний процес. «Правопояснювальний процес як сукупність визначених стадій формування офіційного роз'яснення розкриває питання про причини і порядок видання акта тлумачення, особливостях його регулюючого впливу на суспільні відносини».

Офіційне тлумачення поділяється за принципом юридичних наслідків на нормативне і казуальне.

Офіційне нормативне тлумачення характеризується загальнообов'язковістю для всіх осіб і органів, що здійснюють тлумачення, і поширюється на усі випадки, передбачені тлумачною нормою, забезпечуючи тим самим однаковість і правильне проведення в життя її вимог (наприклад, Постанови пленуму Верховного Суду України)

[4, с. 80]. У загальному, нормативному тлумаченню піддаються акти, що з погляду компетентного органа мають потребу в додатковому роз'ясненні в силу утруднень, що виявилися, неправильно чи суперечливої їхньої практики чи неоднаковому застосуванню в силу різних причин. Нормативні роз'яснення цілком повторюють долю тлумачного акта.

Різновидом офіційного нормативного тлумачення є аутентичне, що представляє собою роз'яснення норми органом, що установили норму. Воно логічно випливає з компетенції органа, що видає норми права, і може застосовуватися неодноразово.

Іншим різновидом нормативного тлумачення вважають роз'яснення норми особливими органами в силу представлених чи постійних спеціальних чи разових повноважень. Обов'язковість даного роз'яснення обмежується юрисдикцією органа, що дає тлумачення.

Наступним видом офіційного тлумачення є тлумачення стосовно конкретного випадку – казуальний вид тлумачення норм права. Особливістю казуального тлумачення є те, що воно обов'язкове тільки по відношенню осіб, щодо яких воно здійснюється, яке має конкретні обставини і його не можна поширювати на інші аналогічні випадки. Найбільше часто казуальне тлумачення виступає у вигляді мотивувальної частини правозастосовного акта. Наприклад, у судових рішеннях, вироках.

Неофіційне тлумачення – це роз'яснення, що не має формального, юридично обов'язкового значення, тобто вони позбавлені юридичної чинності [5, с. 58]. Іншими словами неофіційне тлумачення не породжує юридичних наслідків та може бути здійснене будь-якими особами. Як правило це вчені, адвокати й ін. Значення неофіційного тлумачення визначається авторитетом суб'єктів, їхньою кваліфікованістю і переконливістю тлумачення. Не володіючи юридичною чинністю, неофіційне тлумачення, однак, має визначений вплив на правосвідомість і поведінку конкретних суб'єктів.

Неофіційне тлумачення розділяється на доктринальне і повсякденне. Доктринальне тлумачення здійснюється висококваліфікованими фахівцями, юристами практиками і має науковий характер. Такі роз'яснення відіграють важливу роль у виробленні єдності розуміння і застосування правових норм.

Повсякденне тлумачення виражається в з'ясуванні і роз'ясненні права людьми, що не мають спеціальних юридичних знань. Це тлумачення ґрунтується на життєвому досвіді, даних повсякденного життя, масової свідомості. Сутність повсякденного тлумачення полягає в тому, що тлумачення здійснюється у зв'язку з правозастосовною діяльністю. Роль даного тлумачення в даний час росте у зв'язку з демократизацією суспільства, залученням його до керування державою.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що велике значення для правильної й ефективної роботи правознавчих знань велику роль відіграють основні види тлумачення норм права. Уміння відрізняти, систематизувати і використовувати різні інтерпретаційні акти є однією з умов успішної діяльності при кваліфікації поведження суб'єктів права, правильній юридичній оцінці вчинків людини, складанні юридично аргументованих процесуальних актів і узагальнень юридичної практики. Цьому повинна передувати повсякденна робота з виявлення, аналізу і систематизації різного роду роз'яснень норм права.

Література:

1. Біленчук П., Теліпко В. Тлумачення правових норм: поняття, способи, види. *Актуальні проблеми тлумачення і застосування юридичних норм* : зб. ст. учасн. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. П. О. Недбайла, 28–29 берез. 2008 р. Львів : Юрид. фак. Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2008. С. 8–11.
2. Тлумачення у правовій сфері: методичні матеріали для студентів за спеціальністю «Правознавство». А. Ф. Крижановський, Н. Б. Арабаджи ; Міжнар. гуманіт. ун-т. Херсон : Олді-плюс, 2014. 87 с.
3. Абдурасулов Є. Б. Практика тлумачення закону в країнах СНД в перехідний період. *Правознавство*. 2002. № 4. С. 102–115.
4. Власов Ю. Л. Тлумачення норм права. Юридична енциклопедія: у 6 т. Київ : Укр. енцикл., 2004. Т. 6: Т-Я. С. 80–82.
5. Власов Ю. Л. Роль тлумачення в забезпеченні законності. *Правова держава*. № 14. 2003. С. 57–58.

РЕФОРМИ КЛІСФЕНА ЯК ПЕРЕДУМОВИ ЗАРОДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Гамурап І. О.

*магістр 2-го курсу факультету права та економіки
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Арабаджи Н. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
факультету права та економіки
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Становлення демократії як багатогранної парадигми все частіше привертає увагу науковців. Її слабкі та сильні сторони стали предметом дослідження багатьох видатних учених та державних діячів. З одного боку, більшість авторів в узагальненому вигляді розуміє демократію як правління більшості з урахуванням думок меншості. А представники іншої точки зору стверджують, що демократія – це не стільки закон більшості, скільки захист інтересів решти суспільства. Однак, золоті середину цього балансу ще не знайдено. І сьогодні виникає більше питань, ніж конкретних відповідей. Тому розглядаючи концепцію демократії доцільніше почати з її перших реформ, що виникли у Давніх Афінах приблизно у VI–V ст. до н. е.

Серед низки грецьких реформаторів, які стояли у витоків демократії, не можна пройти повз афінянина Клісфена, що походив із знатного роду Алкміонідів. Син Мегакла та Агаріста, онук сикіонського тирана Клісфена Старшого жив у другій половині VI ст. до н. е., а в якості державного діяча трудився в останній чверті цього ж століття. З ім'ям Клісфена пов'язана подальша демократизація афінського політичного ладу. Саме за його правління, основні закони часто діяли незалежно від мінливостей політичної боротьби.

Прийшовши до влади (508 р. до н. е.), він приступився до проведення реформ, які повинні були закріпити перемогу демосу й назавжди покінчити з небезпекою відродження влади родової аристократії.

Найважливішою реформою Клісфена було введення нового адміністративного поділу Аттики, побудованого на чисто територіальному

принципі, що було покликано замінити древні родові розподіли [1, с. 152–153]. Поділ цей полягав в наступному: Аттика ділилася на три територіальних округи: місто Афіни із передмістями, внутрішня центральна смуга, берегова смуга. Кожний округ складався з десяти рівних частин – тритій. Три тритії, по одній з кожного округу, поєднувалися у філу, і в такий спосіб складалося десять територіальних філ. Отже, клісфеновські філи являли собою об'єднання локально розділених цивільних груп, що з'єднувалися під час голосування. Філи були встановлені територіально так, що кожна філа була не суцільною територією, а з'єднанням трьох окремих територіальних одиниць. Таким чином, в кожній філі дві третини виявлялося за міським населенням або за населенням, що тяжіло до міста, і лише одна – за населенням сільським.

Метою реформи було змішати населення, роз'єднати роди й тим самим послабити силу впливових їхніх членів, тобто епатридів. Старі філи з їх філобасилеями залишалися, але зводили до простих культових об'єднань. Нові філи також здобували сакральну санкцію й були названі по іменах древніх атичних героїв.

Тритії розпадалися на дрібні сільські одиниці – деми; в Атиці за часів Клісфена налічувалося 100 демів; із часом їх стало більше. Дем являв собою одночасно господарську, адміністративну, культову, військову й політичну одиницю. У кожному демі був виборний староста – демарх, що відав справами дема і виконував постанови його зборів. Дем користувався правом самоврядування в місцевих справах, в державному ж управлінні деми брали участь переважно через філи. З демом кожний афінянин був зв'язаний від дня народження. Коли йому виконувалося 18 років, виборний демарх (староста) заносив його в цивільні й військові списки, і після проголошення клятви вірності афінійській державі молодий афінянин зараховувалося в ефеби для проходження військової служби, а також одержував право виступати на суді. З 20 років він здобував всі цивільні права.

По конституції Клісфена, права громадянства визначалися приналежністю до того або інший дему, а не роду. «Залиши в спокої філи й роди» – говорила афінійська приказка, породжена в часи Клісфена [2, с. 160]. При складанні списків демотів (цивільних списків) у них було включено багато метеків і вільновідпущених, завдяки чому кількість афінійських громадян збільшилося. Кожен афінійський громадянин, що досяг вісімнадцяти років, був закріплений за тим демом, при якому мав осілість при складанні перших при Клісфені списків – демотів. Це право громадянства залишалося у силі і для його нащадків. Звання демота давало право повного громадянства, якого б походження демот не був.

З того часу офіційним ім'ям афінського громадянина, окрім особистого, була назва його дема.

Крім того, кожний із громадян міг бути обраний у члени знов створеної *ради П'ятисот (Буле)*, що замінювала колишню раду чотирьохсот. Нова рада складалася з 500 чоловік, які обиралися в демах порівну між десятима філами, і весь склад Ради ділився протягом року на десять секцій по філам. Усередині філи голоси розподілялися відповідно величині демів. Відразу ж після утворення Рада п'ятисот перетворилася на ключовий адміністративний орган, до якого методом жеребкування обиралися щороку представники трьох вищих солонівських майнових класів з десяти філ (на посаді булевта перебували впродовж року, а взагалі громадянин міг обиратися до Буле не більше двох разів за все своє життя). Члени Ради ділилися на десять пританій – по 50 чоловік в кожній. Кожна з пританій впродовж 35–36 днів по черзі чергувала у Раді, опікуючись всіма побіжними справами полісу, готувала і скликала Буле та народні збори, екклесію.

За часів Клісфена було створено *колегію десяти аподектів*, які відали усіма фінансовими справами, збиранням та видатками коштів на державні потреби.

Для військових потреб держави служили також тритії та навкрарії. Клісфен створив *колегію* з 10 воєначальників – *стратегів* (по 1 від кожної філи), до яких перейшла від архонта-полемарха вся військова влада. Ця колегія представляла собою провідників афінського ополчення, які надалі по черзі виконували функції головнокомандуючих. Стратегами могли стати представники практично будь-яких соціальних груп. Вона комплектувалася з урахуванням територіальної організації населення: по одному представнику від кожної філи. Спочатку стратеги мали лише військові функції, але пізніше вони відтіснили на другий план архонтів і стали вищими посадовими особами Афінської держави.

Серйозної демократизації зазнала й судова влада. Хоча в Афінах продовжували діяти Ареопаг і суд ефетів, головна роль у судочинстві поступово переходила до *гелієї* – *суду присяжних*, що обирався по жеребу з усіх громадян, без урахування майнового цензу. В компетенцію гелієї входив і контроль за діями посадових осіб, який вона здійснювала разом з народними зборами. Останні також значно активізували свою роботу і все чіткіше проводили лінію на утвердження та зміцнення демократичних засад.

Щоб охоронити державу від можливих політичних потрясінь і захоплення влади тираном, Клісфен установив *екстраординарний «суд черепків»* – *остракізм*. Щороку навесні скликалося екстрені народні збори, що визначали голосуванням, чи потрібно вдатися до остракізму, тобто чи немає серед громадян кого-небудь, небезпечного для цивільної

волі. Якщо такі виявлялися, то збори збиралися вдруге, і тоді кожний громадянин писав на глиняному черепку (остракін) ім'я того, хто, на його думку, загрожував цивільній волі. Засуджений більшістю 6 тис. голосів віддалявся за межі Аттики на десять років (без конфіскації майна), після закінчення яких він повертався в Афіни й одержував всі свої цивільні права. Звісна річ, під дію закону про остракізм підпадали виключно люди впливові і відомі громадянському загалу, представники впливових сімей, аристократи, що найактивніше брали участь у політичній боротьбі – одним словом, ті, що постійно перебували в центрі уваги і викликали до себе заздрість та недобррозичливість середнього громадянина, рядового обивателя. Отже, за допомогою цієї процедури народні збори дістали можливість виганяти на десять років громадян, які, на думку міста, набули надзвичайний вплив у державі або стали небезпечними для демократії.

Створений для боротьби з загрозою реставрації тиранії, закон про остракізм об'єктивно слугував утвердженню демократії. Видатні особистості відтепер завжди мусили дбати про свій, так би мовити, імідж в очах простого люду, ретельно виважувати кожен крок і кожне слово, щоб, борони боже, не викликати в юрби підозру у погорді. Відкритість, публічність особистого життя політичного діяча стає відтепер нормою для полісу – демократія завжди ревниво стежить за своїми лідерами, тримаючи їх постійно, за висловом Ф. Шахермейра, «у стані шаху».

Таким чином, зміцнення внутрішньополітичного й міжнародного становища Афін значною мірою пояснюється успіхами реформаторської діяльності Клісфена. Законодавство Клісфена зіграло дуже велику роль в історії афінського поліса як заключний етап реформ, початих Солоним. Самі греки вважали Клісфена родоначальником грецької демократії. «Після Клісфена, – читаємо в «Афінської політті» Аристотеля, – Афінська держава зробилася значно демократичнішою, чим воно було, наприклад, при Солоні». У результаті в Афінах склалась рабовласницька держава у формі демократичної республіки.

Література:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Л. М. Маймескулова. Харків : Право, 2011.

2. Ставнюк В. В. Становлення афінського поліса. Київ, «Аквілон-Плюс», 2005.

3. Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу. У 2-х т. Т. 1 : *Історія держави і права країн Стародавнього Сходу та Стародавньої Греції*. Львів : Видавництво «СПОЛЮМ», 1999. С. 153.

4. Матвеева Т. О. Становлення континентальної системи європейського права на прикладі Стародавніх Афіні і Спарти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2. 2022. С. 20–26.

5. Реформи Клісфена. *Юридична енциклопедія* : у 6 т. / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5. 736 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-3>

ПРАВО НА БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ

Карпова К. М.

здобувачка другого року

третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти

кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства

Міжнародний гуманітарний університет

*Науковий керівник: **Андрейченко С. С.***

доктор юридичних наук, професор

завідувачка кафедри міжнародного права

та порівняльного правознавства

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Термін «правова допомога» використовується широко й охоплює юридичні консультації та допомогу поза судами та юридичне представництво в судах. Право на доступ до правосуддя, будучи загально-визнаним фундаментальним правом людини, є природною відправною точкою для встановлення обов'язку надавати безоплатну правову допомогу. Правова допомога є важливим аспектом гарантування захисту прав людини, а держави зобов'язані створити доступні механізми такої допомоги.

Повна реалізація прав людини не може бути досягнута без наявності ефективних механізмів та засобів захисту прав людини. Так, Галовіц Паула надає огляд правових джерел, які підтверджують існування обов'язку з боку держави надавати правову допомогу щодо економічних, соціальних і культурних прав [1]. Дурбах Андреа наводить правові аргументи на підтримку розширення права на правову допомогу в контексті розвитку процесуального права та судових процесів [2].

Безоплатна правова допомога зображується як каталізатор змін у дискримінаційних і упереджених суспільних структурах. Встановлення обов'язку надання безоплатної правової допомоги базується на фундаментальному праві людини на доступ до правосуддя. Доступ до правосуддя є загальним терміном, який охоплює кілька основних прав людини, таких як право на справедливий суд, право на доступ до суду, право на ефективний засіб правового захисту та рівність перед законом. Використовуючи доступ до правосуддя як відправну точку, аргумент про те, що безоплатна правова допомога є правом людини, торкається всіх аспектів широкого права на доступ до правосуддя. Опис змісту цього зобов'язання впливає з різноманітних правових джерел: конвенцій з прав людини, рішень договірних органів Організації Об'єднаних Націй з прав людини та регіональних договірних органів з прав людини, загальних коментарів, заключних зауважень та інших документів «м'якого права».

Правова допомога як соціальне явище має розглядатись як гарантоване державою право людини та здійснюватися на засадах рівності. Тобто надання правової допомоги на засадах рівності забезпечує рівність перед законом, визнання правової допомоги як складової верховенства права, а не як заходу соціального забезпечення.

Спеціальний доповідач ООН з питань незалежності суддів та адвокатів висловив думку, що внутрішня реалізація зобов'язання надавати безоплатну правову допомогу має бути залишена на розсуд кожної держави [3]. У справі «Ейрі проти Ірландії» ЄСПЛ зазначив, що «стаття 6 ЄКПЛ гарантує сторонам ефективне право на доступ до суду для визначення їхніх «громадянських прав і обов'язків» він залишає державі вільний вибір засобів, які будуть використані для досягнення цієї мети. Інститут схеми правової допомоги є одним із цих засобів, але є й інші, такі як, наприклад, спрощення процедури» [4].

Отже, лише проголошення гарантованого права на рівний доступ до правосуддя надасть стимул для урядів серйозно підійти до розробки механізмів, розрахованих на забезпечення непередставлених учасників спору справедливим і рівним доступом до правосуддя. Національне законодавство повинно передбачати право на безоплатну правову допомогу. Безоплатна правова допомога може подолати перешкоди на шляху рівного здійснення прав людини.

Література:

1. Galowitz P. Right to Legal Aid and Economic, Social and Cultural Rights Litigation. 2nd Edition. The Centre on Housing Rights and Evictions (COHRE), Geneva, Switzerland. URL: <http://www.right-to-education.org/>

resource/litigating-economic-social-cultural-rights-legal-practitioners-dossier (дата звернення: 04.04.2023 р.).

2. Durbach A. The Right to Legal Aid in Social Rights Litigation. *Social Rights Jurisprudence: Emerging Trends in International and Comparative Law* / ed. M. Langford. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. P. 59–75.

3. Knaul Gabriela. Report of the Special Rapporteur on the Independence of Judges and Lawyers. UN, 2015. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/797647> (дата звернення: 04.04.2023 р.).

4. Airey v Ireland, Application No 6289/73, Judgment of the European Court of Human Rights (Chamber) 9 October 1979. URL: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2014/03/ECHR-Airey-v.-Ireland-jurisprudence-1979-eng.pdf> (дата звернення: 04.04.2023 р.).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-4>

ЕСТЕТИЧНО-ТВОРЧИЙ МЕТОД В ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Манько Д. Г.

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Розкриття сутності та правової природи вихідних засад організації і здійснення якісної юридичної діяльності пов'язано з необхідністю встановлення чіткого методологічного інструментарію, визначення термінів, понять і категорій, застосування яких забезпечить повноту та всебічність їх наукового осмислення.

Методологію юриспруденції можна розглядати під вузьким і широким кутом зору. При застосуванні широкого підходу ми можемо встановити, що методологія – це не лише система принципів, підходів і методів, але й система знань про їх призначення та особливості застосування. Своєю чергою, у вузькому значенні методологія відображає сукупність принципів, підходів і методів, які застосовуються в процесі пізнання державних і правових явищ.

З цього приводу, М. Г. Братасюк обґрунтовує, що «...методологія правознавства, його окремих складових знаходиться у нерозривному зв'язку з домінуючими в суспільстві принципами правової доктрини, яка

по суті й виконує функцію вихідних начал праворозуміння, закладає основи правового пізнання дійсності. За цих обставин аналіз методології правових досліджень юридичної діяльності насамперед необхідно пов'язувати з ідеями позитивізму, антропології, соціології, аксіології права тощо, які притаманні сучасному стану правничої методології» [1, с. 3].

Але сучасний стан розвитку суспільних відносин, окрім використання традиційних ідей, зумовлює розширення методологічного арсеналу юриспруденції із урахуванням нетипових, для класичної юриспруденції, креативних підходів.

Як зазначав Ю. М. Оборотов, Необхідність творчого начала в дослідженнях права і держави робить креативність надзвичайною рисою сучасної юриспруденції. Сьогодні нетривіальне і дотепне вирішення виникаючих питань визначає не тільки розвиток сфер економіки і політики, що стрімко змінюються: для права і держави так само актуальною є здатність до опору тим стереотипам, які склались, важливим є бачення суті проблеми, висунення нових ідей і здійснення їх розробки [2, с. 3].

В рамках наукових розробок використання нетрадиційних інструментів забезпечення здійснення якісної юридичної діяльності, нами запропоновано виділяти естетично-творчий метод в юриспруденції як частину методологічного ряду креативного підходу.

Естетично-творчий метод це – поєднання раціонального та ірраціонального, ціннісно-чуттєвого пізнання, в процесі вирішення конкретної юридичної справи.

Естетично-творчий метод складається з наступних компонентів:

Естетична компонента. Мистецьке мислення: поєднання раціонального (усвідомлюваного) та ірраціонального (емоційного); ціннісно-чуттєве пізнання світу; пробудження уяви, фантазії, інтуїції, емоцій.

Творча компонента. Творче мислення: асоціативне та абстрактне моделювання; кристалізація суб'єктивного погляду на механізм досягнення результату; акт безпосереднього творіння.

Естетично-творчий метод у юриспруденції реалізується через низку **методологічних процедур**, зокрема:

створення проекту – слугує фіксації замислу, отриманню попереднього уявлення щодо змісту кінцевого документу, розробці плану його виконання;

герменевтичне опрацювання проекту документу та механізму його створення. Юристу треба не лише заглибитись у авторське відчуття та розуміння моделі вирішення юридичної справи і якомога повніше передати його у власній трактовці, а і виявити власне розуміння тексту,

виразити власні почуття, передати особливості власного сприйняття того, що створюється ним;

варіантна розробка моделей юридичної кваліфікації яка передбачає створення (уявлення) різних варіантів задуму вирішення юридичної справи. Варіантне опрацювання містить суттєву частку творчості. Мова йде не тільки про пошук можливих варіантів, але альтернативних, вже на основі яких і буде прийматися кінцеве рішення щодо остаточної моделі юридичної композиції правового акту;

правовідповідна імпровізація – створення письмового правового акту на підставі загальних та спеціальних принципів і духу права (ідеях свободи, формальної рівності, справедливості). Імпровізація має місце у випадках прогалин у правовому регулюванні. Це спроба передати власні відчуття і переживання з питань вирішення юридичної справи, пошуку правовідповідної форми їх втілення. Імпровізація ґрунтується на необхідності сфокусувати в необхідний момент творчі сили, максимально активізувати уяву і фантазію. Залучення до імпровізації допомагає юристу працювати з повною віддачою, напруженою творчих можливостей.

Використання естетично-творчого методу у юриспруденції дозволяє **подолати «штучну безнормативність»** сучасного покоління юристів, які, користуючись можливостями інформаційно-комп'ютерних технологій, відмовляються від самостійного творіння письмових правових актів, на користь запозичення встановлених типових форм та проведених програмою аналітичних розробок. Ці мнимі спрощення, призводять до атрофії професійних навиків юриста, коли навіть формування правової позиції по справі, ними віддається на виконання штучному інтелекту.

Безумовно, нами лише зазначено загальні орієнтири розуміння місця і ролі естетично-творчого методу у методології сучасної юриспруденції. Відтак, потенціал та функціональні можливості цього компоненту методологічного арсеналу, потребує подальших наукових розробок.

Література:

1. Братасюк М. Ціннісний підхід до права в контексті сучасної правничої методології. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 11. С. 3–7.

2. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : монографія. / Ю. М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко та ін. ; за ред. Ю. М. Оборотова. Одеса : Фенікс, 2015. 488 с.

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЗАСУДЖЕНОГО В РЕСПУБЛІЦІ МОЛДОВА: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА З УКРАЇНОЮ

Ніпарко А. В.

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського рівня)
спеціальності 081 – Право*

Міжнародний гуманітарний університет

Науковий керівник: Загороднюк С. О.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Статус ув'язненого є різновидом спеціального правового статусу. Тому цей статус, як випливає з визначення, є в певному сенсі обмеженням загального правового статусу. Важливо, що цей статус визначає правове становище суб'єкта, який є учасником конкретних правовідносин, і саме цей статус окреслює межі, які відокремлюють особу від інших суб'єктів правовідносин. Тому ця межа є важливою, і в нашому випадку встановлюється правами та обов'язками, а наявність цієї межі свідчить про те, що особа дійсно є засудженою, тобто учасником кримінально-виконавчих правовідносин. Це, у свою чергу, має вказувати на конкретний обсяг прав та обов'язків особи. Тому про статус засудженого можна говорити лише у зв'язку з його конкретними правами та обов'язками. Чинне законодавство цих країн захищає життя, здоров'я, честь, гідність, власність, трудові та всі інші права людини в будь-якому випадку.

Засуджені особи становлять одну з найбільш вразливих соціальних груп у суспільстві, їх права та свободи повинні бути захищені державою. Правове становище засудженого – це питання, що стосується не тільки особи, яка вчинила злочин, але й всього суспільства, яке має бути захищене від злочинних дій.

Україна та Республіка Молдова – дві країни, які мають спільний кордон та взаємодіють у багатьох галузях, в тому числі і в правовому полі. Республіка Молдова та Україна є державами з різними правовими системами, але заснованими на загальних принципах права та справедливості. Тому, важливо проаналізувати правове становище засуджених осіб в Республіці Молдова та порівняти його зі становищем в Україні.

У Республіці Молдова існує законодавство, яке регулює правове становище засудженого, та забезпечує захист їх прав та інтересів. Зокрема, мова йде про Конституція Республіки Молдова [1], Виконавчий кодекс Республіки Молдова [2], Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах [3].

Статті 8 та 7 Кримінально-виконавчого кодексу України містять основи правового статусу та прав засуджених [4]. Проте українське законодавство містить певні недоліки та прогалини, які можуть призводити до порушення прав засуджених осіб та порушення їх гідності.

У Республіці Молдова права та свободи засуджених осіб закріплені у Конституції та в законодавчих актах. Зокрема, відповідно до Кримінального кодексу Республіки Молдова, засуджені особи можуть бути позбавлені волі, але не можуть бути позбавлені своїх прав та свобод, крім тих, що втратили їх відповідно до закону.

Згідно зі статтею 55 Конституції Республіки Молдова, засудженим особам гарантується право на повагу до їх гідності та людського достоїнства, на охорону здоров'я та медичну допомогу, на освіту, на працю, на вільний вибір професії та на культурні заняття [1]. Крім того, засуджені особи мають право на захист своїх прав у суді та інших органах.

Обидві країни прагнуть до зміцнення правової держави та вдосконалення правової системи, щоб забезпечити ефективний захист прав людей та правопорядку.

Отже, правове становище засудженого є складним питанням, яке потребує системного підходу та співпраці між різними органами влади та громадськими організаціями. Важливо звернути увагу на забезпечення достатнього рівня соціально-економічних умов засуджених осіб, щоб допомогти їм повернутися до суспільства та забезпечити стабільність в державі.

Література:

1. Конституція Республіки Молдова. URL: <http://surl.li/giaos>
2. Виконавчий кодекс Республіки Молдова. URL: <http://surl.li/giaqq>
3. Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/498_604#Text
4. Кримінально-виконавчий кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text>

ПОНЯТТЯ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Ольшак М. В.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії першого курсу спеціальності 293 – Міжнародне право кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародний гуманітарний університет Науковий керівник: Андрійченко С. С. доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Міжнародний гуманітарний університет м. Одеса, Україна

В історичній ретроспективі економічні санкції позиціонували себе доволі часто як військовий інструмент проти держави, який автоматично діяв як об'ява війни чи були частиною військової операції. Прикладом тому можна навести конфлікт між Афінами та Мегарою в 432 р. до н. е. В наслідок підписаного Мегарського декрету передбачалася блокада товарів та портів для мегарських торговців. Така заборона імпорту де-факто сприяла згодом появи Пелопоннеської війни (431–404 рр. до н. е.) [6, с. 131].

З плином часу застосування економічних санкцій зазнало певних трансформацій, зокрема з'явилися нові види та способи економічного тиску на опонента. Зокрема, з розвитком судобудівництва та створення колоніальної системи найбільш привабливим засобом досягнення політичної та військової мети стало торговельне ембарго. Відомий приклад тому є континентальна блокада Англії з боку Франції в період Наполеонівської війни (1806–1813 рр.).

Тим не менш, економічні санкції так і залишались у більшості випадків одним з військових інструментаріїв ведення війни – після проходження етапу еволюції міжнародного права, а саме після страшних подій Першої світової війни, держави все ще залишали воєнні дії, як спосіб вирішення конфлікту. Ліга Націй, яка послужила прообразом Організації Об'єднаних Націй, не виключала військову силу, як спосіб вирішення конфлікту.

Відповідно до ч. 2 ст. 12 Статуту Ліги Націй всі члени Ліги погоджуються, що якщо між ними виникне суперечка, що може,

спричинити за собою розрив, то вони підпадають під третейський розгляд, або до розгляду Ради. Вони погоджуються ще, що вони ні в якому разі не повинні вдаватися до війни до закінчення тримісячного терміну після рішення третейських суддів або доповіді Ради.

Проте, несправедливо було б сказати, що Статут Ліги Націй не передбачував застосування економічних санкцій. Навпаки, випадки застосування економічних санкцій після I Світової Війни збільшились. Правовою підставою їх застосування стала ч. 1 ст. 16 Статуту Ліги Націй: «якщо Член Ліги вдається до війни, всупереч зобов'язанням, прийнятим у статтях 12, 13 або 15, то він *ipso facto* розглядається, як той, хто вчинив акт війни проти всіх інших Членів Ліги. Останні зобов'язуються негайно порвати з ним усі торговельні або фінансові відносини, заборонити всі зносини між своїми громадянами держави, що порушила Статут, і припинити всякі фінансові, торговельні або особисті стосунки між громадянами цієї держави і громадянами будь-якої іншої держави, чи є вона Членом Ліги чи ні» [2].

Тільки після Другої Світової війни учасниками Статуту ООН було засуджено воєнні агресії, та інші дії які призводять до загрози миру та безпеки, а економічні санкції почали носити характер інструменту невійськового, політичного впливу та подолання конфлікту.

Аналізуючи вищезазначене, можна сказати, що економічні санкції почали носити собою характер постійного явища, а їх застосування набуло стабільного застосування. Попри стабільне та часте застосування економічних санкцій у XXI столітті, важко говорити про об'єктивне та єдине поняття такого широкого та багатогранного поняття «економічні санкції». Тому важливо визначити ознаки і риси такого явища, яке б стисло та максимально точно сформулювало зміст зазначеного поняття, його суть та правову природу.

Отже, Статут ООН а також інші міжнародно-правові акти не надають чіткого розуміння санкцій, проте дають зрозуміти, що санкції є заходами не зв'язаними з використанням збройних сил метою яких є розрив економічних, дипломатичних, транспортних зв'язків. На міжнародно-правовому рівні існують певні прогалини та неточності в запровадженні механізму застосування економічних санкцій, що є предметом подальшого дослідження [2].

В законодавстві Сполучених Штатів розуміють санкції, як інструмент проти держав та груп, такі як: терористи, торговці наркотиками. Санкції можуть бути індивідуальними, або загальними з використанням блокування активів та торгових обмежень задля досягнення цілей зовнішньої політики та національної безпеки.

Крім того, у відомому федеральному законі Сполучених Штатів про протидію противникам Америки за допомогою санкцій (*caatsa*) від

2017 року також чітка дефініція санкції відсутня. Проте чітко зазначено на кого та які саме економічні санкції накладаються.

Так само в українському законодавстві не дається чіткого розуміння санкції. Натомість в Законі України «Про санкції» зазначається, що санкції можуть застосовуватися з боку України по відношенню до іноземної держави, іноземної юридичної особи, юридичної особи, яка знаходиться під контролем іноземної юридичної особи чи фізичної особи нерезидента, іноземців, осіб без громадянства, а також суб'єктів, які здійснюють терористичну діяльність [3]. Таку саму термінологію можна знайти також у розпорядженнях Кабінету Міністрів України «Про внесення пропозицій щодо застосування та скасування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» [4].

У своєму дослідженні Абдуллаєв Р.А. визначив, що санкції необхідно розглядати як заходи примусу до держави-порушниці, які настають у разі, якщо така держава відмовляється добровільно нести міжнародно-правову відповідальність, або несла її не повною мірою. При цьому санкції виступають заходом примусу держави-порушниці до правомірної поведінки та міжнародно-правової відповідальності [5, с. 35].

К.М. Левандовські та А.В. Левандовські зазначають, що сучасна доктрина трактує економічні санкції як інструмент примусу до зміни поведінки держави-об'єкта санкцій, що приймає форму відмови від доведення розпочатого правопорушення. Тим самим відбувається спроба відійти від колишнього сприйняття економічних санкцій як складової частини військового інструменту [6, с. 135].

Василенко В.А. позначає, що це дозволенні міжнародним правом та такі, що мають процесуальний характер примусових заходів, які застосовуються суб'єктами міжнародного права для охорони та підтримки міжнародного правопорядку у випадку, якщо суб'єкт-правопорушник відмовляється зупинити міжнародне правопорушення [7, с. 38].

Зазначенні поняття терміну економічні санкції головним чином схожі своїми рисами та ознаками, проте не є рівнозначними.

Неоднозначність терміну економічні санкції, все ще залишається під питанням, оскільки держави, як правило трактують поняття за своїм розумінням. Важливо, що сама ідея економічних санкцій зрозуміла для учасників міжнародних правовідносин, це – несприятливі економічні умови для держави, на яку такі санкції накладаються.

Серед головних ознак та характеристик більшість вчених зазначають, що санкції є самостійним інструментом, який примусовими заходами направлено саме на правопорушника та ставить собі за мету зупинити неправомірну дію. Серед правопорушників можуть бути як і суб'єкти

міжнародного права, так і конкретні особи. Застосовувати санкції можуть суб'єкти міжнародного права, серед яких: держави та міжнародні урядові організації.

Отже, Статут ООН а також інші міжнародно-правові акти не надають чіткого розуміння санкцій, проте дають зрозуміти, що санкції є заходами не зв'язаними з використанням збройних сил, метою яких є розрив економічних, дипломатичних, транспортних зв'язків. На міжнародно-правовому рівні існують певні прогалини та неточності в запровадженні механізму застосування економічних санкцій, що є предметом подальшого дослідження.

Література:

1. Статут Ліги Націй, прийнятий 10.01.1920 р. URL: https://yuristonline.org/publ/istoricheskie_dokumenty_istorichni_dokumenti/statut_ligi_nacij_ustav_ligi_nacij/2-1-0-1227

2. Статут Організації Об'єднаних Націй прийнятий 26 червня 1945 р., URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

3. Закон України «Про санкції» прийнятий Верховною Радою України від 31.03.2023 р., № 1644-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text>

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2022 р. № 767-р «Про внесення пропозицій щодо застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій)» URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-propozytisii-shchodo-zastosuvannia-personalnykh-spetsialnykh-ekonomichnykh-ta-inshykh-obmezhuvalnykh-zakhodiv-sanktsii-i300822-767>

5. Абдуллаєв Р.А. Правове регулювання санкцій у праві Європейського Союзу. Одеса, 2022. С. 35.

6. К.М. Левандовські, А.В. Левандовські Економічні санкції в міжнародному публічному праві. Частина I : Історико-правовий огляд. *Правова держава*. 2018. Вип. 29. С. 131–135.

7. Василенко В.А. Международно-правовые санкции. Київ : Головне видавництво «Вища школа», 1982. С. 38.

РОЗВИТОК КОНЦЕПЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ПРАВІ ЄС

Пахомі С. К.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії першого курсу спеціальності 293 – Міжнародне право

*кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародний гуманітарний університет*

*Науковий керівник: **Качурінер В. Л.***

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Римський договір 1957 року встановив цілі екологічної політики: збереження, захист і поліпшення стану навколишнього середовища; охорона здоров'я людей; досягнення раціонального використання природних ресурсів; сприяння міжнародним заходам розв'язання регіональних і загальносвітових екологічних проблем. Крім того, перші дії Європейської комісії в цій області будувалися на вельми хиткій юридичній підставі – Преамбулі та двох статтях Договору 1957 р., де згадувалася мета поліпшення якості життя і право Співтовариства вживати дії, не зазначені в Договорі, але необхідні для досягнення його цілей [1, с. 71]. Так, ст. 36 Римського договору дозволяла державам-членам вводити обмеження на рух товарів з міркувань екологічної безпеки. В цей же час Європейське Співтовариство з атомної енергії розробляло заходи безпеки для захисту здоров'я людей, що працюють в області атомної енергії, і населення та забезпечувало їх застосування [2, с. 516]. Кожна держава-член була зобов'язана проводити перевірку рівня радіоактивності атмосфери, вод і землі та дотримуватися норм безпеки, надавати комісії загальні дані про кожен проект видалення радіоактивних відходів з тим, щоб на основі цих даних можна було встановити, чи не спричинить здійснення проекту радіоактивного зараження.

До кінця 60-х рр. жодна з європейських країн не мала чіткої політики стосовно довкілля. Студентські заворушення у Франції та Німеччині в травні 1968 року та опублікування в той же період доповіді Римського клубу про «межі зростання» привернули громадську думку Європи до екологічних проблем економічного розвитку й поставили під сумнів ієрархію цінностей, виплекану суспільством споживання [3, с. 276].

Уряди держав-членів ЄС збагнули, що мають швидко розробити заходи проти забруднення та незручностей, для того, щоб відкрити клапан безпеки для екологічного руху, який був готовий повернутися до іншої крайності [4] – заблокувати технологічний прогрес, а водночас, можливо, й економічний та соціальний поступ.

Отже, екологічне законодавство ЄС запроваджувало європейські стандарти для національної специфікації систем управління навколишнім середовищем, сприяло добровільній участі в індустріальному секторі екоуправління, залучаючи економічні кола; встановлювало порядок досягнення угод в ході виконання правових приписів, забезпечуючи доступ громадськості до документів Європейського агентства з навколишнього середовища.

Також слід відзначити позитивний досвід Європейського Союзу щодо взаємозв'язків та різних аспектів інтеграції в екологічному законодавстві. Зокрема, в законодавстві щодо надкористування, землекористування, охорони навколишнього середовища і здоров'я, забезпечення безпеки. Так, наприклад, положення щодо охорони навколишнього середовища та землекористування включаються до законодавства про надра. Такий досвід необхідно враховувати для регіонів нашої країни.

В даний час Європейський Суд підтримує застосування принципу використання заходів безпеки в інших сферах політики ЄС, таких як сільське господарство і охорона здоров'я населення. Тим не менше, на практиці зміст цього принципу є значно ширшим і застосовується також у політиці щодо споживачів та охорони здоров'я.

Лісабонська угоди віднесли до спеціальної компетенції – здійснення спільної зовнішньої політики та політики безпеки включно з поступовим формуванням спільної політики безпеки і оборони (ст. 2.4 ДФЄС [5, р. 51]).

«Дорозуміла компетенція» закріплена у ст. 352 ДФЄС, а також визначається в результаті практики Суду ЄС. В ній наголошується: «Якщо в межах напрямків політики, визначених у Договорах, виникає потреба у діях з боку Союзу з метою досягнення однієї з цілей, передбачених Договорами, і якщо останні не надали для цього необхідних повноважень, Рада, на підставі одноголосно прийнятого рішення, за пропозицією від Комісії та після схвалення Європейського парламенту, ухвалює необхідних пропозиції...» [5, р. 198]. Ст. 352 надає широкі повноваження Європарламенту, оскільки для ухвалення відповідних постанов Радою необхідно отримати його схвалення.

Повноваження, надані на основі цієї статті, використовувались у сфері охорони навколишнього середовища, для підписання міжнародних угод про торгівлю і співробітництво, створення таких міжнародних

організацій, як Європейський банк реконструкції та розвитку тощо. Однією з важливих передумов застосування цієї статті є відповідність ухвалених на її основі заходів положенням договору, що забороняють гармонізацію, або відносять те чи інше питання до сфери Спільної зовнішньої політики і політики безпеки.

Отже, діяльність ЄС щодо забезпечення екологічної безпеки є вагомим важелем сприяння демократизації суспільства та розвитку європейських структур.

Література:

1. Лозо В. И. Правовые основы экологической стратегии Европейского Союза (концепция, программное обеспечение, систематизация и комментарий действующего законодательства ЕС) : монография. Х. : Право, 2008. 368 с.

2. Вишняков О. К. Право Європейського Союзу : підручник. Одеса: Фенікс, 2013. 883 с.

3. Мусис Н. Усе про спільні політики Європейського Союзу : пер. з англ. Київ : К. І.С., 2005. 466 с.

4. Лозо В. І. Початок програмного забезпечення правових основ екологічної стратегії Європейського Союзу. *Теорія і практика правознавства* : електронне наукове фахове видання Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Київ, 2012. Вип. 1 (2). URL: <http://surl.li/fvsla> (дата звернення: 09.10.2022 р.).

5. Consolidated version of the Treaty on and the Treaty on the Functioning of the European Union. *Official Journal of the European Communities*. 2012. С. 326. 412 p.

ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ, ЇЇ ВИДИ ТА ЗАСОБИ ВИЯВЛЕННЯ

Петров Т. О.

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського рівня)
спеціальності 081 – Право
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Яковенко О.

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського рівня)
спеціальності 081 – Право
Міжнародний гуманітарний університет
Науковий керівник: **Неледва Н. В.**
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Латентна злочинність – це термін, який використовується для опису кримінальної діяльності, яка залишається непоміченою і нереєстрованою правоохоронними органами. Вона може включати в себе різні види злочинів, від неповаги до правил дорожнього руху до більш серйозних злочинів, таких як вбивства та наркоторгівля.

Існування природної латентної злочинності зумовлене об'єктивними факторами. Наприклад, про деякі злочинні діяння взагалі не повідомляється в правоохоронні органи, або повідомляється, але не реєструється з різних причин. Крім природної латентної злочинності, існує також штучна латентна злочинність, сукупність якої формується двома шляхами. У багатьох випадках працівники поліції незаконно відмовляються приймати заяви про злочини з різних причин [1, с. 25].

Багато наукових джерел поділяють латентну злочинність поділяють на природну, штучну та пограничну (або пограничні ситуації). Чітких критеріїв для такого поділу немає. Визначається таке розмежування видів: за механізмом реєстрації, суб'єктивним відношенням, фаховим підходом, дисциплінарними порушеннями [2, с. 78].

Одним з видів латентної злочинності є злочини, що пов'язані з насильством та жорстокістю, які можуть бути важко виявити, особливо коли вони відбуваються в приватних приміщеннях. Інший вид – це економічна

злочинність, така як фінансові махінації, підробка документів та інші шахрайства.

Для виявлення латентної злочинності використовуються різні методи. Один з них – це застосування різних технологій, таких як камери спостереження, системи розпізнавання обличчя, відеоспостереження та інші. Ці технології можуть допомогти у виявленні злочинів та знайденні злочинців.

Ще одним способом виявлення латентної злочинності є використання аналізу даних. Аналізуючи великі обсяги даних, можна виявити незвичайні тенденції або незвичайну активність, які можуть свідчити про кримінальну діяльність.

Для ефективного виявлення латентної злочинності необхідна співпраця між правоохоронними органами та громадськістю. Громадськість може допомогти виявити підозрілих осіб та події, які можуть свідчити про злочини.

Література:

1. Голіков В. Поняття латентної злочинності та її характеристика. *Кримінологічний вимір сучасності* : зб. тез доп. наук.-практ. конф. (14 квітня 2022 р., м. Харків). 2022. С. 26–26.
2. Гончарова М. А., Кулик Л. М. Запобігання латентної злочинності неповнолітніх та молоді: проблеми та шляхи їх подолання. *Південно-український правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 77–81. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.1-2.14>

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Плахотнюк О. В.

*здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 081 – Право*

*Науковий керівник: **Тицька Я. О.***

кандидат юридичних наук, доцент,

декан факультету права та економіки

*Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Інформаційна безпека, як структурний елемент безпеки держави, з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) стає одним із факторів забезпечення могутності та впливовості держав. Водночас стрімкий розвиток ІКТ призводить до зростання вразливості держав від інформаційного фактору, зменшити негативний вплив якого можливо шляхом посилення міжнародного співробітництва як на глобальному, так і на регіональному рівнях.

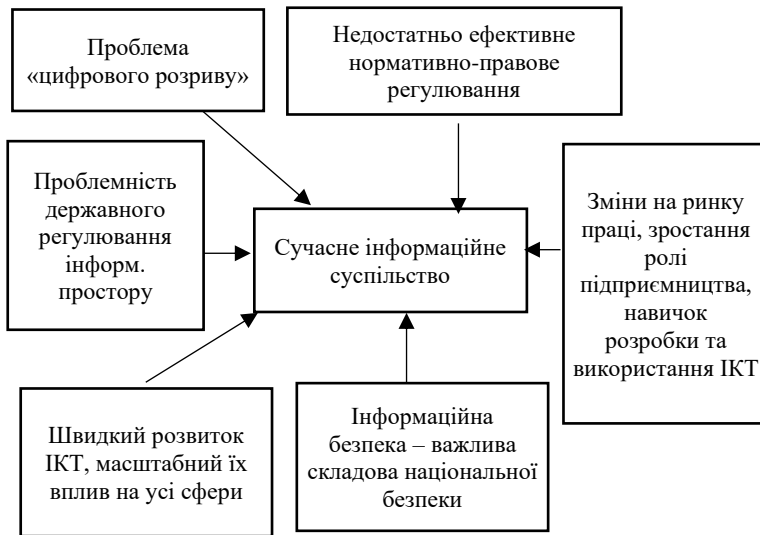
Військова агресія РФ проти України обумовила зростання актуальності досліджень різних аспектів інформаційної безпеки, важливість розвитку інструментів забезпечення інформаційної безпеки у європейських країнах.

Крім того, у різних державах світу відрізняються підходи до регулювання інформаційного простору, що ускладнює процес пошуку компромісів при прийнятті спільних рішень щодо співробітництва у інформаційній сфері.

Так, наприклад, США прагнуть зміцнити лідерство у сфері управління глобальними ІКТ, в той час як, наприклад, Китай дотримується політики протекціонізму, обмеженості вільного функціонування інформаційної сфери, заборонивши, у тому числі, користування стартапом від “Microsoft” – “ChatGPT”, жорстко контролюючи діяльність вітчизняних технологічних компаній тощо [1].

Враховуючи особливості історичного, соціально-економічного, політико-правового розвитку держав, саме удосконалення міжнародного співробітництва у сфері інформаційної безпеки, розробка та впровадження нових форм та напрямків такої взаємодії сприятиме, на нашу думку, стабілізації глобального інформаційного простору.

Узагальнюючи ключові характеристики сучасної стадії розвитку інформаційного суспільства, можна виокремити, на наш погляд, найбільш значущі (рис. 1.).

Рис. 1. Характеристики сучасної стадії розвитку інформаційного суспільства

Джерело: Складено автором з використанням джерел [2–3]

У таких умовах важливою є роль держави у забезпеченні інформаційних прав та безпеки громадян, формуванні інформаційно-правової культури.

Потрібно відмітити, що внаслідок повномасштабної збройної агресії РФ в Україні сформувалась правосвідомість стосовно «інформаційної гігієни», що впливає на правові цінності суспільства і, як наслідок, – на розвиток правового менталітету. Водночас тривалий час правова свідомість в Україні була деформована, що значно обмежувало формування правового менталітету української нації [4].

У сучасних умовах держава має підтримувати формування правового менталітету в Україні, забезпечувати організаційно-правову підтримку його подальшого розвитку одночасно з розвитком інформаційного суспільства.

Таким чином, у сучасних умовах ІКТ впливають на формування глобального інформаційного суспільства зі своїми ознаками та ризиками розвитку. Глобальний інформаційний простір перебуває у складній

взаємозалежності з міжнародною політикою, економікою, особливостями міжнародних відносин всередині окремих країн і регіонів, що часто призводить до виникнення напруженості між ключовими суб'єктами.

Література:

1. Китай заборонив чат-бот зі штучним інтелектом ChatGPT. URL: <https://glavcom.ua/world/observe/kitaj-zaboroniv-chat-bot-zi-shtuchnim-intelektom-chatgpt-910508.html> (дата звернення: 16.04.2023 р.).

2. Білоусов О. С. Розвиток концепцій інформаційного суспільства: від формування теорії постіндустріалізму до сучасності. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 60–68.

3. Масян А. Інформаційне суспільство та глобальні проблеми сучасності. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 1 (23). С. 44–49.

4. Суходоля М. Фактичний стан правової культури населення України як відображення деформованої правосвідомості. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 200–204.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-10>

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Поварчук Н. С.

здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії другого курсу

спеціальності 081 – Право

кафедри державно-правових дисциплін

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Побудова правової держави, реформи політичної та судової системи постійно вимагають розвитку юридичної освіти в Україні. Державна політика у сфері вищої освіти, у тому числі правова, визначається Верховною Радою України та реалізується Кабінетом Міністрів України та центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки.

Державна політика у сфері вищої освіти базується на таких принципах [5]:

– сприяння сталому розвитку суспільства через підготовку конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти впродовж життя;

– наявність вищої освіти;

– незалежність вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім вищих духовних коледжів);

– міжнародна інтеграція та інтеграція системи вищої освіти України в європейський простір вищої освіти за умови збереження та розвитку здобутків і прогресивних традицій національного закладу вищої освіти;

– безперервність процесу здобуття вищої освіти;

– державна підтримка підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей господарської діяльності, напрямів фундаментальних і прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної та педагогічної діяльності;

– державна підтримка освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг з податків, зборів та інших обов'язкових платежів коледжам, які здійснюють цю діяльність;

– удосконалення державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти;

– відкритість у формуванні структури та обсягу навчання та підвищення кваліфікації фахівців вищої освіти.

Юридична освіта – явище досить багатогранне. Залежно від профілю, за яким готують юристів, складається відповідна програма навчання, за якою студенти та стажисти отримують базові знання, а також спеціальні знання з урахуванням специфіки галузі, в якій вони будуть працювати [7].

Сьогодні система вищої юридичної освіти є складною та взаємодіє з політичними, економічними, культурними та соціальними системами.

Забезпечення ефективності функціонування системи правової освіти в сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства неможливо досягти без запровадження інформаційного права у цій сфері [3]. Низка вчених вказує на беззаперечні переваги функціонування електронного адміністрування, заснованого на застосуванні комп'ютерних та інших цифрових технологій; це зафіксовано в програмних документах, а також у міжнародних актах.

Вивчення юридичних дисциплін потребує широкого застосування різноманітних сучасних форм і засобів. Розвиток нових інформаційних технологій в освіті спонукає до розробки програмного забезпечення та прикладних програм, які реалізують методичні ідеї, пов'язані з напівавтоматичним або автоматичним доступом до навчальної інформації [2].

Аудіовізуальна інформація, подана за допомогою технічних засобів, дає змогу використовувати додаткові ефекти психологічного впливу на освітян порівняно зі стандартним, класичним навчанням, полегшує запам'ятовування та розуміння вивченого матеріалу. Розвиток інформаційних технологій надає юристам нові інструменти, сприяє змінам у правовій практиці та державному управлінні, підвищує ефективність права, розвиток суспільства і держави, а також вищої освіти, вдосконалення системи національного законодавства, особливо в умовах перехідного періоду [4].

Організуються та проводяться науково-дослідні роботи з впровадження та вдосконалення комп'ютерної техніки та новітніх комп'ютерних технологій в юридичних організаціях та їх структурних підрозділах.

Оскільки ефективна підготовка та застосування права можлива насамперед через комп'ютеризацію, виникає необхідність запровадження дисципліни «Право інформаційних технологій» в усіх закладах вищої освіти країни, які мають юридичні спеціальності як обов'язкову дисципліну.

У зв'язку з прискореним розвитком інформаційних технологій та посиленням їх впливу на суспільні відносини цілком закономірною є постановка питання про введення обов'язкової дисципліни «Інформаційне право» для юридичних спеціальностей [6].

Дистанційна освіта є найважливішим напрямком в освітніх процесах, у тому числі у сфері права інформаційних технологій. Дійсно, дистанційне навчання юристів може успішно використовуватися як для здобуття певної спеціальності, так і для навчання, особливо при здобутті спеціальної освіти у сфері права інформаційних технологій [1].

У зв'язку з особливою важливістю вищевикладеного зупинимося на характеристиці основних напрямків становлення та розвитку засобів, методів і технологій, що призводять до перебудови інформаційного середовища, відкриття нових можливостей для прогресивного суспільного розвитку, що є знайшло відображення і в системі юридичної освіти.

Розглянемо можливості нових інформаційних технологій, застосування яких створює передумови для інтенсифікації навчального процесу, а також створення методик, спрямованих на розвиток особистості освітян:

- прямий зворотний зв'язок між користувачами та засобами нових інформаційних технологій;

- комп'ютерна візуалізація навчальної інформації про об'єкти чи закономірності процесів, явищ, реальних і «віртуальних»;

- архівне зберігання досить великих обсягів інформації з можливістю їх передачі, а також легкий доступ і звернення користувачів до центральної бази даних;

Можливість доступу до інформаційних ресурсів, а в галузі освіти інформаційно-методичного забезпечення процесу навчання, тиражування передових педагогічних технологій на основі використання нових інформаційних технологій забезпечує розширення та зміцнення зв'язків між окремими структурами закладу вищої освіти в системі вищої освіти, що призводить до – покращення її функціонування.

Література:

1. Вакула, А. Ю. Проблеми впровадження дистанційного навчання у вищій школі. *Сучасний український університет: теорія і практика впровадження інноваційних технологій* : VII Міжнар. наук.-метод. конф. до 60-річчя Сумського держ. ун-ту. 2008 р.
2. Єсіна О. Г. Електронний підручник як засіб підвищення якості освіти. *Теорія та методика електронного навчання*. 2011.
3. Скопа О. О. Інформатизація професійної діяльності фахівців. *Актуальні проблеми держави і права*. 2005.
4. Шерман М. І. Комп'ютерно-інформаційна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика: Монографія. КИЇВ : Вища освіта. 2004.
5. Ведерніков Ю. А., Кульбач С. О., Кучук А. М. Юридична деонтологія. Дніпропетровськ. 2011.
6. Артикуца Н. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті. Київ, 2005.
7. Моца А. Теоретико-методичний аспект інноваційного розвитку вищої освіти України. *Міжнародний науковий вісник: збірник наукових праць*. Спецвип. 1(10). Ужгород, 2015.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-11>

ОСОБЛИВОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ В НІМЕЧЧИНІ

Серединко А. А.

*здобувачка вищої освіти ступеня доктора філософії другого курсу
спеціальності 081 – Право
кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Одним із пріоритетних напрямів модернізації вітчизняної вищої освіти на сучасному етапі є необхідність розвитку та вдосконалення юридичної освіти. Проблема підготовки кваліфікованих конкурентоздатних

юридичних кадрів відноситься до числа найбільш актуальних, оскільки від її вирішення в значній мірі залежить успіх проведення політико-правових реформ. Реформуючи вітчизняну систему вищої юридичної освіти важливо звернутися до досвіду зарубіжних країн, котрі мають різноманітні моделі юридичної освіти та успішно їх реалізують протягом тривалого часу.

В зв'язку з цим особливий інтерес представляє досвід організації та реформування юридичної освіти в Німеччині, де історично склалася одна з найкращих моделей підготовки юристів.

За останні роки питання сучасних моделей юридичної освіти стали предметом наукових досліджень чималої кількості науковців, зокрема: А. Андрощук, Р. Антропов, В. Бігун, В. Власихін, Р. Граверт, Н. Давидова, В. Захаров, К. Жебровська, Р. Келемен, З. Козачкова, Т. Куковська, О. Мінченко, О. Проскурняк, Ю. Роскопіна, С. Фокіна та ін. Однак комплексного теоретико-правового аналізу особливостей підготовки юридичних кадрів в різних правових системах не зроблено, що обумовлює актуальність наукового дослідження.

Метою дослідження є теоретико-правовий аналіз сучасних моделей юридичної освіти на прикладі Німеччини.

Досвід Німеччини в справі модернізації вищої юридичної освіти цікавий і заслуговує особливої уваги з боку вітчизняних науковців, оскільки правова система України історично тяжіє до романо-германської правової сім'ї, а конкретно до германської підгрупи.

Так сталося, що юридична освіта в Німеччині традиційно користується неабияким попитом серед абітурієнтів, а процес отримання вищої юридичної освіти має ряд особливостей. По-перше, мета – підготовка «юристів-універсалів» (“Einheitsjurist”), котрі після завершення навчання здатні працювати в будь-якій галузі юриспруденції (цивільне, кримінальне, податкове, земельне, комерційне право тощо), обіймати будь-яку посаду в державних органах (суддя, прокурор, адвокат чи ін. державний службовець), а також в приватних компаніях. По-друге, термін навчання складає від шести до восьми років зі здачею двох державних іспитів. По-третє, наявність дворівневої системи юридичної освіти: університетське навчання та практичне стажування. На першому етапі студенти проходять 4–5 річне навчання в університетах на юридичних факультетах, а потім, після закінчення бакалавріату, випускники обов'язково проходять обов'язкову двоєрічну практику (референдіат). По-четверте, кожен етап закінчується державним іспитом, котрий повністю охоплює всі аспекти права. По-п'яте, після успішної здачі іспитів юрист-початківець має право розпочати кар'єру в будь-якій юридичній сфері.

На відміну від здобувачів вищої юридичної освіти в інших країнах, німецька модель відрізняється тим, що дозволяє вступати на юридичні

факультети абітурієнтам без ступеня бакалавра, як і в Україні. Після 13-річного навчання в школі більшість абітурієнтів вступають одразу в університети на чотирьохрічне навчання на ступінь бакалавра. Для зарахування до університетів не існує екзамену, лише у випадку коли кількість бажаючих отримати юридичну освіту більша за кількість запропонованих місць, абітурієнтам може бути відмовлено в навчанні, але з гарантією зарахування до іншого університету. Як відмічає німецький вчений Ш. Коріот, такий спрощений доступ до навчання призводить до великої кількості абітурієнтів, однак в подальшому близько 20 % відраховуються та не здають державний іспит [1].

Сам метод навчання є стандартизованим по всій країні, і на відміну від інших країн, престиж університету не відіграє суттєвої ролі при виборі вищого навчального закладу абітурієнтом.

Здобувач вищої юридичної освіти протягом чотирьох-п'яти років вивчає правові дисципліни, після чого здає перший державний екзамен, котрий складається з трьох етапів. Спочатку необхідно виконати домашнє завдання, котре представляє собою рішення юридичного казусу з державного, цивільного чи кримінального права. Об'єм виконаного завдання складає від 50 до 100 сторін з використанням значної кількості нормативних джерел та літератури. Потім мають бути виконані три аудиторних контрольних роботи з державного, цивільного та кримінального права. Далі проводиться усна частина екзамену, причому процедура проведення усного екзамену побудована таким чином, що від прийому екзамену відсторонені викладачі та професори, котрі безпосередньо читають лекції та ведуть практичні заняття. До прийому державного екзамену залучаються практикуючі юристи, представники міністерств, судді, професори інших вищих навчальних закладів [2, с. 183].

Варто відмітити, що в зв'язку з тим, що засвоєння та подальший контроль на екзамені підлягає величезній об'єм знань з юриспруденції, в Німеччині існує так зване репетиторство (Repetitorium). Репетитор – це професор, практикуючий юрист чи молодий спеціаліст, який в недалекому минулому сам склад державний іспит. Репетитор надає суттєву допомогу при підготовці до екзамену. До послуг репетитора звертаються більше 95 % студентів [2, с. 184]. Одним із дискусійних положень розробленого в Україні проекту закону «Про юридичну (правничу) освіту і загальний доступ до правничої професії» є запровадження складання всіма випускниками правничих шкіл єдиного державного кваліфікаційного іспиту, що наближає нас до німецької моделі отримання вищої юридичної освіти. Але юридична спільнота висловлює побоювання, що після такого нововведення цінність отримання правничої освіти в класичних університетах з багатолітніми

традиціями правових шкіл буде втрачено назавжди. Абітурієнт буде запрограмований на отримання відповідної кількості кредитів у найпростіший спосіб. Фактично університети у такий спосіб перетворюються на підготовчі курси, причому не найкращі [3; 4].

Всі студенти, що здали перший державний екзамен, починають навчання в якості референдента для отримання практичних навичок. Практика триває два роки і передбачає здійснення різного роду діяльності за певними напрямками:

- цивільний напрям (наприклад, в суді загальної юрисдикції по цивільним справам) – 5 місяців;

- кримінальний напрям (наприклад, в прокуратурі чи в суді загальної юрисдикції по кримінальним справам) – 3 місяці;

- адміністративний напрям (наприклад, в адміністративному суді чи в будь-якому відомстві) – 3 місяці;

- адвокатура (в адвокатському бюро) – до 9 місяців (як пріоритетний напрям);

- практика за вибором – близько 4 місяців [2, с. 185].

В вказаний період студент-практикан має право вільно обрати спеціалізацію, оскільки він вже має достатнє уявлення про ту чи іншу практичну професійну діяльність.

Перший етап практики проходить в судах загальної юрисдикції, офісі прокурора, адміністративних агентствах та юридичних фірмах.

На другому етапі практики референт сам може обирати, де продовжити отримання практичних навичок. Під час кожного етапу референта оцінює закріплений за ним супервайзер. Референт приймає участь в судових засіданнях і може діяти від імені прокурора чи адвоката. Крім цього, він відвідує спеціальні групи з навчання, де обговорюють практичні проблеми юридичної професії. Як відмічає Ш. Коріот, в суді та офісі прокурора референт практикується по три місяці в кожному і дев'ять місяців займає практика в адвокатській конторі, оскільки 60–70 % студентів надають перевагу адвокатській кар'єрі [1].

Після закінчення практики (рефендаріата) студент здає другий державний екзамен, процедура котрого схожа зі здачею першого державного іспиту. Як і при першому екзамені, кандидати здають 8–12 письмових тестів і один усний. На відміну від першого іспиту, другий націлений на оцінку практичних навичок, де рада екзаменаторів переважно складається із практикуючих юристів. Лише 15 % отримують оцінку вище середнього. Результати даного іспиту дуже важливі для кар'єри юриста, особливо на початку. Студентів, що здали другий державний іспит в Німеччині називають «повними юристами»

(“Volljurist”), котрі можуть працювати в будь-якій сфері юриспруденції, вправі займати будь-яку посаду, включаючи посаду судді.

Однак слід констатувати, що незважаючи на той факт, що теоретично випускники юридичних факультетів підходять для будь-якої спеціальності, але на практиці досить складно знайти роботу із-за перенасичення юристів в країні, де щорічна потреба становить близько 3000 чоловік, а випускається 10 тисяч юристів.

В Німеччині не існує екзамену “bar” за типом американської моделі, після котрого юриста приймають в асоціацію адвокатів. В Німеччині це формальність. Однак лише кандидати з гарними результатами, а це лише 10–15 % випускників юридичних факультетів можуть зайняти суддівську посаду. Це є класичною метою юридичної освіти, коли лише найкращі можуть зробити кар’єру судді. Кар’єра адвоката чи прокурора в більшості випадків також залежить від оцінок.

Підсумовуючи викладено, можна зробити висновок, що юридична освіта в Німеччині суттєво відрізняється від вітчизняної, однак характеризуються загальною практичною спрямованістю і серйозним підходом до системи державних екзаменів та допуском до юридичної професії. Основною метою юридичної освіти в Німеччині є підготовка висококваліфікованих юристів, здатних ефективно здійснювати свої функції та задавати світові тенденції в юридичній практиці. Саме тому, досвід підготовки юристів в Німеччині необхідно вивчати і враховувати при розробці концептуальних засад реформування системи юридичної освіти в Україні.

Література:

1. Stefan Koriath. Legal Education in Germany today. *Wisconsin International Law Journal*. 2006. № 2. International Conference on Legal Education Reform Germany.

2. Pandurskaya G. D., Reshetnikova T. K. Higher legal education in Germany. *Vestnik Udmurtskogo universiteta*. 2005. № 6–1. P. 180–186.

3. Бурдін В. Реформування юридичної освіти в Україні: реалії та перспективи. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Випуск 66. С. 3–13.

4. Янчук Н. Д. Реформування юридичної освіти в Україні: осмислення та перспективи. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 311–316.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В УКРАЇНІ

Уртаєв О. І.

*адвокат, арбітражний керуючий,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії першого курсу
спеціальності 081 – Право
кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Враховуючи стрімкий розвиток інформаційних технологій, розвиваються й цивільні та господарські правовідносини торгівлі в мережі Інтернет. Зміна кон'юктури ринку постійно підштовхує до змін у ринкових відносин, що спричиняє розвиток електронної комерції.

Правовідносини, що складаються між суб'єктами господарювання та здійснюються завдяки використанню всесвітньої мережі Інтернет, стосуються суб'єктів, які працюють як у реальному, так і електронному середовищі.

Із розвитком правовідносин у сфері електронної комерції велика частка угод та бізнес-процесів перенесена у віртуальний простір. Їх кількість буде лише зростати.

Для належних та законних угод за допомогою електронної комерції необхідне відповідне їй правове регулювання.

Висвітленням загальної характеристики та правового регулювання електронної комерції займалися такі вчені як Д. Артеменко, М. Данильченко, З. Задорожній, Я. Лаврів, С. Маловичко, В. Рєзніков, Н. Савицька, В. Желіховський та інші.

Закон України «Про електронну комерцію» від 03 вересня 2015 року № 675-VIII є профільним законом, який визначає організаційно-правові засади діяльності у сфері електронної комерції в Україні, встановлює порядок вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-комунікаційних систем та визначає права і обов'язки учасників відносин у сфері електронної комерції.

Відповідно до даного Закону, електронна комерція визначається як відносини, які спрямовані на отримання прибутку, що виникають під час вчинення правочинів щодо набуття, зміни або припинення цивільних прав та обов'язків, здійснені дистанційно з використанням інфор-

маційно-комунікаційних систем, внаслідок чого в учасників таких відносин виникають права та обов'язки майнового характеру [1].

Організація економічного співробітництва та розвитку надає визначення електронної комерції у вузькому та широкому сенсі [3, с. 69].

У вузькому значенні електронна комерція розглядається як купівля-продаж товарів та послуг між суб'єктами господарювання, приватними господарствами, фізичними особами, урядами та іншими державними чи приватними організаціями, які здійснюються через мережу Інтернет. Товари та послуги замовляються за допомогою мережі Інтернет, але платіж та остаточна доставка товару або послуги можуть здійснюватися як в онлайн, так і в офлайн режимі.

У широкому значенні електронна комерція розглядається як певна форма взаємовідносин (паритету) у сфері бізнесу, де комунікація між суб'єктами будується за допомогою використання інформаційних технологій.

На глибоке переконання Н. Л. Савицької, електронна комерція розуміється у декількох значеннях – вузькому (розглядається як комерційна діяльність лише Інтернет-провайдерів і виробників інформаційних технологій), звуженому (отожднюється з електронною торгівлею, коли мається на увазі здійснення купівлі-продажу фізичних, цифрових товарів, послуг, купонів і квитків за допомогою Інтернету) та широкому (всі можливі способи використання інформаційно-цифрового простору і технологій для розподілу ділової інформації, вибудовування відносин між суб'єктами ринку та здійснення господарської діяльності) [4, с. 238].

Протягом останніх років електронна комерція характеризується стрімким зростанням. Цьому є декілька пояснень:

- поширення інтернет-технологій в регіонах та сільській місцевості;
- збільшення кількості користувачів смартфонів;
- переведення багатьох процесів в онлайн площину через пандемію коронавірусу COVID-19;
- збільшення довіри до електронних платіжних систем.

До переваг електронної комерції слід віднести:

- транснаціональність та екстериторіальність (збільшення користувачів та покупців, відсутність кордонів в мережі Інтернет);
- зниження витрат на забезпечення функціонування офлайн-магазину (відсутність фізичної площі, штату продавців);
- покращення логістичних умов (доступна та швидка доставка).

Електронна комерція характеризується наступними ознаками [2, с. 101]:

- це комплексне, системне поняття, що складається із декількох елементів, які взаємодіють між собою;

– електронні системи першочергово виступають як середовище укладання договорів та надання різноманітних послуг;

– для провадження електронної комерції не використовується лише одна, чітко встановлена, електронна система;

– перелік угод, що можуть вчинятися з використанням електронних систем, є невичерпним.

Галузь електронної комерції прийнято розрізняти за типами, виділеними на основі суб'єктів-учасників економічних відносин та їх взаємодії один між одним. Найбільш широко розповсюдженими серед них є:

- бізнес-до-бізнесу (B2B);
- бізнес-до-споживача (B2C);
- споживач-до-споживача (C2C);
- бізнес-до-уряду (B2G);
- споживач-до-уряду (C2G);
- мобільна комерція (m-commerce).

Стаття 2 Закону України «Про електронну комерцію» регламентує і деталізує законодавство, що регулює сферу електронної комерції. До такого законодавства відноситься, зокрема, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закони України «Про захист прав споживачів», «Про рекламу», «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах», «Про телекомунікації», «Про електронні довірчі послуги», «Про платіжні послуги», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про захист персональних даних», міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України та інші нормативно-правові акти, прийняті відповідно до них.

У цілому Закон України «Про електронну комерцію» має ряд позитивних ознак, серед яких можна виділити те, що на законодавчому рівні визначено принципи електронної комерції, розтлумачено основні терміни, що стосуються електронної комерції, визначено правовий статус учасників електронної комерції, розтлумачено їх права та обов'язки, закріплено процедуру укладення електронних договорів, введено положення про захист персональних даних.

Враховуючи вищевикладене, необхідно підсумувати, що ринок електронної комерції невпинно прогресує. Це пояснюється певною закономірністю, оскільки через пандемію коронавірусу COVID-19 багато процесів було переведено в онлайн-формат.

Варто відмітити, що тенденції розвитку ринку електронної комерції будуть лише зростати.

Зростанню електронної комерції сприятимуть безпечні способи оплати в інтернет-магазинах та маркетплейсах; привабливі умови доставки (акції, заохочення і т. д.); швидкість і зростання якості обслуговування продавцями.

Закон України «Про електронну комерцію» є прогресивним законом, який надав поштовх до правового регулювання електронної комерції в Україні, визначив принципи електронної комерції та коло суб'єктів електронної комерції.

Одним із головних завдань України на сьогоднішній день є адаптація нормативно-правових актів до стандартів, визнаних міжнародною спільнотою, з метою подальшого ефективного і раціонального здійснення електронної комерції.

При подальшій модернізації законодавства України у сфері здійснення електронної комерції, необхідно гармонічно інтегрувати норми міжнародних конвенцій та сукупність набутих знань, умінь та навичок учасників Європейського союзу.

Література:

1. Закон України «Про електронну комерцію» від 3.09.2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19> (дата звернення 13.04.2023 р.).
2. Лаврів Я. Ю. Загальна характеристика цивільно-правового регулювання електронної комерції в Україні. *Актуальні питання економіки, управління та права* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ, Інститут інноваційної освіти. 2018. С. 99–103.
3. Маловичко С. В. Тенденції та перспективи розвитку електронної торгівлі в Україні. *Економіка і регіон*. 2015. № 4 (53). С. 67–73.
4. Савицька Н. Л. Драйвери та бар'єри розвитку онлайн-ритейлу: теоретико-методичний аспект. *Бізнес Інформ*. 2014. № 10. С. 236–241.

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЕЛЕКТРОННОГО СУДІВНИЦТВА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ УПРОВАДЖЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Череватий М. Ю.

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії третього курсу
спеціальності 081 – Право
кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

У сучасних умовах бурхливого розвитку цифрових технологій розширення сфери застосування останніх спостерігається практично в усіх державах світу. Зокрема, запровадження цифрових технологій у судівництво є одним із пріоритетних напрямів європейської політики у цій сфері. Вважаємо за доцільне проаналізувати європейські стандарти електронного судівництва та перспективи їх запровадження в законодавство України.

Ще 1995 року Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив Рекомендацію № R(95), яка стосувалася відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах [1]. Ця Рекомендація стала важливим кроком на шляху розвитку та функціонування автоматизованих судових систем. Відтак 2001 року у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічній спосіб відзначалося, що сучасні інформаційні технології стали незамінним засобом у сфері здійснення правосуддя і таким чином вони сприяють ефективному управлінню державою, яке необхідне для нормального функціонування демократії [2]. Додатком до Рекомендації слугувала Доповідь щодо рентабельності розробки й зміни конструкції судових і юридичних інформаційних систем, в якій наголошувалося на важливій ролі електронних технологій, яку вони здатні відіграти у процесі модернізації систем правосуддя і юридичних інформаційних систем, при цьому основне завдання – це використання потенціалу ІКТ для підвищення їх ефективності й результативності. Того ж року Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив ще одну Рекомендацію – щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій [3]. У Рекомендації підтверджувалося, що сучасні інформаційні технології стали в європейських державах незамінним

засобом ефективного управління, зокрема в сфері здійснення правосуддя. У Додатку були викладені керівні принципи і настанови, які державам-членам рекомендувалося довести до відома осіб і служб, що відповідають у країні за здійснення правосуддя та вжити відповідних заходів для забезпечення застосування цих принципів на їхній території. Зокрема, у рамках взаємодії судових установ із громадськістю рекомендувалося якомога більше спростити засоби зв'язку з судами й іншими юридичними установами (відділами реєстрації актів тощо), застосовуючи новітні технології.

Європейські стандарти у сфері електронної демократії містить Рекомендація СМ/Рес (2009)1 Комітету Міністрів Ради Європи [4]. Як цілком слушно твердить О. В. Бринцев, «судова влада є ключовим компонентом демократії, відповідно електронне правосуддя можна вважати найважливішою гранню електронної демократії» [5, с. 5]. Указана Рекомендація визначає принципи електронної демократії, адресовані всім європейським державам та іншим зацікавленим суб'єктам; до неї додається Пояснювальна записка і низка практичних інструментів щодо поєднання сучасних інформаційно-комунікаційних засобів із демократичними вимогами сьогодення. У п. 38 визначається електронне правосуддя: це використання ІКТ при здійсненні правосуддя всіма учасниками судової влади з метою підвищення ефективності та якості державних послуг, зокрема, фізичним та юридичним особам. Воно охоплює електронний зв'язок та обмін даними, електронні комунікації, а також доступ до судової інформації. Основною метою електронного правосуддя визнається підвищення ефективності судової системи та якості правосуддя.

Загальні засади електронного судочинства закріплені також у Висновку № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів «Правосуддя та інформаційні технології» від 09.11.2011 р. [6] та Резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи «Доступ до правосуддя та Інтернет: потенціал та проблеми» від 10.11.2015 р. [7]. Так, в останньому документі вказується, що використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у судах можуть відіграти позитивну роль у забезпеченні доступу осіб до правосуддя, наприклад, спростити та прискорити судові процедури. Водночас виокремлюються і певні проблеми, які можуть перешкоджати використанню ІКТ у судах, зокрема, технічного характеру, нерівний доступ осіб до онлайн-ресурсів, проблеми забезпечення конфіденційності та проблеми щодо виконання рішень. Незважаючи на це, ПАРС звернулася до держав-членів із закликом сприяти використанню ІКТ у судах для підвищення ефективності судочинства.

2016 року Європейська комісія з питань ефективності правосуддя ухвалила Керівні принципи сприяння змінам у напрямку кіберправосуддя [8], а 2019 року – Керівні принципи щодо кіберправосуддя [9]. Указані принципи адресовані національним законодавчим органам та орієнтують їх на ефективне використання можливостей інформаційних технологій для удосконалення функціонування національних судових систем. Документ наголошує на тому, що модернізація системи правосуддя має здійснюватися для поліпшення якості правосуддя, при цьому технології виступають засобом, зокрема, гарантування таких судових цінностей, як неупередженість, незалежність, юридична визначеність, доступність.

Аналізуючи національну судову систему з точки зору впровадження європейських стандартів електронного судівництва, більшість дослідників відзначає, що Україна доволі інтенсивно розвивається у цьому напрямку. Так, «електронне цивільне судочинство на українському просторі почало зароджуватись з прийняттям у 2004 році ЦПК України та закріплення фіксування цивільного процесу технічними засобами» [10, с. 78–79]. Варто додати, що надалі в усіх процесуальних кодексах були закріплені відповідні норми, крім того, низка підзаконних актів, зокрема, Положення про Єдину судову інформаційну систему України (2009), Положення про автоматизовану систему документообігу суду (2015) унормовують окремі елементи електронного судівництва.

Відзначимо, що термін «електронний суд» в Україні має вузьке та широке значення. Як вважає О. В. Бринцев, «у вузькому розумінні – це підсистема в системі Єдиної судової інформаційної системи України [...]». У широкому розумінні «електронний суд» як елемент інформаційного суспільства – це самостійна унікальна форма судового процесу, заснованого на новітніх інформаційних технологіях, що забезпечують повний цикл розгляду судової справи в електронному форматі» [5, с. 30].

Наразі можна говорити про те, що вітчизняне законодавство визначає це поняття лише у вузькому розумінні: «електронний суд – модуль, що забезпечує обмін електронними документами між судами, органами та установами системи правосуддя, фізичними особами та учасниками судового процесу» [11]. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки визначає низку завдань щодо «розвитку електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій, його інтегрування у національну інфраструктуру електронного врядування, серед яких: запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду та інших сервісів електронного судочинства; впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із

судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу; удосконалення та розвиток офіційного вебпорталу судової влади України для отримання інформації про суди і справи (провадження) з регулярним оновленням даних судової статистики» [12]. Як випливає з наведеного, становлення електронного судівництва (в широкому розумінні) в Україні є перспективним напрямом судово-правової реформи. Упровадження європейських стандартів кіберправосуддя протидіятиме зловживанням у сфері судочинства, сприятиме доступу особи до правосуддя, гарантуватиме відкритість і справедливість судового розгляду та загалом підвищуватиме ефективність функціонування судової влади в державі.

Література:

1. Рекомендація № R(95)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_6.pdf.

2. Рекомендація Rec (2001) 2 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо побудови та перебудови судових систем та правової інформації в економічний спосіб. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_7.pdf.

3. Рекомендація Rec (2001) 3 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо надання громадянам судових та інших юридичних послуг з використанням новітніх технологій. URL: http://www.arbitr.gov.ua/files/pages/pd07072014_8.pdf.

4. Recommendation CM/Rec(2009)1 of the Committee of Ministers to member states on electronic democracy (e-democracy). URL: https://www.coe.int/t/dgap/democracy/Activities/GGIS/CAHDE/2009/RecCM2009_1_and_Accomp_Docs/Recommendation%20CM_Rec_2009_1E_FINAL_PDF.pdf.

5. Бринцев О. В. «Електронний суд» в Україні. досвід та перспективи : монографія. Харків : Право, 2016. 72 с.

6. Висновок № 14 (2011) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про правосуддя та інформаційні технології (IT). URL: <https://rm.coe.int/opinion-n-14-2011-on-justice-and-information-technologies-it-/16806a1fc0>.

7. Доступ до правосуддя та Інтернет: потенціал і проблеми. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=22245&lang=en>.

8. European Commission for the Efficiency of Justice. Guidelines on how to drive change towards Cyberjustice. 7 December 2016. URL: <https://rm.coe.int/16807482de>.

9. European Commission for the Efficiency of Justice. Toolkit for supporting the implementation of the Guidelines on how to drive change towards Cyberjustice. 13 and 14 June 2019. URL: <https://rm.coe.int/cepej-toolkit-cyberjustice-en-cepej-2019-7/168094ef3e>

10. Васильєва-Шаламова Ж. В., Кожемякіна К. С. Електронне судочинство у цивільному процесі України: тенденції розвитку та вплив карантину. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 3. С. 78–81. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-3/15>.

11. Концепція Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 13.04.2018 № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0168750-18#Text>.

12. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/231/2021#Text>.

НАПРЯМ 2. ЕКОНОМІКА. МЕНЕДЖМЕНТ. ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННА СПРАВА ТА ТУРИЗМ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-14>

КЛЮЧОВІ ВИКЛИКИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анісімов В. А.

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії першого курсу
спеціальності 073 – Менеджмент*

кафедри менеджменту

Міжнародний гуманітарний університет

*Науковий керівник: **Нестерова К. С.***

кандидат економічних наук, доцент,

завідувач кафедри економіки і міжнародних економічних відносин

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Діяльність з управління якістю загальної середньої освіти є відносно новим поняттям, однак його виникнення є вимогою сучасних трансформацій суспільства, відповідає загальноосвітнім тенденціям розвитку освітнього середовища.

Погоджуємось з висновками Лукіної Т. О. [1] про те, що управління якістю освітою у широкому розумінні засноване на підготовці кваліфікованого персоналу, моніторингу, оцінці результатів та їх інтерпретації, виявленні проблем та стратегій їх вирішення.

Якість загальної середньої освіти можна розглядати у розрізі наступних ключових елементів: якість освітнього процесу, якість викладання (професійна підготовка вчителів), якість освітніх програм, якість освітніх технологій, якість механізмів управління та управлінського персоналу.

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України призвела до кардинальних змін у системі загальної середньої освіти, як у організації освітнього процесу, так і у інших складових забезпечення якості освіти.

Поточна складна ситуація вимагає ще більшої залученості всіх учасників освітнього процесу, удосконалення механізму державного управління якістю освіти з метою забезпечення відповідності системи освіти викликам сьогодення.

До ключових викликів слід віднести, на наш погляд, проблему інтеграції дітей, які тимчасово знаходились за кордоном, у тому числі їх оцінювання, що потребує розробки відповідних механізмів на рівні держави.

Неможливо не обійти проблему руйнації закладів загальної середньої освіти внаслідок воєнних дій та необхідність їх відновлення, що потребує акумулювання значних фінансових ресурсів.

Також важливою проблемою є нерівномірність доступу учнів до освіти, що особливо загострилось в умовах воєнного стану. Доступність освіти прийнято розглядати в контексті 4 аспектів: економічна, інтелектуальна, фінансова, територіальна [1, с. 30–31]. Водночас, на нашу думку, потрібно в цілому відзначити також проблему «цифрового розриву», яка обмежує можливості рівного доступу учнів до освіти. З метою зменшення негативного впливу «цифрового розриву», забезпечення доступу учнів до освітніх ресурсів необхідною є модернізація відповідних державних програм та розвиток освітніх платформ.

Важливим є забезпечення участі закладів загальної середньої освіти у міжнародних дослідженнях якості освіти, наприклад, PISA. Так, в Одеській та Кіровоградській областях пілотний проект PISA був реалізований з 5 квітня по 16 травня 2021 року і в ньому прийняли участь (295 15-річних учнів із 6 закладів освіти в Одеській області і у Кіровоградській області – 53 15-річні учні з 1 закладу освіти) [2].

У 2022 році прослідковується позитивна динаміка щодо кількості учасників дослідження якості освіти, незважаючи на воєнний стан. З 3 до 26 жовтня учні/студенти пройшли тестування з трьох ключових галузей дослідження (математики (основна галузь циклу PISA-2022), читання, природничо-наукових дисциплін) та інноваційної для циклу 2022 року галузі – креативного мислення, а також заповнили анкети, зокрема щодо володіння ІКТ.

Кількість закладів освіти – учасників основного етапу PISA у 2022 році складала 19, а пунктів тестування – 17 одиниць. В Одеській області в опитуванні прийняли участь на 169 респондентів більше, у Кіровоградській – на 138 респондентів більше [2].

Якість освіти не має залишитись поза увагою держави внаслідок військових дій в Україні, навпаки, її забезпечення потребує цілеспрямованої державної допомоги та підтримки в умовах сьогоденної реальії.

Література:

1. Лукіна Т. О. Управління якістю загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2020. 230 с.

2. Одеський регіональний центр оцінювання якості освіти. URL: <https://test-center.od.ua/> (дата звернення: 16.04.2023 р.).

**ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ СПОЖИВЧИХ НАСТРОЇВ
У ФАРМАЦЕВТИЧНІЙ ГАЛУЗІ ЧЕРЕЗ ВІЙСЬКОВІ ДІЇ
2022 РОКУ В УКРАЇНІ**

Дзюба Т. В.

аспірант

Національний університет охорони здоров'я України

імені П. Л. Шупика

м. Київ, Україна,

Відповідно до даних Центру соціальних та маркетингових досліджень “Socis” до 2020 року відзначалося стабільне зростання обсягів продажів на вітчизняному фармацевтичному ринку. Діяльність фармацевтичних компаній здійснюється в умовах жорсткої конкуренції.

Всі катаклізми по різному впливали на населення України та процеси, які відбувались в державі. Однак, здоров'я та вільний доступ до лікарських засобів завжди у фокусі уваги і не втрачає своєї актуальності, бо є складовою фармацевтичної безпеки як частини соціальної [1; 2].

Метою даного дослідження став аналіз впливу військових дій на фармацевтичний ринок України, з фокусом на зміні споживчих настроїв населення, загрози та виклики, через які пройшла і продовжує проходити фармацевтична галузь.

Методи. Загальнонауковий діалектичний, системно-аналітичний, компаративний, структурно-функціональний.

До воєнних дій 2014 та 2022 року фармацевтичний ринок України мав позитивний тренд приросту до минулих періодів. За даними провідної аналітичної дослідницької компанії PharmaProximaResearch – у 2014 та 2015 роках падіння українського фармацевтичного ринку становило – 23,8 % та – 24,8 % до попередніх періодів в USD на фоні глобального позитивного приросту у +9,1 % у 2014 році та +9,0 % у 2015 роках. Що стосується 2022 р – прогнозований тренд до кінця року – 22 % в USD на фоні глобального приросту 4,5 % та падіння частки ринку в світовій фармгалузі до 0,27 %.

На 4му тижні 2022 року відбувся пік споживання в основному за рахунок протизастудних та противірусних препаратів, що пов'язано із хвилею COVID-19. В зазначеному періоді циркулював штам Дельта та Омікрон. Обидва штами супроводжувалися катаральними клінічними симптомами, характеризувалися меншою кількістю важких випадків і госпіталізацій. До 7го тижня хвиля захворюваності по-троху знижалася.

Був «класичний» для зимнього сезону гострих респіраторних захворювань розвиток подій (рис. 1) [3].

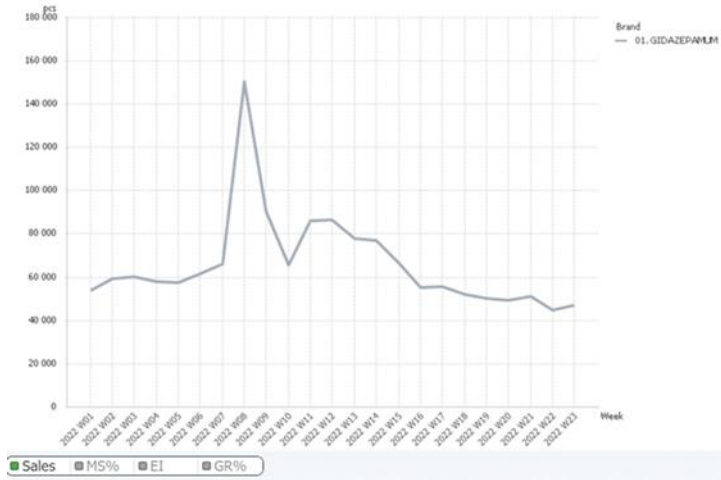

Рис. 1. Динаміка роздрібних продаж, 2022 рік потижнево

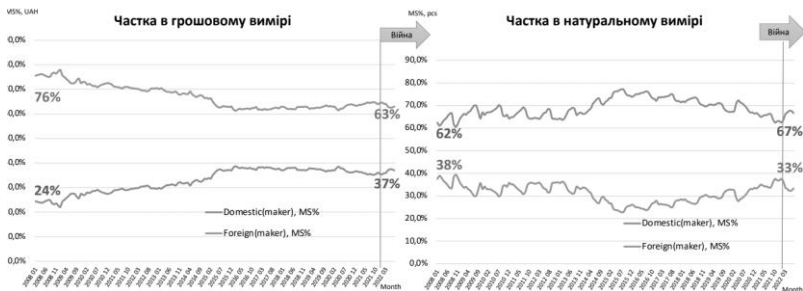
З початком повномасштабного вторгнення відбулися значні зміни в об'ємі та структурі споживання. По-перше відбулося зменшення попиту на педіатричні препарати та лікарські засоби, які не є життєвонеобхідними. До прикладу, протизастудна група або вітаміни. Значно підвищилася частка покупок заспокійливих препаратів, включаючи таку важку рецептурну артилерію як гідазепам. Цей лікарський засіб за підсумками 6 міс (березень – серпень 2022 р) тримається на 7-й позиції в рейтингу споживання за даними роздрібних продаж. На графіку (рис. 2) можна побачити пік 8го тижня (початок війни) і другу хвилю – з 11 тижня. 8-му позицію займає лікарський засіб на основі фенібуту – також заспокійливе, але з безрецептурним статусом відпуску.

Дані, наведені на графіку, підтверджують соціопитування щодо підвищення рівня стресу населення. Рівень стресу став найбільш високим в квітні 2022 за останні два роки вимірювань – 87%. У настрої більшості українців переважають напруження (51%), гнів (41%), страх (40%), втома (39%). Високий рівень стресу спостерігається серед усіх вікових груп [4].

Враховуючи постійний ядерний шантаж російської федерації, захоплення ЧАЕС та ЗАЕС, українці скупляли препарати із вмістом йоду.

Рис. 2. Динаміка продажу гідазепаму, потижнево 2022 рік

Рис. 3. Динаміка частки ринку вітчизняних та зарубіжних фармвиробників в грошовому та натуральному вигляді, Україна, 2008–2022 рік

На фоні критичного падіння фармацевтичного ринку у воєнний час відмічається зміщення споживання у бік вітчизняних препаратів (рис. 3) [17]. Це пов'язано зі зниженням доходів населення та перерозподілом попиту у бік низьковартісних лікарських засобів, де переважають вітчизняні виробники. Таким чином, споживачі потребують вітчизняних ліків в критичні періоди існування держави, тому механізми формування та шляхи реалізації державного управління розвитком вітчизняної

фармгалузі мають важливе значення, потребують уваги та подальшого розвитку.

Висновки.

1. Через військові дії, що розпочалися в 2022 році в Україні змінився позитивний тренд розвитку фармгалузі, що спостерігався на початку року. Український фармацевтичний ринок впав з 0,39 % (2013 рік) до 0,27 % (2022) в світовому рейтингу галузі.

2. Відбулося зменшення попиту на педіатричні препарати та лікарські засоби й значно підвищилася частка покупок заспокійливих препаратів.

3. На фоні критичного падіння фармацевтичного ринку у воєнний час відмічається зміщення споживання у бік вітчизняних лікарських засобів.

Література:

1. Chernykh, V. Pharmaceutical industry for the years of independence of Ukraine. *Visnyk farmatsiyi. Herald of pharmacy*. 2002. Vol. 3. P. 3–12.

2. Hroshovyi, T., Pidhirnyi, V., Tryhubchak, O. Some issues of development of pharmaceutical branch of Ukraine. *Zbirnyk prats' Ternopil's'koho oseredku Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka – Collection of works of the Ternopil branch of the Scientific Society named after Shevchenko*. 2011. № 6. P. 154–172.

3. Фармринок на шляху до відновлення – UDT 1/09/2022, Щотижневик аптека № 16/1716/17 (1337/1338), July 11, 2022 URL: <https://www.apteka.ua/article/640253>

4. Понад половина українців не планує змінювати своє розташування, навіть у разі загострення ситуації – дослідження, Kyiv School of economics, April 18, 2018. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/ponad-polovina-ukrayintsiv-ne-planuye-zmynuvati-svoye-roztashuvannya-navit-u-razi-zagostrennya-situatsiyi-doslidzhennya/>

5. Мохоць В. Особливості комунікацій у фармацевтичній галузі під час російсько-української війни 2022 року. 05/04/2022 URL: <https://thepharma.media/uk/news/29130-darnicya-bezkostovno-peredala-moz-525-mln-doz-kalii-iodid-125-darnicya-04052022>

РОЗВИТОК БАРНОЇ ІНДУСТРІЇ УКРАЇНИ В ПЕРІОД ВІЙНИ

Кравченко Я. В.

*викладач кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Бресуцька М. Я.

*здобувач вищої освіти другого (магістерського рівня) спеціальності
073 – Менеджмент
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Сьогодні, з початком повномасштабної війни в Україні відвідування закладів харчування призупинилося, а в деяких містах – зникло з бажання сотень тисяч українців. Постійні обстріли, відтік населення, падіння зарплат, відсутність роботи – це все негативно вплинуло на розвиток індустрії масового харчування. З цих причин рестораторам складно заробляти і відкривати нові заклади. Найгіршу динаміку відкриттів у 2022 році показали бари, кількість нових закладів барної індустрії впала в 4 рази, в тому числі через заборону продажу алкоголю в багатьох регіонах.

При цьому відмічається, що за роки незалежності України система масового харчування в країні зазнала значних змін. Якщо раніше основна увага приділялась їдальням, буфетам, закусочним, то на сьогодні більше уваги приділяється ресторанам, кафе, барам.

Відбувається стрімке покращення культури обслуговування відвідувачів, підвищення якості продукції що випускається, удосконалення форм обслуговування, проведення наукових розробок в галузі готельно-ресторанного господарства та ін.

Тому останніми роками в Україні почали з'являтися зовсім нові підприємства масового харчування: бари, кафе-бари, кав'ярні, піцерії і т. д. Сучасний бар навіть віддалено не схожий на бари, які вперше з'явилися у вісімнадцятому столітті на Дикому Заході в Америці.

Розширення асортименту барів (популярність коктейлів, розширення асортименту гриль-продукції, поява пива різного асортименту, збільшення видів овочевих і фруктових напоїв, готових до вживання і т. п.) змусили сучасні бари різко збільшити робочу площу бармена, оснастити бари спеціальними льодогенераторами, тепловими апаратами, холодильними шафами, спеціальними пристроями для реалізації пива та пивних напоїв [2].

Як відомо, у різних країнах бари організовані по-різному. Наприклад, у Чехії майже в кожному місті є безалкогольний бар, де подають найрізноманітніші змішані безалкогольні напої. Це своєрідний розважальний заклад, переважно для молоді, з місцем для танців, з естрадою. В італійських містах бари більше схожі на наші буфети: там стоять декілька столиків, кавовий апарат «Експрес», продаються булочки, вироби, цукерки, морозиво. Зазвичай, тут готують різноманітні безалкогольні змішані напої. В Англії та Скандинавських країнах поширені молочні бари, у центрі яких розташована стійка з міксером для коктейлів [1].

Останнім часом в Україні з'явилися нові форми барів, виникли різновиди безалкогольних барів, такі як: кафе-бари, салат-бари, фруктові бари, молочні бари, чайні бари, десерт-бари, які завдяки якісному оснащенню, оформленню інтер'єрів, високому рівню організації музичного обслуговування набули широкого попиту, особливо серед молоді.

Але війна внесла свої корективи: бари збільшують асортимент готових блюд та закусок, а власники-ресторатори – змінюють географію своїх закладів, переносять свій бізнес вглиб країни подальше від війни. Більше 60 % барів закрилося на сході країни (Запорізька, Харківська, Херсонська, Луганська області), біля 40 % в центрі країни (Київська, Дніпропетровська, Полтавська, Кіровоградська області).

Розвиток барної індустрії України тісно пов'язаний із проблемами енергопостачання, цінами на продукти, та насамперед із можливостями звичайних українців. Можна сміливо наголошувати, що чим заможнішим є середньостатистичний українець, тим більше якісних закладів барної індустрії відкриватиметься в Україні [3].

Загалом індустрія вистояла та поступово продовжує відновлюватись та розвиватись, але більше на заході та центральних частинах. Дехто зміг перенести свій бізнес в більш безпечні міста, деякі відкрились в новому форматі, надаючи робочі місця великій кількості професіоналів зі сходу та півдня [4].

Література:

1. Положишникова Л. О., Суткович Т. Ю. Тенденції розвитку барної індустрії у 2021 році. *Реалії та перспективи розвитку індустрії гостинності в умовах інтеграційних процесів*: тези доповідей V Всеукраїнської науково-практичної конференції. Мукачево : РВВ МДУ, 2022. 21 с.

2. Ростовський В. С., Шамян С. М. Барна справа : підручник. 2-ге видання Київ: Центр учбової літератури, 2021. 395 с.

3. Юдіна Н. В. Стан розвитку ринку кав'ярень в Україні. URL: <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/102847> (дата звернення 18.02.2023).

4. Офіційний сайт. Журнал «Ресторатор». URL: https://www.restorator.ua/post/bars_in_kyiv (дата звернення 25.02.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-17>

ФОРМИ ПОДАННЯ СТАТИСТИЧНИХ ДАНИХ

Маланська В. А.
студентка 2 курсу
факультету економіки та права
Міжнародний гуманітарний університет
Науковий керівник: Потьомкін Л. М.
доктор економічних наук, професор,
академік Української Академії економічної кібернетики
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна

Статистичні дані повинні бути представлені так, щоб ними можна було користуватися.

Існує 3 основних форми подання статистичних даних:

- 1) **текстова** – включення даних в текст;
- 2) **таблична** – представлення даних в таблицях;
- 3) **графічна** – вираз даних у вигляді графіків.

Текстова форма застосовується при малій кількості цифрових даних.

Таблична форма застосовується найчастіше, так як є більш ефективною формою подання статистичних даних.

Статистична таблиця – це система рядків і стовпців, в яких в певній послідовності і зв'язку викладається статистична інформація. За допомогою інформації у вигляді зведених статистичних таблиць створюється можливість характеристики явищ з погляду їх розміру, структури та динаміки розвитку. До складових статистичної таблиці належать вертикальні графи, горизонтальні рядки, які, перетинаючись, утворюють клітини, а також відповідні заголовки.

Основними елементами статистичної таблиці є підмет і присудок.

– Підметом таблиці є одиниці статистичної сукупності, або їх групи, які характеризуються показниками.

– Присудок таблиці – це система показників, які характеризують підмет.

Залежно від побудови (розробки) підмета статистичні таблиці поділяють на 3 групи: прості, групові, комбінаційні.

1. **Таблиця проста, або перелікові**, містить зведені показники щодо переліку одиниць спостереження, переліку хронологічних дат або територіальних підрозділів.

Отже, в підметі простої таблиці перелічуються одиниці сукупності (підприємства, виробничі підрозділи, види продукції тощо) або одиниці часу (роки, квартали, місяці тощо).

Таблиця 1

Надходження справ і матеріалів за видами судочинства

До судів першої інстанції надійшло	I півріччя 2007 року
Справ і матеріалів кримінального судочинства	288 793
Справ і матеріалів адміністративного судочинства	94 713
Справ і матеріалів цивільного судочинства	802 048
Справ і матеріалів про адміністративні правопорушення	2 848 749
Справ і матеріалів господарського судочинства	144 195
Інших справ і матеріалів	944
Усього	4 179 442

2. **Таблиця групова** містить зведення про сукупність, розчленовану, розподілену на окремі групи за однією ознакою. При цьому кожна група може бути охарактеризована рядом показників.

Таблиця 2

Результати групування підприємств галузі за середньорічною вартістю основних виробничих фондів

№ п/п	Групи заводів за розміром основних виробничих фондів, млн грн	Число заводів	Середньоріч на вартість основних виробничих фондів, млн грн	Валова продукція млн грн.	Чисельність робітників, чол.
1	2	3	4	5	6
1	1,0 – 2,5	3	5,4	5,6	820
2	2,5 – 4,0	9	27,6	26,5	3150
3	4,0 – 5,5	5	19,4	23,0	1945
4	5,5 – 7,0	3	15,2	15,9	1295
5	Більше 7,0	4	27,1	43,8	1420
	Разом	24	94,7	114,8	8630

3. **Таблиця комбінаційна** – у підметі такої таблиці містяться групи за двома і більше ознаками. Комбінаційні таблиці отримують внаслідок комбінаційних групувань. Такі таблиці мають дуже велике аналітичне значення.

Таблиця 3

Характеристика населення за економічною активністю та віковими групами (тис. осіб)

	Все населення	Економічно активне			Економічно неактивне
		Всього	Зайняті	Безробітні	
Все населення у віці 15–70 років у тому числі	1960,1	1276,7	1106,6	170,1	683,4
працездатного віку	1581,2	1184,2	1016,1	168,1	397,0
старше працездатного віку	378,9	92,5	90,5	2,0	286,4

При побудові комбінаційних таблиць найчастіше використовують комбінаційне групування за 2–3 ознаками. Наприклад, якщо за першою ознакою виділити 2 групи, за другою – 3, за третьою 4, то у підметі такого групування одержимо 24 рядки, не рахуючи підсумкових рядків по групах і загального підсумку.

При необхідності до таблиці дають примітки і зноси. Примітки даються у випадках необхідності додаткових пояснень щодо показників таблиці. У зносах вказують джерела зведень, наведених у таблиці, уточнюють дату.

Статистичний графік – це креслення, на якому статистичні сукупності, що характеризуються певними показниками, описуються за допомогою умовних геометричних образів або знаків. Представлення даних таблиці у вигляді графіка справляє сильніше враження, ніж цифри, дозволяє краще осмислити результати статистичного спостереження.

Графік складається з графічного образу і допоміжних елементів.

Графічний образ – це сукупність ліній, фігур, точок, якими зображені статистичні дані. Знаки, малюнки або образи, що застосовуються в статистичних графіках, різноманітні. Це точки, відрізки прямих ліній, знаки у вигляді фігур різної форми, Штрихування або забарвлення (кола, квадрати, прямокутники і ін.).

Допоміжні елементи включають загальний заголовок, умовні позначення, Осі координат, шкали з масштабами і числову сітку.

Існує безліч видів графічних зображень. Їх класифікація заснована на ряді ознак. Статистичні графіки за формою графічного образу є:

1. Лінійні: статистичні криві.
2. Площинні: стовпчикові, смугові, квадратні, кругові, секторні, фігурні, точкові.
3. Об'ємні: поверхні розподілу.

Статистичні графіки за способом побудови і задачам зображення:

1. Діаграми: діаграми порівняння, діаграми динаміки, структурні діаграми.

Діаграми – це умовні зображення числових величин та їх співвідношень за допомогою геометричних знаків. Це графічне зображення, у якому числові дані подано геометричними фігурами.

Рис. 1. Діаграма «Продаж нерухомості»

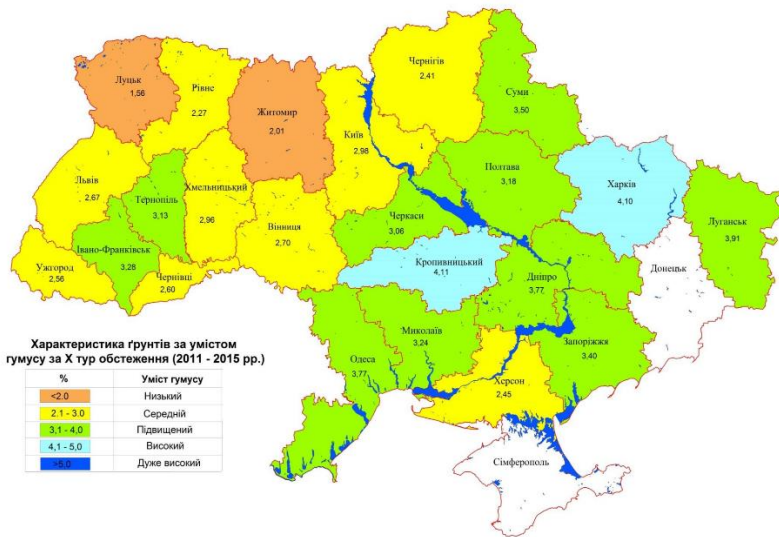
2. Статистичні карти: картограми, картодіаграми.

Статистичні карти являють собою вид графічних зображень статистичних даних на схематичною географічній карті, що характеризують рівень або ступінь поширення того чи іншого явища на певній території.

Картограми – зображення числових величин та їх співвідношень за допомогою нанесення умовної штриховки або розцвітки на карту – схему.

Картодіаграми – це поєднання діаграми із картою – схемою. При побудові діаграми встановлюється певний масштаб, тобто

співвідношення між розмірами величин на графіку і дійсною величиною зображуваного явища в натурі.

Уміст гумусу в ґрунтах України

Рис. 3. Картограма «Уміст гумусу в ґрунтах України»

Література:

1. “Weststudents” підручники для студентів, Статистика – Опря А. Т. Тема 12. Подання статистичних даних: таблиці, графіки, карти. Вебсайт. URL: <https://weststudents.com.ua/glavy/88765-tema-12-podannya-statistichnih-danih-tablits-grafki-karti.html>
2. Офіційний сайт Microsoft. Вебсайт. URL: <https://support.microsoft.com/uk-ua/office/створення-діаграми-у-формі-або-звіті-1a463106-65d0-4dbb-9d66-4ecb737ea7f7>
3. Офіційний сайт “Pidru4niki”. Теорія статистики. Статистичні таблиці. Вебсайт. URL: https://pidru4niki.com/1582070853007/statistika/statistichni_tablitsi
4. Офіційний сайт “Studies by Magistrua”. ТЕМА 4. Зведення та групування статистичних даних. Статистичні таблиці. Вебсайт. URL: <https://studies.in.ua/pravova-statistika-lekcii/3831-tema-4-zvedennya-ta-grupuvannya-statistichnih-danih-statistichn-tablic.html>

РЕСТОРАННИЙ БІЗНЕС ПІД ЧАС ВІЙНИ

Марковська А. В.

добувач вищої освіти ступеня доктора філософії третього курсу спеціальності 073 – Менеджмент кафедри менеджменту Міжнародний гуманітарний університет м. Одеса, Україна

Жолобнюк Д. О.

здобувач вищої освіти другого (магістерського рівня) спеціальності 073 – Менеджмент Міжнародного гуманітарного університету Науковий керівник: Дишкантюк О. В. кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу Міжнародного гуманітарного університету м. Одеса, Україна

24 лютого 2022 року стало чорною сторінкою в історії новітньої України. З початком бойових дій змінилося життя практично кожного жителя нашої країни.

Не виключенням став і ресторанний бізнес, який суттєво постраждав внаслідок збройної агресії росії до України. Так, станом на кінець листопада в Україні зачинилося близько 7 тисяч ресторанів та кафе. Натомість, відкрилося трішки більше 2000 нових подібних закладів.

При цьому, в порівнянні з початком лютого 2022 року ринок зменшився на 25 %. При цьому у деяких областях України падіння відповідного сектору економіки становило 30 % (Дніпропетровська, Київська, Одеська області), а в окремих – навіть більше 50 % (Запорізька, Харківська, Луганська області).

Натомість, позитивна динаміка спостерігається лише у західних областях. У Львові та області кількість ресторанів та кафе зросла приблизно на 30 %, а у Закарпатській, Чернівецькій, Івано-Франківській областях спостерігалось зростання приблизно на 20 %.

Хронологічно, найбільша динаміка закриття ресторанів та кафе спостерігалася в східних, північних, південних та центральних регіонах країни у березні-червні 2022 року. Однак вже з липня ресторани почали відкриватися (переважно в м. Києві та західних областях).

Загалом, з початку повномасштабного військового вторгнення росії на територію України найбільш інтенсивно розвивався ресторанный ринок у Львові. З березня по грудень там було відкрито більше 500 нових закладів. З усіх міст на Західній Україні м. Львів виявилось найкосмополітичнішим і найбільш заповненим.[1]

Потрібно відмітити, що найчастіше відкривалися повністю нові ресторани та кафе. Це відбувалося через те, що часто колишні їх приміщення або були повністю знищені внаслідок бойових дій, або залишилися на окупованій території. Тому речі та обладнання або не було змоги вивезти, або просто нічого не залишалось внаслідок руйнації закладу.

На сьогоднішній день ресторани інвестори розглядають міста Західної України як найбільш вигідні для запуску нового бізнесу. Інвестиції для розвитку вітчизняного ресторанного бізнесу закордоном практично не розглядаються та не надаються.

Потрібно відмітити, що показники галузі ресторанного бізнесу в цілому є доволі динамічними. Так, якщо в зоні бойових дій ситуація з роботою ресторанів та кафе залишається незмінною, то на територіях, які територіально віддалені від лінії фронту, ресторани та заклади ресторанного господарства продовжують свою роботу.

Як зазначають експерти, окремі підприємства в сучасних важких умовах праці змогли наростити обсяги виробництва продукції, часто – невластивою для них, у 5–7 разів. Ресторани та кафе західних регіонів забезпечували харчування до 50 тисяч осіб на день та, як наслідок, в рази збільшили обсяг своїх послуг [3].

Також багато ресторанів та кафе страждають найбільше тому, що комунальні витрати їм сьогодні ніхто не компенсує. Тому більшість працюючих побідних закладів максимум виходить «в нуль», щоб втриматися «на плаву».

Підсумовуючи, зазначимо, що війна перш за все «вдарила» по ключовій ланці ресторанного бізнесу – постачанню продуктів. Одразу кілька вітчизняних рестораторів визнали серйозні перебої у логістиці та нестачу певних продуктів.

Ресторанам і зараз досить складно знайти спеції, томатну пасту, алкоголь та імпортні товари (авокадо і лосось). Деякі постачальники та фабрики взагалі припинили роботу [2].

Тому говорити про те, як буде виглядати ресторанный бізнес далі, – зарано. В більшості своїй ресторатори зайняли вичікувальну позицію. І у сучасних умовах, як і в ситуації з Covid-19, ресторанный бізнес знаходиться у стані очікування та виживання. Все залежить від того, яким буде початок наступного року і які події він принесе.

Література:

1. Ресторанний бізнес під час війни: де найбільш інтенсивно відкриваються нові заклади. URL: https://24tv.ua/business/restoranniya-biznes-pid-chas-viyni-vidkrittya-restoraniv-ukrayini_n2151721 (дата звернення: 15.02.202)

2. Симоненко К. Нагодувати й вижити: як ресторанний бізнес змінився під час війни. URL: <https://rau.ua/novyni/restorannij-biznes-chas-vijni> (дата звернення: 22.02.2023)

3. Як український ресторанний бізнес адаптується до викликів війни: дослідження. URL: <https://business.rayon.in.ua/news/547964-yak-ukrainskiy-restoranniya-biznes-adaptuetsya-do-viklikiv-viyni-doslidzhennya> (дата звернення: 27.01.2023)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-19>

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Олійник Д. А.

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського рівня)
спеціальності 292 – Міжнародні економічні відносини*

Міжнародний гуманітарний університет

*Науковий керівник: **Зеркіна О. О.***

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки та міжнародних відносин

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

На сьогоднішній день економіку України захопила масштабна криза, що зумовлена воєнним конфліктом на Донбасі, пандемією Covid-19 та повномасштабним вторгненням росії, внаслідок чого виробнича діяльність перейшла в стан рецесії по всій території нашої країни та призвела вітчизняну економіку до абсолютного визначення. Тому нарощення інвестиційної діяльності є стратегічно важливим аспектом, так як це надасть можливість модернізувати технології та виробництво, і в результаті подолати кризові явища та забезпечити сталий розвиток.

В Україні базовим правовим актом в сфері регулювання інвестиційної діяльності є Закон України «Про інвестиційну діяльність». Даним законом встановлено, що інвестиційна діяльність – це комплекс

дій громадян, юридичних осіб та держави стосовно здійснення процесу інвестування для отримання фінансових та інших корисних результатів [1]. Саме залучення прямих іноземних інвестицій є основним джерелом зростанням капіталу, це забезпечує ефективну інтеграцію національної економіки в європейську, а також сприяють залученню нових технологій та вдосконаленню методів управління бізнесом.

Протягом останніх десяти років спостерігається нестабільна динаміка надходження прямих іноземних інвестицій в економіку України. 2010–2013 рр. мали відносно стабільний рівень, а в 2014–2016 рр. спостерігалось швидке падіння. Така тенденція обумовлюється анексією АР Крим та війною на сході і як наслідок нестабільна ситуація викликала недовіру інвесторів. В 2017–2020 відбулось помірне зростання [4].

Надходження інвестицій в Україні характеризується значною диференціацією коштів ПІІ в регіонах України. Це пояснюється відмінностями в економічному розвитку, оскільки найбільший обсяг фінансових ресурсів надходить до промислово розвинених регіонів. За даними НБУ у 2021 році найбільше залучено інвестицій було до м. Києва, а найменше до Чернівецької та Тернопільської областей.

Прямі іноземні інвестиції присутні в усіх галузях української економіки. Майже в усіх областях інвестори активно вкладають кошти у галузі промисловості. Переробна промисловість переважає – у Вінницькій, Сумській та Черкаській областях; інвестування в сільське господарство лідирує в Тернопільській та Хмельницькій; добувна промисловість – в Дніпропетровській області, а в оптову та роздрібну торгівлю найбільше інвестують в м. Києві [5].

Відповідно до звіту ЮНКТАД [6] про світові інвестиції за 2022 рік, потоки ПІІ в Україну зросли до 6,5 мільярдів доларів США у 2021 році. У 2021 році прямі іноземні інвестиції склали 62 мільярди доларів. Багатонаціональні компанії володіють активами у металургійній промисловості, інформаційних та комунікаційних технологіях, фармацевтиці та сільськогосподарських товарів. За даними Національного банку України [4], обсяг ПІІ на кінець вересня 2022 року становив 53,7 млрд доларів США, що означає скорочення на 99 % в порівнянні з минулим роком. Найбільше інвестицій вкладено у виробництво, оптову та роздрібну торгівлю, ремонт транспортних засобів, видобуток корисних копалин, фінансові послуги та нерухомість.

Тенденція скорочення обсягів прямих іноземних інвестицій є наслідком наступних проблем: високий рівень корупції та тіншової економіки, російська військова агресія, зниження купівельної спроможності, логістичні виклики. Проте, виокремлюються і позитивні риси сучасної інвестиційної діяльності, а саме отримання статусу

кандидата в ЄС, скасування мит та квот на експорт з України, транспортний безвіз з країнами ЄС, відстрочення сплати податкових і митних платежів, зокрема подачі звітності.

Україна має великий внутрішній ринок, підтверджений сільськогосподарський потенціал, енергетичні та мінеральні ресурси та стратегічне розташування, що робить її транзитним вузлом і воротами до Європи та Євразії. Проте кожен сектор потребує інвестицій для поновлення повноцінного функціонування та подальшого зростання.

Сільське господарство є одним із основних секторів економіки України та одним із секторів, які значно постраждали від російської війни. Закордонні інвестори, користуючись нашою конкурентною перевагою у поєднанні з власними сучасними технологіями та ноу-хау, здатні більш раціонально використовувати природні ресурси.

Харчовий сектор в Україні є конкурентоспроможним на міжнародному рівні та виявився досить стійким до безпекових потрясінь.

Металургія – сектор, що зазнав значних руйнувань існуючих виробничих потужностей у поєднанні з наявними ресурсами та кваліфікованою робочою силою робить відновлення галузі привабливим. Енергетика, особливо «зелена», враховуючи безпекові ризики, пов'язані з традиційними джерелами енергії та існуючими кліматичними зобов'язаннями є перспективним сектором для майбутніх надходжень. ІТ ринок України має добру міжнародну репутацію, коли мова йде про спеціалістів із програмного забезпечення.

Український ІТ сектор активно розвивається і має стати одним з ключових драйверів експорту країни. Незважаючи на російське вторгнення, яке продовжується вже понад рік, український ІТ сектор активно розвивається і має стати одним з ключових драйверів експорту країни. За даними Нацбанку [26], ІТ сектор країни зафіксував 2 млрд дол в першому кварталі 2022 року, що більше на чверть, ніж в аналогічному періоді 2021 року.

З початком повномасштабного військового вторгнення росії у 2022 році Україна продемонструвала потужну перспективу розвитку оборонної галузі, але водночас велику виснаженість. Виходячи з чого, існує необхідність мати в своєму розпорядженні певні промислові потужності для проектування та виробництва. Для цього необхідне продовження посиленої співпраці з міжнародним співтовариством.

Світова практика свідчить, що без збільшення залучення іноземних інвестицій неможна ефективно реструктувати економіку країни. Аналізуючи зарубіжний досвід, зокрема Нідерландів, Великої Британії та Канади можна виділити такі перспективні напрямки щодо регулювання інвестиційної діяльності [3]: утворення єдиної стратегії, формування цілей та амбіцій, які направлені на довгостроковий сталий

соціально-економічний розвиток країни; формування сприятливого середовища для залучення іноземних інвестицій, заохочення зростання обсягів іноземних інвестицій у виробництво товарів для експортування; зростання розвитку інфраструктури шляхом створення інноваційних проєктів, реконструкції та створення нових екологічних виробництва; залучення державної підтримки для галузей, які необхідні для оновлення основного капіталу та мають великий інноваційний потенціал, що може сприяти збільшенню обсягів виробництва; надання податкових пільг, пільгових інвестиційних кредитів та додаткових преференцій задля стимулювання інвестиційної діяльності; зміцнення співпраці між бізнесом та освіти.

Для України важливо визначити, який саме іноземний досвід можна застосувати в економіці для отримання позитивного ефекту. Особливо важливі країни зі схожими рисами географічного положення, історії, розвитку економіки, галузей промисловості та ін.

Література:

1. Про інвестиційну діяльність. Закон України № 1561-XII від 18.09.91., із змінами, внесеними 17.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 06.04.2023).

2. Крихівська Н. О. Інвестиційна привабливість України: основні проблеми та шляхи їх вирішення. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 260–264.

3. Малахова Ю. А., Хобта М. О., Гончар Т. М. Зарубіжний досвід стимулювання інвестиційної активності підприємств. *Ефективна економіка*. 2021. № 2.

4. Національний банк України. Статистичні дані за регіонами та видами економічної діяльності. URL <https://view.officeapps.live.com/op/view>. (дата звернення: 06.04.2023)

5. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk> (дата звернення: 06.04.2023)

6. UNCTAD. World Investment Report. URL: <https://unctad.org/webflyer/world-investment-report-2021>. С. 14 (дата звернення: 06.04.2023)

МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПОСЛУГ У МІЖНАРОДНОМУ ТУРИСТИЧНОМУ БІЗНЕСІ

Чуєва І. О.

*кандидат наук фізичного виховання і спорту, доцент,
доцент кафедри туризму і готельно-ресторанної справи
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Модель “Gap” А. Парасураман, В. Зейтамль та Л. Беррі розробили модель якості послуги – модель “Gap”, де дослідники висловили основні вимоги до очікуваної якості послуг. Модель описує п’ять розривів, які є причиною незадоволеності клієнтів наданими послугами. Основним є розрив між елементами «очікувана послуга» та «сприйнята послуга» (Gap), причому під «розривом» мається на увазі перевищення очікувань споживача над оцінкою послуги, отриманої насправді. Послуга є високоякісною, якщо розрив відсутній. Крім основного розриву, представлені ще чотири побічні [2].

Модель SERVQUAL (скорочення від Service Quality) також розроблена А. Парасураманом, В. Зейтамль та Л. Беррі для визначення якості послуг. Основна мета роботи – вимір якості послуги за допомогою кількісного показника – індексу якості SQI (Service Quality Index), що відображає співвідношення отриманої та очікуваної якості послуги. Розрахунок індексу якості проводиться за результатами анкетування споживачів послуги. При цьому використовуються дві стандартні анкети – для вимірювання очікувань споживача та його сприйняття якості отриманої послуги.

Базові анкети формуються з урахуванням специфіки діяльності організації, типу послуги, що надається. Споживачі відповідають на запитання за допомогою 7-бальної шкали Лайкерта («Абсолютно не згоден» – «Абсолютно згоден»). При обробці питання можна об’єднати у блоки по 4–5 відповідно до критеріїв якості: відчутністю (питання 1–4), надійністю (питання 5–9), чуйністю (питання 10–13), впевненістю (питання 14–17), емпатією (питання 18–22). «Відчутність» представляє об’єктивні характеристики елементів простору та оточення при надання послуги – приміщення, обладнання, зовнішній вигляд персоналу. Під «Надійністю» розуміється здатність надавати послугу не порушуючи терміни. «Чутливість» висловлює бажання допомоги споживачам та надати послугу в найкоротший термін. «Упевненість» – це

професіоналізм, вихованість працівників та їх здатність створювати атмосферу довіри та захищеності. «Емпатія» – турбота, індивідуальна увага до клієнтів. За кожним із критеріїв розраховується приватний індекс якості (різниця між сприйнятим та очікуваним рівнем якості послуги). Підсумкові значення формуються за пріоритетністю для споживача оцінюваних критеріїв, що дає загальний індекс якості SQI.

Якісна послуга відповідає невід’ємному значенню SQI (сприйняте якість отриманої послуги оцінюється не нижче, ніж очікуване) [2].

Модель «зона толерантності» – її створення та аналіз також припускають звернення до анкет SERVQUAL, при цьому до двох анкет додається третя, з допомогою якої оцінюється мінімально підходяща для споживача якість послуги. Зона толерантності є проміжком між оцінками «очікуваного» та «мінімально прийнятних» якостей послуги. Ширина зони за кожним із критеріїв виражається як різниця значень відповідних оцінок «очікуваної» та «мінімально прийнятною» анкет SERVQUAL. Зона толерантності визначає рівень, до якого споживачів задовольнить зовнішній вигляд персоналу, приміщення, обладнання, дотримання термінів надання послуги, готовність допомогти, ввічливість працівників, їх професійні якості, можливість персоналізувати підходи до сервісу. Співвіднесення оцінок детермінант якості цієї послуги, проаналізованих внаслідок обробки анкети «Сприйняття», із зоною толерантності дозволяє зробити висновок про захоплення споживачів якістю отриманої послуги, про їх позитивне ставлення (при розташуванні оцінок у зоні толерантності) або про незадоволеність (коли оцінки знаходяться не в зоні толерантності) [1].

Модель «нейтральних зон». Інший метод формування конкурентних переваг у сфері якості процесів надання сервісних послуг базується на концепції «нейтральних зон» Ч. Бернарда. За змістом цієї концепції певні реакції поведінки, включаючи уявлення управління як прояви владних повноважень, є результатом комплексних процесів і, оскільки ні причин заважати такому прояву чи діяти всупереч цьому прояву владних повноважень, людина залишається байдужою, не замислюючись над цим.

Якщо обслуговування виявляється з передбачуваною якістю, мало ймовірно, що задоволення буде отримано. У тому випадку, коли якість та рівень обслуговування в сприйнятті споживача розташовуються за межею нейтральної зони, він відчуває почуття захоплення чи, навпаки, незадоволеності. Звідси випливає, що чим більше важливі для споживача окремі складові обслуговування, тим менше нейтральна зона, тим меншою мірою байдужим буде залишатися споживач у щодо отриманого сервісу [3].

Е. Кедотт та Н. Терджен розробили типологію ефективності елементів обслуговування, де описується створення класифікаторів та можливості проведення порівняльного аналізу. Вчені зауважили, що окремі складові обслуговування можуть мати позитивну або негативну реакцію у відповідь клієнтів, у той час як інші взагалі не створюють жодного зворотного зв'язку. Адже мотиви споживачів виникають в залежності від обставин, і для максимальної ефективності завдання сервісу також мають бути обумовленими. Наприклад, якщо зручності, ціна та чистота, швидке обслуговування найбільш важливі для гостя ресторану швидкого обслуговування, коректним для організації буде виділити свої обмежені ресурси на виконання саме цих пріоритетних потреб, а не витратити кошти на створення ігрового майданчика перед будинком. Дослідники запропонували чотири класифікатори розуміння важливості елементів обслуговування виходячи з сприйняття споживачів. Критичні – елементи, що становлять найменшу нейтральну зону. Ключові аспекти, які мають прямий вплив на споживача. Вони виконуються в першу чергу, оскільки засновані на початкових стандарти, прийнятні для споживачів. Якщо організації працюють в умовах конкуренції, вони повинні зробити все, щоб сформувати дані потреби обслуговування. Наприклад, в індустрії гостинності – це чистота у готельних номери, порядок у громадських приміщеннях, безпека, здорова їжа тощо [4]. Дані елементи викликають або позитивну, або негативну реакцію в залежності від того, дотримані ці мінімальні стандарти чи ні.

Нейтральні – частини сервісу, що створюють максимально байдужу зону і не що впливають на досвід. Це колір уніформи співробітників, відтінки інтер'єру будівлі, місцезнаходження автомобільної стоянки тощо. Оскільки ці елементи надають мінімальний вплив на ступінь задоволення споживачів, на них недоцільно витрачати значні зусилля. Що приносять задоволення – елементи, що викликають вдячну реакцію, якщо очікування передбачені, однак реакція не виявиться, якщо очікування задоволені, чи, навпаки, не задоволені. Прикладом може служити рум-сервіс вночі, квіти, що подаються від імені закладу дамам у ресторанах тощо. Очевидно, що дані «дрібниці» дозволяють підприємству виділятися і натомість конкуруючих організацій [1]. Ці елементи є обов'язковими, але захоплюють, якщо клієнт раптом виявляє їх. Наступний тип елементів, якщо вони не виконані коректно, здебільшого випадків викликають негативну реакцію. Але ніякої реакції не буде, якщо

на даний момент процес організований правильно. Це може бути невдало організована парковка на значній віддаленості, відмова прийняття оплати по карті, відчуженість персоналу тощо.

Отже, виконання цих елементів є обов'язковим, проте підвищення якості цих елементів обслуговування навряд чи може призвести до збільшення задоволення від послуги [3].

Література:

1. Поворознюк І. Управління якістю послуг на підприємствах індустрії гостинності під час кризи. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-42-48.

2. Парасураман А, Зейтамль В, Беррі Л. Менеджмент якості. Київ : Основи, 2000. 240 с.

3. Кудла Н. Є. Управління якістю в туризмі : підручник. Київ : «Центр учбової літератури», 2015. 328 с.

4. Кедотт Е, Терджен Е. Вихід із кризи. Нова парадигма управління людьми, системами та процесами. Львів : Альбіна Бізнес Букс, 2007. 370 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-21>

ПРОЦЕС МОТИВАЦІЇ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Якобчук Н. М.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії першого курсу спеціальності 073 – Менеджмент

кафедри менеджменту

Міжнародний гуманітарний університет

Науковий керівник: Райчева Л. І.

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри економіки і міжнародних економічних відносин

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

На сьогоднішній день одним з актуальних проблем, які активно обговорюються у світовій економіці та потребують практичного рішення є проблеми іноземного інвестування. Це обумовлено існуючими тенденціями глобалізації та інтернаціоналізації в умовах сучасної економіки країни. На сьогоднішній день міжнародна торгівля та прямі інвестиції виконують важливу функцію в розвитку економіки держави.

Інвестиційна політика держави спрямована на вирішення таких завдань [5]:

- розробка інвестиційної стратегії галузей;
- активізація інвестиційної діяльності;

- створення умов для залучення іноземних інвестицій;
- залучення іноземних інвестицій.

Актуальною та важливою проблемою ефективного економічного розвитку є залучення інвестицій у привабливі та пріоритетні галузі. Аналіз світового досвіду показує, що ефективне використання іноземних інвестицій є основним фактором розвитку таких галузей, як сільське господарство, харчова промисловість.

Кінцева мета інвестиційного процесу є отримання прибутку, що сприяє залученню іноземного капіталу. Інвестори вивчають національну економіку країни, її законодавчу систему, ресурсний потенціал для визначення пріоритетних об'єктів, інвестування в які не заборонено законодавством України.

Кожна країна має інвестиційні ресурси, які використовуються як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвестицій. Капітальні інвестиції є ефективним інструментом у країнах зі сприятливим інвестиційним кліматом. На основі аналізу впливу іноземних інвестицій на економіку країн-експортерів – донорів та країн-імпортерів-реципієнтів визначено особливості іноземного інвестування, розглянуто вплив на країни-реципієнти та країни-резиденти.

Мотивація країн-реципієнтів полягає в залученні прямих іноземних інвестицій для економічного розвитку, щоб компенсувати брак внутрішнього капіталу для інвестицій [1].

Країни-інвестори отримують вищу середню віддачу від інвестицій, оскільки вони інвестують у більш прибутковій галузі за кордоном, використовуючи там дешевшу кваліфіковану робочу силу, вивозячи туди засоби праці, гальмуючи темпи економічного зростання та розвитку своєї країни. Сучасними формами переміщення робочої сили та ресурсів є іноземні інвестиції та трудова міграція.

Одним з важливих факторів для розвитку національної економіки в Україні є залучення іноземних інвестицій на основі формування сприятливої інвестиційної політики.

Інвестиції, з одного боку, спрямовані на отримання прибутку від бізнесу за кордоном, а з іншого – забезпечують контроль (або володіння) закордонною діяльністю підприємств, фірм. Прямі іноземні інвестиції слід розглядати як процес перенесення підприємницької діяльності за кордон. Причини цього процесу різні. Основні причини визначаються бажанням максимізувати реалізація цільової функції, яка охоплює набір конкретних цілей бізнесу компанії, які можуть бути досягнуті лише на міжнародному рівні.

Найближчим часом потребують вирішення такі питання: орієнтація іноземних інвесторів на пріоритетні об'єкти; вивчити та узагальнити досвід реалізації перших великих проектів та використовувати його в

роботі з іноземними інвесторами; продовжити підготовку та укладення міжнародних договорів, які передбачають підтримку та захист іноземних інвестицій в Україні та за кордоном; вивчення потенційних інвесторів; посилити законодавчий захист фондового ринку України; посилити організаційну та матеріально-технічну роботу із забезпечення економічної, науково-технічної, технологічної, екологічної та інформаційної безпеки країни у сфері залучення іноземних інвестицій.

Для забезпечення здорового інвестиційного клімату та залучення іноземних інвестицій необхідна стабільна правова база для іноземного інвестора. Найближчі та довгострокові цілі залучення іноземних інвесторів у країну визначаються державою залежно від типу економіки, її стану, стратегічної концепції економічного розвитку, міжнародних відносин держави та світової ситуації в цілому.

Держави Європейського Союзу (ЄС) з інтегрованою економікою використовують іноземні інвестиції насамперед з метою економії енергетичних ресурсів, створення новітніх високотехнологічних технологій та інформаційних систем, досягнення високоякісного виробництва в забезпеченні екологічної безпеки, модернізації медицини, освіта, і т. д. [4]. У державах з ринковою економікою пріоритет віддається економічним методам, оскільки держава має багатогранний економічний важіль залучення інвесторів у необхідні їй галузі економіки. Залучення іноземних інвестицій в економіку країни є об'єктивно необхідним процесом. Від стратегії і тактики держави залежатиме успішна інтеграція української економіки у світове співтовариство.

Література:

1. Конкуренентоспроможність підприємства : оцінка рівня та напрямки підвищення : монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.

2. Атаманюк Д. В. Залучення іноземних інвестицій. *Інвестиційно-інноваційна діяльність підприємств*. 2020. URL: <https://bit.ly/38Td7y5>

3. Герзанич В. М. Основні недоліки та проблеми залучення іноземних інвестицій в Україні. *Ефективна економіка*. 2014. Вип. № 4. С. 43–48.

4. Кудрявцева М. В. Залучення іноземних інвестицій в економіку країни: перспективи державного регулювання. *Економіка: реалії часу*. 2021. № 6 (58). С. 46–52.

5. Рогач О. І. Міжнародні інвестиції: теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: підручник для вузів. Київ : Либідь. 2019. 718 с.

НАПРЯМ 3. ФІЛОЛОГІЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-22>

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АРАБСЬКИХ МЕДІА ТЕКСТІВ, ЯКІ ВИСВІТЛЮЮТЬ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ 2022 Р.

Андруцакі І. В.

*здобувач вищої освіти другого (магістерського рівня)
спеціальності 035.060 – Арабська мова і література та переклад,
французька мова*

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Науковий керівник: Хамрай О. О.

доктор філологічних наук,

професор кафедри мов і літератур Близького та Середнього Сходу

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Важливо не сприймати медіа-тексти у вигляді публікацій як просто онлайн версію друкованих газет. Медіа тексти мають певні характеристики цифрової епохи, а саме: гіпертекстуальність, мультимедійність та інтерактивність. Це три головні властивості на яких ґрунтується специфіка функціонування мережових ЗМІ в цілому і, відповідно, медіа текстів. Мультимедійні інструменти зазвичай представлені яскравим високоінформативним інтерфейсом головної сторінки каналів новин. В самих медіа-текстах знаходимо анімаційну графіку, фото, відео, аудіоматеріали і аудіо-версію тексту. У такий спосіб матеріал розкриває унікальний потенціал, представлений у новій динамічній формі.

Художніми особливостями медіа-текстів є використання фразеологізмів, кліше, сталих загальноприйнятих виразів, термінів, скорочень, неологізмів та екзотизмів. Прикладом використання таких художніх засобів є публікації сучасних українських ЗМІ. Під час війни в Україні з'явилися нові слова – неологізми, які широко використовуються в медіа-текстах. Це назви озброєння, військової техніки, мережових технологій, що використовуються під час війни. Прикладом таких слів є «байрактар», «джавелін» «хаймарси», «іскандер», «SWIFT», «старлінк». Ці неологізми утворилися шляхом транскрибування українською англійських термінів.

Тема аналізу національних особливостей функціонально-стилістичних параметрів публіцистичного арабського тексту мало опрацьована як арабськими лінгвістами, так і закордонними. Тобто, ми можемо спостерігати повільний розвиток арабських стилістичних проблем в аспекті внутрішньо-системного дослідження стилів арабської мови та в питаннях міжсистемного вивчення як стилістичного аспекту у типологічному дослідженні арабської мови.

Під час перекладів медіа тексту арабською мовою необхідно зрозуміти до якого типу тексту він належить, яка мета цього повідомлення та які основні мовні засоби були використані в оригіналі. Як правило, в текстах публіцистичного стилю відтворюється конкретна інформація та майже повністю відсутня «фонова» інформація, яка потребує додаткової інтерпретації. Тобто, можна виділити загальний настрій тексту, але за умови акцентування автором певних емоційних лексичних одиниць, які він використовував. Арабський публіцистичний стиль характеризується наявністю багатьох повторів певних фактів чи наявністю посилань на джерела та іноді зустрічається додаткова інформація.

Ще однією особливістю публіцистичного стилю арабських текстів є специфічне викладення послідовності подій. Наразі існує три найбільш поширених варіанта викладу інформації щодо певної події, використовуючи публіцистичний стиль написання, в арабській мові:

1) послідовність викладу відображає реальну динаміку подій про які йде мова: розповідь починається із найбільш віддаленого моменту по часу (минулими подіями, які передували описуваному явищу) і закінчується теперішнім часом, коли подія настала чи про неї повідомили;

2) виклад матеріалу починається із актуальної ситуації, але потім автор повертає читачів до періоду початку явища, про яке йде мова;

3) відбувається викладення інформації про події, які відбуваються одночасно (тобто є актуальними на момент публікації), але додаткова інформація щодо них групується згідно певних характеристик (наприклад, із посиланням на різні джерела інформації).

Однією із особливостей публіцистичного стилю тексту, що викладається арабською може бути викладення інформації негативного характеру досить поверхнево. Це може бути пов'язано із світоглядом, що мають мусульмани: віра в силу слова та прагнення не розповідати погані новини, щоб не накликати біду. Тобто, іноді в тексті щодо якихось небажаних подій може використовуватися фразеологізм. Також допускається використання розмовної мови як в медіа текстах, так і у виступах політиків східних країн. Сучасний публіцистичний текст може включати розмовні ідіоми. Але в більшості випадків, це скоріше виняток. Якщо під час написання медіа тексту використовується

«непряма» реклама (коли просто рекомендується якийсь ресурс чи є посилання на певне джерело, що пропонує комерційні послуги), тоді може застосовуватися не арабська літературна мова в тексті, а розмовна.

Під час написання медіа текстів відбувається деяке комбінування стилів мовлення. Домінуючим стилем є публіцистичний (інформування про подію) з елементами наукового (логічне доведення тверджень у тексті), художнього (використання експресивної лексики), розмовного (текст іноді будується у формі діалогу) та офіційно-ділового (посилання на статистичні дані чи довідкові матеріали). Також існує хронотоп медіа текстів, що визначається співвідношенням описуваної події до реального часу і «подвійного» простору – реального (коли відбувалася подія, де і коли було згадування про подію, посилання на джерело першої публікації) і соціального (використання актуальних часу термінів і соціальних понять).

В результаті роботи визначено, що в медіа текстах ОАЕ використовується публіцистичний стиль написання, тексти не перевантажені спеціальними військовими термінами та є політично «нейтральними». Випадки використання цитування теж зафіксовано, але все ж частіше використовувалися саме словосполучення, вирази, які бралися із промов певних політичних діячів, іноді – повне цитування.

Особливістю медіа текстів ОАЕ є їхня стриманість щодо надання прогнозів. Медіа тексти Катару активно використовують «нейтральну» політичну лексику із застосуванням військових спеціальних термінів та широко використовують власні назви під час опису військових подій. Основний стиль викладу матеріалу – публіцистичний.

Особливістю медіа текстів Катару є використання в публікаціях спеціальних військових термінів: літаки, гелікоптери, безпілотники, зенітно-ракетні комплекси, танки та іншої бронетехніки, реактивні системи залпового вогню, польова артилерія та міномети та спеціальні військові автомобілі.

Під час написання медіа текстів Єгипту журналісти широко використовують спеціальні військові терміни, повне цитування, застосування фразеологізмів та експресивної лексики. Особливістю медіа текстів Єгипту є те, що в них приділяється велика увага саме опису військової техніки, її технічним характеристикам.

Література:

1. Najim Kassim H. Logical Semantic and Figurative Modeling of Phraseological Units in Arabic. *Journal of the College of Languages*. 2021. № 43.
2. Akhbar Al Arab. URL: www.alarab.com/Article/1039922
3. Al-Ittihad. URL: <https://www.alittihad.ae/>

4. Qatar News Agency. URL: <https://www.qna.org.qa/ar-QA>
5. Український правопис. Київ : «Наукова думка», 2019. 392 с.
6. Яцимирська М. Г. Культура фахової мови журналіста. Львів : ПАІС, 2004. 332 с.
7. Печеранський І., Васкул Х. Сучасний медійний дискус та роль в ньому журналістського розслідування. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв*. 2018. № 2. 22–28 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-23>

**СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ
СУБМОВИ АГРОТРАНСПОРТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
(НА ПРИКЛАДІ ІНСТРУКЦІЙ
ДО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ТЕХНІКИ)**

Ващенко К. О.

*здобувач вищої освіти другого (магістерського рівня)
спеціальності 035 – Філологія*

Національний університет біоресурсів і природокористування України

*Науковий керівник: **Ольховська Н. С.***

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземної філології і перекладу

Національний університет біоресурсів і природокористування України

м. Київ, Україна

У лінгвістиці не існує чіткого розрізнення між науковими та технічними документами, тому вони обробляються за однаковими індикаторами.

Тексти і дискурси в науково-технічній сфері мають багато спільного. Є питання щодо того, що є основним в наукових та технічних матеріалах – усне або письмове мовлення. Однак наукова та технічна література дають перевагу письмовому мовленню. Науковий дискурс включає специфічні елементи, такі як визначення, доведення, аргументація, виклад та повторення. І до науково-технічних текстів відносяться:

– власне науково-технічні напрацювання, тобто, продукт наукового досягнення та технічних винаходів;

– науково-технічні ресурси для освіти (підручники, довідники і т. д.);

- науково-популярна проза з різних галузей техніки;
- технічні і супровідні матеріали;
- технічна реклама, патенти та інше.

Для вираження відношення до дії або необхідності найчастіше застосовуються модальні дієслова “können”, “müssen” та “sollen” [4, с. 15]. *Motorleerlauf prüfen: Das Schneidwerkzeug muss im Leerlauf bei losgelassenem Gashebel stillstehen.* – *Перевірте роботу двигуна на холостому ходу: Ріжучий інструмент повинен бути нерухомим на холостому ходу з відпущеним важелем дросельної заслінки.*

Для негативного або обмеженого зображення певного явища або процесу в інструкціях до сільськогосподарської техніки стилю використовується модальне дієслово “dürfen” [4, с. 16]. *Aus Sicherheitsgründen dürfen nur die innerhalb einer Tabellenzeile stehenden Schneidwerkzeuge, Schutz-, Griffund Traggurt-Ausführungen miteinander kombiniert werden.* – *З міркувань безпеки можна комбінувати один з одним тільки ріжучі інструменти, захисні пристрої, рукоятки та ремені для перенесення, перераховані в одному рядку таблиці.*

Крім того, для підмови з агрономія є частотним використання пасивного стану. Насамперед це пасивний стан дії (Vorgangspassiv), що частіше використовується в текстах інструкцій [4, с. 18]: *Drehenden Mähkopf parallel über die bewachsene Fläche halten den Boden antippen. 3 cm Mähfaden werden nachgestellt.* – *Тримайте обертову косильну головку паралельно над зарослою ділянкою і постукайте по землі. 3 см косильної стрічки буде відрегульовано.*

Фахова мова часто має номінальний стиль, який особливо часто вживає іменники, особливо в аграрних текстах. Віддієслівні іменники, утворені від перехідних дієслів з суфіксами *-ung* (такі як *Stellung*, *Benutzung* та *Ausführung*), є частим явищем, але іменникові інфінітиви на *-en* менш поширені.

В текстах з аграрного спрямування широко використовуються означення як засіб для уточнення та визначення іменників. Це типова ознака номінального стилю мовлення в цій галузі. Використання означень є мовною економією та є додатковим показником фахового стилю мови. Родовий відмінок часто використовується як означення (*Umfang des Kraftstoffs; die Größe des Mähkopfes*), а поширені означення мають дієприкметник I (*elektromagnetisches Feld, gesundheitlichen Risiken*) або II (*zugeordneten Schneidwerkzeugen; überlange Mähfäden auf optimale Länge gekürzt*).

У наукових текстах аграрної тематики найчастіше використовують відносні підрядні речення (Relativsätze) [4, с. 2]: *Nach der Einnahme von Alkohol, Medikamenten, die das Reaktionsvermögen beeinträchtigen oder Drogen darf nicht mit dem Motorgerät gearbeitet werden.* –

Не використовуйте електроінструмент після прийому алкоголю, ліків, що знижують швидкість реакції, або наркотиків; та сполучникові підрядні речення (Konjunktionalsätze) [4, с. 2]: *Wer sich aus gesundheitlichen Gründen nicht anstrengen darf, sollte seinen Arzt fragen, ob die Arbeit mit einem Motorgerät möglich ist.* – Тим, кому за станом здоров'я не можна перенапружуватися, слід порадитися з лікарем, чи можна працювати з електроінструментом.

У текстах теоретично-наукового рівня спостерігається часте використання підрядних речень умови та часу [4, с. 5]: *Temporal- Bei Ausführungen mit Rundumgriff und Rundumgriff mit Bügel (Schrittbegrenzer) linke Hand am Rundumgriff, rechte Hand am Bedingungsgriff – auch bei Linkshändern. und Bedingungsätze: Wenn den Gaszug ist korrekt festgestellt, dann ist das die Voraussetzung für die richtige Funktion von Startgas, Leerlauf und Vollgas.* – Підрядні обставинні речення часу: *Для версій з круглою ручкою та круглою ручкою з кронштейном (обмежувачем кроку) ліва рука на круглій ручці, права рука на робочій ручці – також для шульг.* Підрядні обставинні речення умови: *Якщо трос дросельної заслінки правильно зафіксований, то це є передумовою правильної роботи дросельної заслінки, холостого ходу та повного газу.*

Для субмови текстів аграрного спрямування є типовим використання засобів між фразового зв'язку, що являють собою сигнали логічного поєднання. У. Омом [2, с. 236], виділяє найчастіше вживані: сполучники (*weil; da; so dass; obwohl; um...zu; sondern*) [4, с. 4]; прислівники (*nämlich; folglich; jedoch; anderseits*) [4, с. 15]; прийменники (*bei; wegen; aus; mit; trotz; zu; für; durch, vor, nach*) [4, с. 45]; звороти (*aus diesem Grund; im Falle; zu diesem Zweck; mit Hilfe von; durch den Einsatz*) [4, с. 32].

Тексти аграрної тематики характеризуються використанням спеціальної термінології, яка складається зі слів та словосполучень, що позначають конкретні об'єкти та поняття, які використовуються фахівцями у певній галузі науки або техніки. Термінологія в інструкціях відіграє важливу роль у забезпеченні чіткості та точності викладу інформації. Вона дозволяє уникнути неоднозначності та плутанини в тлумаченні термінів і понять. Використання термінології забезпечує зрозумілість та наочність інструкції для користувача, а також дозволяє уникнути помилок при використанні приладів. Термінологія також забезпечує єдиний мовний підхід у документації, що в свою чергу покращує комунікацію між фахівцями та користувачами. Терміни можуть мати як спеціальне значення загальнонавчаних слів, так і бути створеними самостійно для опису конкретних понять.

Використання спеціальної загальнотехнічної лексики сприяє взаєморозумінню фахівців, оскільки ця лексика є звичною для них і

дозволяє уникнути необхідності детального пояснення термінів. Ця лексика складається зі слів, які не є термінами, але використовуються фахівцями у певній галузі науки або техніки для опису зв'язків, властивостей та особливостей термінологічних понять та об'єктів. Крім того, до спеціальної лексики можуть належати і загальноживані слова, які набувають спеціального значення в контексті певної галузі науки або техніки [1, с. 86].

Der innovative FPT NEF-Motor mit 6,7 l Hubraum und bis zu 302 PS bietet Ihnen maximale Leistung und höchste Produktivität im Einsatz und damit für Ihr Unternehmen. – Інноваційний двигун FPT NEF з робочим об'ємом 6,7 л і потужністю до 302 к.с. пропонує вам максимальну потужність і найвищу продуктивність в полі, а отже, і для вашого підприємства [3, с. 5].

Як підсумок можна зазначити, що інструкції є текстами специфічного стилю, що мають свої особливості, це: чіткість, лаконічність, логічність, використання модальних дієслів і пасивного стану, а також мати виключно фактичний характер і не допускати емоційного впливу на читача, оскільки головна їх мета полягає в передачі інформації та наданні інструкцій щодо виконання певної дії або процесу.

Література:

1. Кузьменко Н. Жанрово-стилістичні особливості перекладу науково-технічних текстів. *Сучасні дослідження з іноземної філології*. 2021. Т. 19, № 1. С. 86.
2. Funk H., Ohm U. Handreichung Fachsprache in der Berufsausbildung. Bonn, 1991. S. 23.
3. STEYR 6280 ABSOLUT CVT mit bis zu 302 PS_ Broschüre. S. 5.
4. STIHL FS 120_200_250_Gebrauchsanleitung. S. 48.

ВИКОРИСТАННЯ КВЕСИТИВІВ У ДИСКУРСІ ФРАНЦУЗЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

Девос А. О.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романської філології та
порівняльно-типологічного мовознавства
Київський університет імені Бориса Грінченка
м. Київ, Україна*

Однією з основних теорій дослідження комунікативної структури рекламних повідомлень є теорія мовленнєвих актів, розроблена видатними вченими-представниками Оксфордської школи Джоном Остіном та Джоном Серлем. Вони вважали, що спілкування – це інтеракція в конкретній ситуації, обмін різноманітною, часто неповторюваною в інших умовах, інформацією. Тобто спілкування – це акти взаємодії особистостей, або мовленнєві акти.

Отже, мовленнєвий акт – цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, прийнятими в даному суспільстві. Основними рисами мовленнєвого акту є інтенціональність (умисність), цілеспрямованість і конвенціональність. Послідовність мовленнєвих актів утворює дискурс. Мовленнєвий акт складається з локуції, іллокуції та перлокуції [2, с. 13].

Для граматично правильного речення, для «вкладання» в нього певного смислу ми використовуємо локуцію, для надання висловлюванню потрібної комунікативної спрямованості – іллокуцію, для впливу на свідомість або поведінку адресата – перлокуцію. У зв'язку з цим стало можливим розрізняти семантику та прагматику: аспект локуції – це сфера семантики, а іллокуція і перлокуція – це сфера прагматики [2, с. 15–16].

Джон Серль виокремлює 5 типів мовленнєвих актів:

1. Репрезентативи, або асертиви.
2. Директиви.
3. Комісиви.
4. Експресиви.
5. Декларативи [3, с. 61].

Незважаючи на те, що типологія Дж. Серля вирізняється послідовністю й логічністю, її недолік полягає у відсутності подальшого членування на підкласи за додатковими ознаками.

Мовленнєві акти чи іллокутивні типи висловлювань Г. Г. Почепцов називає прагматичними типами речень. У його теорії вирішальним для віднесення висловлювання до того чи іншого прагматичного типу є характер прагматичного компонента, який дозволяє встановити типологію не тільки з урахуванням іллокутивної мети, а й способу її досягнення. За Почепцовим, мовленнєві акти поділяються на **констативи** (речення-ствердження), **промісиви** (речення-обіцянки), **менасиви** (речення-погрози), **директиви** (речення-спонування адресата до дії), **перформативи** (речення, вимовляючи яке, мовець виконує дію), **квеситиви** (питальне речення в його традиційному розумінні) [1, с. 184–185].

На наш погляд, класифікація Г. Г. Почепцова доповнює класифікацію Джона Серля й дозволяє виявити, як прагматичні характеристики впливають на вибір типу мовленнєвого акту. Таким чином, вибір певного мовленнєвого акту залежить не лише від інтенції мовця, а й від відносин між комунікантами.

Вживання квеситивів є характерним для дискурсу соціальної реклами, а саме вживання інтеррогативних висловлювань у вигляді звичайних або риторичних запитань. Інтеррогативні висловлювання в теорії мовленнєвих актів розглядаються як певний тип мовленнєвого акту – **квеситив**, загальною ознакою якого є:

– **питальна іллокутивна сила**, що позначається формально-синтаксичним показником;

– **когнітивна інтенційність**, яку спрямовано на отримання мовцем від адресата квеситива певної інформації;

– **відсутність автономінативності**, тобто здатності до самоназивання свого мовленнєвого акту, тому що спонукальні та питальні висловлення відрізняються від розповідних експліцитною преформацією висловлень, відсутністю автоінформативності, що є причиною неоднозначного прочитання іллокутивної сили [1, с. 273].

Оскільки у французькій соціальній рекламі адресат рекламного повідомлення не конкретизується, а, навпаки, узагальнюється (це може бути група людей, певний соціальний прошарок суспільства, учасники дорожнього руху, студенти, люди похилого віку), для дискурсу французької соціальної реклами є характерними переважно відкриті питання, які у більшості випадків не потребують відповіді, однак наштовхують її потенційну аудиторію на певні роздуми. Ці питання представлено квеситивними актами, які можуть набувати форм простого квеситива, а також квеситива у поєднанні з іншими мовленнєвими актами, такими як асертив, експресив та директив.

Наведемо декілька прикладів вживання простих квеситивів у рекламі:

1) *“Un rendez-vous amoureux vaut-il un excès de vitesse?”* – простий квеситив, виражений риторичним запитанням.

2) **“Notre vie doit-elle se limiter aux pièces qui nous sont réservées?»** – квеситивний мовленнєвий акт, виражений риторичним запитанням, відповідь на яке криється у самому питанні та є очевидною для кожного з нас.

Іноді квеситив може містити імплікатуру дискурсу, як ми бачимо у прикладі нижче:

1) **“Stupide, folle ou bonne à rien, ou les trois et plus encore?»** – квеситив, який містить дискурсивну імплікатуру. Всі прикметники в даному реченні вжиті у жіночому роді, що нашттовує нас на думку про те, що всі перераховані образливі слова вжито стосовно жінки.

Дуже часто квеситив виступає у поєднанні з іншими комунікативними актами, такими як асертив та директив, утворюючи складні комунікативні структури. Розглянемо декілька прикладів:

1) **“Etes-vous un bon poisson? Pour arrêter, faites vous aider. Ne laissez personne vous aider à commencer”** – складний комунікативний акт, поєднання квеситива, вираженого риторичним запитанням, та директива, вираженого спонукальним реченням у наказовому способі.

2) **“Un risque sur mille. Et si c’était vous?»** – складний комунікативний акт, сполучення асертива із квеситивом. Асертив, іллокутивна сила якого полягає у ствердженні загальновідомої інформації, поєднано із квеситивом, що представлено риторичним запитанням.

Іноді складні комунікативні структури, утворені поєднанням квеситива з іншими мовленнєвими актами, може бути обрамлено у діалог. Наведемо декілька прикладів вживання таких обрамлених діалогів у французькій соціальній рекламі.

1) **“Qui provoque la mort de 5 millions d’êtres humains? Chaque année les produits du tabac causent la mort de 5 millions de personnes à travers le monde”** – складний комунікативний акт, поєднання квеситива та асертива у вигляді міні-діалогу зразка питання-відповідь.

2) **“L’avenir de retraites? Non, Lili ne fait pas la sourde oreille. Là, elle écoute juste son groupe préféré”** – складний комунікативний акт, обрамлений у діалог. Поєднання квеситива та асертива в одному мовленнєвому акті надає його змісту певний відтінок іронічності.

Таким чином, ми бачимо що для дискурсу французької соціальної реклами квеситивні мовленнєві акти є менш характерними у порівнянні із асертивними та директивними актами, оскільки продуцент реклами не має можливості отримати відповідь адресата. Тож питальне речення – риторичне питання – використовується для привернення уваги потенційної аудиторії до певної проблеми або для вираження ствердження. Зазвичай відповідь на питання міститься у самому питанні або у мовленнєвому акті іншого типу, який доповнює квеситивний акт.

Отже, ми дійшли висновку, що французькій соціальній рекламі більш притаманне вживання складних комунікативних структур, які утворено за допомогою поєднання декількох комунікативних актів в одному. Найчастіше це поєднання асертивного акту, іллокутивна сила якого полягає в ствердженні певного стану речей, та директиву або квеситиву як заклик замислитися над певним способом життя чи щодо дотримання певних поведінкових стандартів. Квеситиви у рекламі у більшості випадків представлено риторичним запитанням, відповідь на яке стає зрозумілою із контексту рекламного повідомлення. Вживання експресивів та інших типів мовленнєвих актів зустрічається у дискурсі французької соціальної реклами відносно рідко. Всі перераховані вище мовленнєві акти можуть поєднуватися один з одним, утворюючи складні комунікативні структури, які дуже часто обрамлено у діалоги.

Література:

1. Почепцов Г. Г. Комунікативні технології двадцятого сторіччя. Київ : Ваклер, 1999.
2. Searle J. R. *Speech Acts, Mind, and Social Reality* / J. R. Searle, G. Meggle, G. Grewendorf. London : Kluwer, 2002.
3. Searle J. *Indirect Speech Acts. Syntax and Semantics*. Ed. by P. Cole, J. Morgan. New York : Lnd., 1975.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-25>

АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ ЛІТЕРАТУРИ, АДРЕСОВАНОЇ ЮНІЙ АУДИТОРІЇ

Дев'ятко Н. В.

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії*

*КЗВО «Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради
м. Дніпро, Україна*

Література, адресована дитячій та юнацькій аудиторії, має свою специфіку, зумовлену особливостями сприйняття тексту у відповідному віці. За деякими параметрами вона суттєво відрізняється від літератури для дорослої аудиторії, що відповідним чином впливає на всі твори, які належать до цієї парадигми. Також потрібно врахувати, що література,

адресована юній аудиторії, буде мати як питомі особливості, спільні для всієї літератури для дітей та юнацтва, що відрізнятиме її від літератури для дорослих; так і власні аудиторні відмінності, що розмежовуватиме твори відповідно до їхнього адресата – діти або підлітки. Ще одним фактором, який ускладнює дослідження такої літератури, є жанрова приналежність твору. Наприклад, підліткове фентезі матиме власні жанрово зумовлені особливості, спільні як із літературою для юної аудиторії в цілому, так і типові для підліткової літератури, а також власні особливості, типові для жанру фентезі. У так званій жанровій літературі всі ці процеси проявляються значно яскравіше, ніж у традиційному реалізмі і творах, написаних у казковій стилістиці.

Ще один аспект, який обов'язково має бути врахований під час дослідження сучасних творів для дітей та юнацтва, це еволюційний рух літератури, адресованої юній аудиторії, у контексті текстових змін у всій палітрі особливостей твору (сюжет, герої, стилістика, психологізм тощо), що також суттєво впливатиме як на оцінку сучасних творів у літературознавстві, так і на розуміння їхнього виховного і світоглядного потенціалу впливу на аудиторію. У цьому пункті також важливе усвідомлення, як загальні світові тенденції змін впливають на літературу для дітей та юнацтва і яку мають реалізацію в їхніх текстах. Без розуміння цих аспектів адекватне прочитання сучасних творів, адресованих юній аудиторії різного віку, не є можливим.

В Україні психологічні особливості сучасних творів, написаних для юної аудиторії, вже ставали предметом наукових розвідок. Проте наразі кількість таких робіт недостатня, щоб повністю осмислити сучасний літературний процес, оскільки тривалий час твори для юної аудиторії мало цікавили українських літературознавців. Помилково вважалося, що твори для дітей та юнацтва – «прості», «однотипні», а тому не потребують окремого наукового осмислення. Л. Чебан описує цей науковий стереотип, на базі якого сформувалося упередження щодо такого типу літератури: «Характерними особливостями творів для дітей вважають лінійну побудову розповіді, прозорість і наочність причинно-наслідкових зв'язків, поверхове психологічне розкриття персонажів та їх чітку категоризацію (позитивні – негативні)» [7, с. 25]. Цей стереотип панував й у радянському літературознавстві. Серед українських науковців, які досліджували цей сегмент літератури, насамперед треба назвати Г. Атрошенко, У. Баран (Гнідець), Н. Богданець-Білокаленко, І. Бойцун, Н. Дев'ятко, Т. Качак, В. Кизилову, Н. Марченко, Л. Овдійчук, Е. Огар, О. Папушу, О. Романенко, О. Січкара, О. Слизук, О. Стужок, Л. Чебан, С. Хороб та ін.

На світовому рівні нині відстежуються дві тенденції, які формують актуальний літературний процес. По-перше, з часом література

змінюється, щоб краще відповідати на виклики часу. Наприклад, якісна жанрова література ХХІ ст. більш динамічна, кінематографічна, лаконічна в описах, має глибші драматичні конфлікти, автори приділяють більше уваги психологічним аспектам і важливим деталям, ніж література минулих періодів. Особливо це стосується літератури для дітей та юнацтва, яка зазнала на сучасному історичному етапі найбільших змін. По-друге, образи героїв і самі тексти повинні бути життєствердного типу, щоб мати позитивний виховний вплив на читачів, а це автоматично відмежовує постмодерні і сюрреалістичні твори від всієї іншої сучасної літератури, яка може суттєво впливати на формування особистостей дітей та підлітків.

Питання постмодерну та його світоглядного впливу на літературу підняте не випадково, оскільки у літературознавстві цей феномен часто має виключно позитивне змалювання, і йому, на мою думку, помилково приписуються всі суттєві психологічні і смислові зміни у літературі. При цьому, зазвичай, істинний світоглядний вплив постмодерну на суспільство через мистецтво не аналізується. Навіть ігрове начало, притаманне всьому дитинству, прочитується крізь постмодерну призму, набуваючи самоцінних «правил гри», які подаються як новація і благо. Подібне можна бачити у роботі В. Винника, який досліджував поетику «сучасних творів». Серед базових рис сучасної дитячої літератури дослідником визначаються такі: «запозичення сюжетів та образів; незмінність світобудови та правил гри; казково-міфологічна, фантастична модель часопростору; інтертекстуальність; максимальна увага до рис цільової аудиторії; вміщення національних та інтернаціональних ідей у твір; інноваційність; фантазійність; художня реальність, позбавлена ідилій» [1, с. 198]. У поданому переліку чітко спостерігається ідеологічний диктат постмодерну і світоглядна маніпуляція, коли постмодерн легітимізується як єдиний «правильний» вектор розвитку. Проте подібний збір «типових рис» сучасності частково запозичений у викривленому вигляді, а частково притаманний виключно творам постмодерного типу і не стосується інших творів в актуальній парадигмі, що може бути підтвержене під час досліджень великих текстових масивів.

Ще одним викликом, на який відповідає сучасна література, є глобальна тенденція до спрощення і шаблонізації та стереотипізації мистецтва. Це серйозна загроза для цивілізації, оскільки послаблює творчий потенціал людства і робить маніпуляції значно простішими. Людина з нерозвинутою психікою і, як наслідок, із вузьким емоційним спектром, відсутньою емпатією, не розвинена особистість, позбавлена гармонійності, підсвідомо тяжіє до тоталітарного світоустрою як в особистому бутті, так і на державних рівнях, коли найбільш актуальними

стають моделі приниження, самоприниження та агресії, відповідальність за власне життя добровільно вручається в руки «вождю», а сама людина стає «гвинтиком» в антилюдській системі. Тому література для юної аудиторії сьогодні покликана, зокрема, унеможливити становлення новітніх тоталітарних держав. Базовим є те, що формування таких тоталітарних світоглядних утворень може зупинити виключно системний розвиток вільних гармонійних особистостей.

Кожна національна література має свої історичні особливості розвитку, зумовлені викликами часу, еволюційністю, подоланням загроз з минулого. Для української літератури подібними загрозами є постколоніальність, неяскравість національного у його життєствердному прояві, стереотипізація національного та світоглядне повернення до тоталітаризму під впливом колишньої «метрополії». Література, а особливо твори для юної аудиторії, надзвичайно чутлива до викликів часу, які прагне вирішити першою, готуючи юну аудиторію до подолання наявних світоглядних проблем в реальному житті. Тому у справді якісній літературі на світоглядному, а іноді й на структурному рівнях, будуть наявні авторські відповіді на актуальні історичні виклики. При цьому жанрова приналежність не матиме значення, але впливатиме на форму подачі світоглядної інформації та поведінкових моделей, оскільки ці процеси будуть зумовлені жанровим антуражем.

В. Кизилова, провідна дослідниця сучасної української літератури для дітей та юнацтва, не даремно акцентує увагу на тому, що національна неповторність може виявлятися як у фольклорних витоках, так і «в актуалізації національної історії й відтворенні сучасності, у символічному віддзеркаленні вітчизняних суспільно-політичних і культурних реалій» [5, с. 106]. Водночас глобалізація сприяє жанровому, стильовому і тематичному синкретизму у сучасній літературі для юної аудиторії. І ця тенденція, на думку В. Кизилової, за останні десятиліття тільки посилюється. Досліджуючи реалістичний сектор сучасної літератури для дітей та юнацтва, Т. Качак також підтверджує потужні трансформації художньо-естетичної парадигми, що позначається на «розширенні тематики, зміні поетики й способів комунікації автора і читача, зародженні нових тенденцій» [4, с. 3].

У. Баран відкрито проголошує антитоталітарні ідеї як такі, що формують сучасну літературу для дітей та юнацтва, яка допомагає юному читачеві у пошуках ідентичності. Важливим є те, що дослідниця не лише описує еволюційну парадигму для відповідного сегменту літератури від давніх фольклорних текстів, але і вказує, що комплексне вирішення накопичених суспільством світоглядних проблем «стало реальним лише в умовах комунікативної кризи постмодерного світу, яка зумовила пошук самості у процесі глобалізації проблеми ідентичності»

[2, с. 73–74]. А отже чітко зафіксувала у вітчизняному літературознавстві існування світоглядної кризи, спричиненої саме постмодерною світоглядною ідеологією.

Визначаючи традиційні функції дитячої літератури, Т. Качак розвиває бачення виховної та освітньої функцій, конкретизуючи вплив творів, адресованих юній аудиторії: «Виховувати кращі моральні якості дитини, сприяти формуванню цілісної, всесторонньо розвинутої особистості – мета дитячої книжки» [3, с. 10]. Цей потужний вплив художнього твору на світогляд юного читача може бути використаний у різний спосіб – як для розвитку вільної особистості, так і для погашення її творчих енергій і подальшого ідеологічного виховання як одного з «гвинтиків» тоталітарної системи, що неодноразово відбувалося в людській історії.

У цьому контексті важливою є наступна глобальна зміна. Ще однією світовою тенденцією зміни літератури для дітей, а особливо для підліткової аудиторії та юнацтва, є відмова від прямої дидактичності. Акцент на авторитет автора-дорослого, який є оповідачем, уже не дає потрібного ефекту, і в деяких випадках може працювати навпаки – на відторгнення і підсвідоме відсторонення. Це глобальна тенденція останньої третини ХХ ст. у літературі для дітей та юнацтва призвела до того, що навіть авторський текст у сучасних творах часто є варіантом контекстного осмислення ситуації самим персонажем, а не питомо авторським текстом, як це було раніше.

Сам же автор неначе «прихований» за своїми персонажами, як це можна було раніше бачити виключно у літературі для дорослої аудиторії, якій дозволялося мислити самостійно і навіть не погоджуватися з автором. Тепер таке право має і юний читач, отримуючи його саме у підлітковому віці. Л. Чебан вказує на те, що сучасні автори все частіше «залишають простір для того, щоб читач самостійно робив висновки з прочитаного, вони виявляють більшу довіру до нього» [7, с. 26]; а весь прописаний автором дидактичний вплив має «навчати так, щоб дитина цього навіть не помітила» [6, с. 81].

Таким чином, у першу чергу від якості і реалістичності змалювання психологічно складних персонажів, які стають для читача провідниками у світ твору, залежить реалізація авторських ідей та їхнє розуміння аудиторією.

Висновки. Актуальна проблематика дослідження сучасної літератури, адресованої дитячій і підлітковій аудиторії, залежить від світових соціальних і психологічних тенденцій. Сучасна література є синкретичною за жанровими та аудиторними ознаками. Вона покликана відповідати на виклики часу, зокрема, бути життєствердною та антитоталітарною, відмежовуватися від світоглядних впливів пост-

модерну, долати вплив шаблонізації, мати сучасну композиційну структуру і стилістику та уникати прямої дидактичності. Це все збільшує вплив сучасних творів на світогляд юної аудиторії.

Література:

1. Винник В. Дитяча література: до проблеми бінарності текстів. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2011. Вип. 60. С. 197–199.

2. Гнідець У. Ідентичність комунікативного простору в романі «Чорнильне серце» Корнелії Функе. *Слово і час*. 2010. № 4. С. 73–77.

3. Качак Т. Література для дітей і дитяче читання у контексті сучасної літературної освіти : збірник науково-методичних статей. Івано-Франківськ : Тіповіт, 2013. 132 с.

4. Качак Т. Художньо-естетична парадигма сучасної української прози для дітей та юнацтва : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01. Черкаси, 2019. 39 с.

5. Кизилова В. Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2013. 400 с.

6. Скориця Д., Шарова Т. Специфіка сучасної української дитячої літератури. *Українські студії в європейському контексті*. 2021. № 4. С. 79–86.

7. Чебан Л. Стратегії перекладу сучасної англомовної прози у світлі теорії оповіді (на матеріалі українського перекладу О. Мокровольського повісті Н. Геймана “Coraline”). URL: https://er.ucu.edu.ua/bitstream/handle/1/2798/Cheban_bak.pdf (д. зв.: 2023.02.25).

СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ЖЕСТОВИХ ОДИНИЦЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ЖЕСТОВИХ МОВ

Замша А. В.

кандидат психологічних наук,

викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

*Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
м. Суми, Україна*

Лінгвістичні дослідження національних жестових мов, започатковано працями В. Стоку 60-х рр. ХХ ст. Відтоді однією з невирішених досі проблем залишається питання структурної організації жестових одиниць.

В. Стоку, досліджуючи жест як самостійну структурну одиницю жестової мови, запропонував виокремлювати частини жесту, які він називав *кіремами*. Слово «кірема» утворено шляхом додавання до давньогрецького слова «χεῖρ», що позначає «рука», закінчення *-ема* як аналогії до слова «фонема», яке було запропоновано М. Крушевським і І. Бодуеном де Куртене для позначення найменшої звукової одиниці мови, що слугує для творення й розрізнення слів та їхніх форм [2, с. 10]. Пропозиція В. Стоку ввести в науковий обгій термін кірема насамперед була пов'язана з тим, що слово «фонема» утворено від давньогрецького слова «φωνή», що позначає «звук», «тон», «голос», «мовлення», «фраза». В той же час «звук» за своєю сутністю не є частиною жестової мови, відповідно й поняття «фонема», на думку В. Стоку, не може бути застосовано до найменших структурних одиниць жестової мови [7, с. 10]. Втім пізніше дослідники жестових мов звернули увагу не те, що поняття «фонема» з давньогрецької може перекладатися і як «мовлення», «дискурс», відтак почали використовувати це поняття для позначення найменших структурних одиниць жестової мови, адже використання слова «кірема» звужує розуміння структурних одиниць жестової мови лише до однієї групи знаків, що пов'язані суто з рухами рук жестомовця, в той час як в жестових мовах також значимим структурним елементом є і неручні знаки (погляд, міміка, рухи голови та корпусу тіла) [4]. Крім цього використання загальної для мовознавства термінології для опису жестової мови формує уявлення про неї як про знакову систему, яка є достатньо розвинутою та містить феномени аналогічні явищам, притаманним словесним мовам.

Окрім поняття «фонема» у жестовому мовознавстві також використовують такі позначення структурних елементів жесту як «параметри» (Д. Брентарі, К. Валлі, К. Лукас, К. Дж. Малруні та ін.), «фонологічні сегменти» або «жестові прайми» (С. К. Лідделл, Р. Е. Джонсон та ін.).

Водночас, враховуючи існування в жестовій мові двох різновидів елементів – ті, що творяться руками та ті, що не пов'язані з руками, мовознавці також використовують такі найменування структурних елементів жестових одиниць як: жестові знаки та виражальні рухи (Р. Краєвський та ін.); мануальні й немануальні артикулятори (А. Германн, М. Штайнбах та ін.); мануальні й немануальні сигнали (Й. К. Шнепп та ін.); мануальні й немануальні маркери (А. Кочаб, А. Сенгас, Дж. Пайерс та ін.). Слова «мануальні» та «немануальні» походить з латини від слова “manus”, що позначає «рука», відповідно «мануальний» буквально означає «ручний», а «немануальний» – «неручний».

Відсутність універсальних назв структурних елементів зумовлена тим, що жестове мовознавство досі є однією з наймолодших галузей наукового знання й відповідно описові терміни лише формуються й виструнчуються в систему.

Тяглість лінгвістичних досліджень жестових одиниць спричинила поступове виокремлення все більшої кількості й різновидів структурних елементів жесту. Так, на початковому етапі вивчення проблеми В. Стоку було класифіковано три різновиди кірем – табула (локація руки), десігнатор (конфігурація руки), сігнатор (рух руки), – тобто вчений виокремлював лише однотипні структурні елементи жесту – ручні елементи [10].

Цікаво, що в 60-х рр. ХХ ст. в Україні паралельно з дослідженнями В. Стоку, однак ізольовано від них, вивченням жестової мови займався Р. Краєвський, який в структурі жесту, виокремлював два різновиди елементів – «жестовий знак», тобто ручний елемент, та «виражальні рухи», тобто неручні елементи – обличчя та жестикуляцію [1]. Неручний елемент жестів за кордоном були виокремлені дещо пізніше в роботах С. К. Лідделл та Р. Е. Джонсон, які ввели в обіг поняття «немануальні сигнали» [8].

Відтак жест за структурою може містити елементи двох різновидів – ручні (мануальні) та неручні (немануальні).

Серед мануальних елементів на початковому етапі досліджень виокремлювалися конфігурація, локація та рух руки, пізніше було введено ще один елемент – орієнтація долоні (К. Валлі, К. Лукас, К. Дж. Малруні) [10].

Немануальні елементи тривалий час сприймалися як додатковий компонент жесту, в якому основним вважалися саме мануальні

елементи. Позаяк немануальні елементи сприймалися суто як позначення емоційно-стилістичного забарвлення мовлення мовця. І лише з часом немануальні елементи було досліджено більш детально. Зокрема їх класифіковано на такі елементи як: погляд, міміку, рухи голови та рухи корпусу тіла (О. А. Красборн та ін.) [4].

Д. Brentari вказує на важливу особливість, що притаманна структурним елементам жестової мови – кожен з восьми груп структурних елементів жесту (конфігурація, локація, рух руки, орієнтація долоні, погляд, міміка, рух голови, рух корпусу тіла) може виконувати функцію кореня жесту, тобто передавати його основне лексичне значення. Відповідно зміна в жесті будь-якого з його структурних елементів може кардинально змінити значення жесту.

В цілому теоретичний аналіз наукових джерел з проблеми, дає підстави дійти висновку, що досі в жестовому мовознавстві відсутня усталена термінологія для позначення структурних елементів мовних одиниць жестових мов, однак, прийнято виокремлювати два різновиди жестових елементів – ручні (мануальні) та неручні (немануальні), кожен з цих видів утворений чотирма різнотипними жестовими елементами: мануальний різновид елементів – конфігурація, локація, рух руки, орієнтація долоні; немануальний різновид елементів – погляд, міміка, рух голови, рух корпусу тіла. Загалом структурні елементи жесту можна означувати як параметри, сигнали, маркери, прайми чи артикулятори, які в цьому контексті мають синонімічне значення.

Література:

1. Краєвський Р. Г. Мова жестів глухих. Київ : Радянська школа, 1964. 219 с.
2. Словник української мови: в 11 томах. 1979. Том 10. С. 614.
3. Brentari D. Sign Language Phonology. In the Goldsmith J., Riggie J., Yu A.C.L. The Handbook of Phonological Theory. 2nd ed. Hong Kong : Blackwell Publishing Ltd, 2011. P. 691–721.
4. Crasborn O. A. Nonmanual Structures in Sign Language. In: K.Brown (Ed.) Encyclopedia of Language & Linguistics. Oxford: Elsevier, 2006. 2nd ed. Vol. 8. P. 668–672.
5. Herrmann A., Steinbach M. Nonmanuals in Sign Language. Philadelphia : Benjamins, 2013. 203 p.
6. Kocab A., Senghas A., Pyers J. From Seed to System: The Emergence of Non-Manual Markers for Wh-Questions in Nicaraguan Sign Language. Languages. 2022. Vol. 7, 137. P. 1–18.
7. Liddell H.G., Scott R. A Greek-English Lexicon. Perseus Digital Library. URL: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0057:entry=fwnh/>

8. Liddell S.K., Johnson R.E. American Sign Language: The Phonological Base. Sign Language Studies. 1989. Vol. 64. P. 195–277.

9. Schnepf J.C. A Representation of Selected Nonmanual Signals in American Sign Language. College of Computing and Digital Media Dissertations, 2011. URL: https://via.library.depaul.edu/cdm_etd/4

10. Valli C., Lucas C., Mulrooney K.J. Linguistics of American Sign Language. 4th Ed. Washington: Gallaudet University Press, 2005. 552 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-27>

**РОМАН «ЩО ЗАПИСАНО В КНИГУ ЖИТТЯ»
МИХАЙЛА СЛАБОШПИЦЬКОГО КРІЗЬ ПРИЗМУ
СУЧАСНОЇ БІОГРАФІСТИКИ**

Комарницький Є. П.

*аспірант спеціальності 035 – Філологія
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського*

*Науковий керівник: **Віннічук А. П.**
кандидат філологічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна*

Біографія як жанр має давні традиції в художній літературі. Інформативні, дидактичні акценти доповнювалися соціально значимими, художньо-естетичними, що створювало умови для нових модифікацій. На межі ХХ–ХХІ ст. збільшилась зацікавленість до біографістики та різновекторних студій. Література, перебуваючи в тісному симбіозі з суспільним життям, зазнала особливих змін, як результат, виокремились пізнавальні та аналітичні функції.

У новітній літературі художня біографія перестає бути лише засобом белетризованої інформації про життя митця. Залежно від закладеного автором сенсу може відбуватися трансформація від детальної біографізації головного героя, до опосередковано суб'єктивного сприйняття образу письменника. Як наслідок, художньо-біографічна проза поєднала в собі риси документальності та художності, що дало змогу реалізації в жанрових формах – роману, повісті, есе, оповідання чи нарису.

XXI століття характеризується активним літературним процесом, який незворотно спричинив трансформації жанрів. Не стала виключенням і біографічна проза, адже виникла потреба в переосмисленні життя і творчості багатьох знакових діячів українського мистецтва. Зазначені фактори зумовили прискіпливу увагу до внутрішнього світу зображуваної постаті.

Яскравим творцем художніх текстів біографічного характеру є Михайло Слабошпицький – літературний критик, прозаїк, публіцист та активний громадський діяч. Найважливіше місце в творчому доробку автора посідає біографічна проза, яка представлена романом-есе, романом-колажем, романом-ревію та романом-біографією. У біографічних творах яскраво простежуються модифікації, саме тому нові жанрові різновиди сучасної епіки вимагають нових нестандартних підходів до інтерпретації. Уся творчість М. Слабошпицького глибоко пронизана психологізмом та інтелектуальною наповненістю [1, с. 118].

Художньо-біографічний роман «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» налічує індивідуально-психологічні та громадські портрети Коцюбинського, Винниченка, Самійленка й Чикаленка, меншою мірою – Могилянського, Єфремова та Леонтовича. Також автор зосереджує увагу не лише на белетризованій біографії, а й на власному життєвому досвіді. У романі яскраво прослідковуються психологічні спостереження, як з власного життя, так і роздуми над життям письменників. У романі М. Слабошпицький пише: *«Він належить до тих людей, яких важко вписати в котресь із поколінь. Суто формально тут усе конкретно й зрозуміло... У біографії біографа – й піонерія з усіма її голосними рецитаціями, і комсомолія, що знизу підпирала «керівну і спрямовуючу» партію КППС. Біограф донесхочу найвся чорного хліба журналістики, а вже потім опинився в критиці й літературознавстві...»* [2, с. 462]. Автор пропонує белетризовану психологічну біографію, що ґрунтується на культурно-історичному та письменницькому тлі, однак, попри це М. Слабошпицький також вдається до естетизації інтелектуальної біографії М. Коцюбинського. Як зазначає сам автор в романі-біографії: *«Він намагався подавати свого героя як підсумок усього того, що з ним було, що йому довелося пережити. А водночас не випускає з поля зору весь соціально-історичний контекст...»* [2, с. 463].

Роман про Сонцепоклонника є поліфонічним, адже мовні партії розподілено між «дев'ятьма голосами»: Михайла Коцюбинського, Михайла Могилянського, Сергія Єфремова, Володимира Самійленка, Володимира Винниченка, Євгена Чикаленка, Володимира Леонтовича, безіменного Біографа та «Жінки, що забажала лишитися невідомою». Кожна глава – це розповідь, героїв про постать М. Коцюбинського, його

життя, товаришування з ним чи його ріднею. Усі з перелічених персонажів так чи інакше піддавалися впливу чи самі чинили вплив на формування головного героя. Сергій Єфремов у романі-біографії казав: *«Мені значно цікавіше говорити про Коцюбинського-письменника, аніж Коцюбинського-людину... Я з глибоким подивом думаю про шлях Коцюбинського до української мови. З нього мав би вийти такий собі вбогенький панич, який відгетьковує селянське наріччя й з усіх сил пнеться до панської культури...»* [2, с. 104].

Кожен герой яскраво та всебічно описує постать М. Коцюбинського, однак, незважаючи на дев'ятиголосося, можемо простежити й авторське бачення, яке виступає домінуючим у зображенні подій. М. Слабошпицький вдається до цитування та аналізу не лише архівних документів, але й листування Сонцепоклонника. Оповідач в главі «Біограф» роздумує: *«Який тоді був Михайло Коцюбинський?... образ мінорного мовчуна, який вимальовується зі спогадів сестер Недоборовських розвіюється. Хай він не був штатним веселуном, однак ніщо людське йому не було чуже»* [2, с. 52].

Душевний і духовий портрет Коцюбинського зітканий з його художньо-умовних рефлексій, а також сповідей, роздумів і характеристик, укладених у вуста його сучасників та пізніших біографів. Але не тільки Коцюбинського показано очима відомих сучасників, його найближчого літературного та культурного оточення, а й українські письменники та громадські діячі постають у взаємному віддзеркаленні, а звідси – у приязних або конфліктних стосунках. Михайло Могилянський у своїх роздумах згадує яким був М. Коцюбинський в останні роки життя: *«Радів кімнаті – сонячній і тихій. Ніяково хвалився, що про нього там турбуються, мовби вдома... таке не могло не тішити його самолюбство... Михайло Михайлович був чоловіком аж надто розумним для того, щоб виставляти ці дитячі радощі напоказ»* [2, с. 39]. Володимир Винниченко на фоні своїх образ та внутрішніх переживань говорив: *«Коцюбинський легко давався себе любити, бо мав аж надто дипломатичний характер, що допомагало йому бути в мирі й приязні з усіма. Він умів кожному сказати комплімент, умів промовчати... таким легко живеться на світі, бо вони не мають ворогів»* [2, с. 266]. У свою чергу, окрім постаті Коцюбинського, ми можемо простежити і лінії життя інших героїв, які тісно переплітались з митцем. Так Сергій Єфремов після смерті Коцюбинського пише листа до командуючого українським військом та народного секретаря Юрка Коцюбинського де засуджує його діяльність, як таку, що суперечить всьому, що робив за життя Михайло Коцюбинський: *«Я знав і любив вашого батька. Я щиро оплакував його дочасну смерть... я, не вагаючись, кажу: яке щастя, що він помер, що очі його не бачили й уші не чули, як син Коцюбинського бомбардує красу землі нашої й кладе в домовину Українську державу!»* [2, с. 73].

Зважаючи на творчість М. Слабошпицького, можемо виокремити актуальність художньої психографії (основним завданням виступає врахування унікальності внутрішнього світу людини та її біографії) та автопсихографія (головним предметом відображення є не зовнішньо-подієвий антураж, а внутрішньо-психологічні явища та процеси чи стани). Саме такий вид біографічного письма свідчить про новаторство у масиві художньої біографії. Автор активно використовує прийоми домислу, вимислу, здогадки, інтуїції, з опорою на документальні матеріали (листи, щоденники, мемуари, сповіді тощо), що робить художньо-біографічні твори – оригінальними витворами художньої літератури. Автор цікаво простежує не лише життєвий шлях М. Коцюбинського, але деталізує творчість митця. Так у одній із глав роману, для розуміння історії “Fata morgana”, М. Слабошпицький вдається до детального дослідження робіт Михайла Потупейка («Спогади про Михайла Коцюбинського»), Володимира Коряка («Поет української інтелігенції М. Коцюбинський»), Ан. Лебідь («М. Коцюбинський. Життя і творчість»), Петра Колесника (Коцюбинський – художник слова) та інших, а також листувань Євгена Чикаленка, Володимира Винниченка та Володимира Самійленка [2, с. 408–430]. Здійснивши аналіз вищесказаного – Михайло Слабошпицький вустами Біографа підсумовує: *«Його боротьба з декадентством і буржуазним націоналізмом в літературі проходили в річці боротьби партії більшовиків. Всіма творчими зверненнями мав завдячувати не своєму талантові, а своєю наближеністю до більшовицького табору. Так записано на скрижалях українського радянського літературознавства. Але дуже чудуватися з того не випадає, бо там ще й не таке»* [2, с. 429].

Особливості жанрово-стильових модифікацій в художньо-біографічному романі М. Слабошпицького «Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та інші» зосереджені на комплілятивності та модифікації письма. Автор вибудовує складну текстоконструкцію, беручи за основу автобіографію, епістолярій, спогади тощо, засвідчуючи вихід художньої біографії в матрицю ажанрових творів. Усі назви, епіграфи та мемуарні вкраплення складаються в єдину картину, що формує постать Михайла Коцюбинського.

Література:

1. Кузьменко В. Прозописьмо Михайла Слабошпицького у фокусі біографістики (Черниш А. Жанрово-стильові особливості роману-біографії у творчості Михайла Слабошпицького : монографія). *Слово і час*. 2016. № 3. С. 118–120.

2. Слабошпицький М. Що записано в книгу життя: Михайло Коцюбинський та ін. : роман. Київ : Ярославів Вал, 2014. 496 с.

EMOTIVE EXPRESSION OF NEGATIVE EVALUATION AS A COMMUNICATIVE UNIT OF DISCOURSE

Mykhaylova H. M.

Master Student

Programme Subject Area 014 – Secondary education

Scientific adviser: Soroka T. V.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Language
and World Literature*

Izmail State University of Humanities

Izmail, Odesa region, Ukraine

Emotionally expressive statements, being a unit of speech communication, are characterized by predicativity and are implemented in certain structural models. Such models consist of syntactic positions held not only by clause members, but also by syntactic relations and their characteristic connections. Modern trends in the study of sentence semantics allow to see the composition and typology of a sentence in a new aspect, in particular, to correlate the linguistic form and the non-linguistic meaning expressed by it. Due to the fact that a sentence is not just a structural, but also a communicative unit, in the process of speech communication it acquires features that are potentially inherent only in it and are realized during its actualization in speech. Thus, on the one hand, a realized sentence, that is, an utterance, is richer in its features than a sentence taken outside the conditions of concrete implementation, and on the other hand, there cannot be anything in the utterance that was not included in the sentence. It follows from this that the actualized sentence is a speech manifestation of the linguistic unit – the sentence [8, p. 78; 10, p. 59].

Utterances with a negative color represent a grammatically and intonationally complete unit of language that expresses a complete thought and the relationship of the content of this thought to reality. According to the theory of speech acts [6; 9], the basic unit of communication is not a sentence or any speech expression, but the performance of appropriate actions, such as confirmation, request, demand, order, apology, expression of gratitude. In a typical case, the speaker simultaneously performs one or more actions by uttering one or more sentences. The purpose of the so-called affective or emotional syntax is to convey not so much the main content of the message as a subject-evaluative, emotionally-colored attitude to the subject of thought.

Emotional expression of negative evaluation as a communicative unit of discourse has two plans: virtual and real. The first is characterized by intrastructural, linguistic features; the second – the conditions of discursive implementation. When studying the discursive features of emotive statements of negative evaluation, it is important to single out two levels of organization of the statement as a discursive unit: the level of content transmission and the level of social interaction. The content side of negative emotive statements conveys information or a message, and the social side performs the function of regulation between personal relationships. The analysis of speech material indicates that emotive expressions of negative evaluation actualize in speech the elements of the speech code according to the corresponding theme-rhematic structure, which provides a solution to the complex of communicative intentions and tasks of the speaker in expressing a negative attitude towards certain phenomena of reality, both implicitly and explicitly. Types and kinds of estimated values can be combined with each other and form four groups of values: direct explicit, direct implicit, indirect explicit and indirect implicit estimated values [2, p. 11].

The direct implementation of the assessment is carried out using lexical means (emotionally colored vocabulary), syntactic means (nominative, infinitive, rhetorical, inverted, sentences with modal verbs, exclamations, etc.), prosodic means (logical stress, exclamatory intonation, pause), graphic means (the presence of an exclamation mark, italics, dashes), kinemas (author's notes).

Indirect evaluation contributes to softening and weakening the negative appraisal, which stimulates further communication. Adequate decoding of the pragmatic content of indirect negative evaluative statements is carried out with the help of the context and the general situation of communication. The context plays an important role in the interpretation of indirect methods of assessment, reveals the conditions of the course of communication, indicates the mutual relations of the communicators, the socio-psychological distance between them, their social status, gender, age, general knowledge. The use of linguistic units is indirect in cases where there is disagreement between what was expressed and what was meant. In contrast to implicit, indirect assessment is characterized by a significant pragmatic charge. A necessary condition for the existence of indirect evaluation is the presence of an additional illocutionary force that is layered on the present illocutionary content of the statement and interacts with it. Indirect evaluative statements contain at least two illocutionary forces: conveying the propositional content of the sentence and expressing the positive or negative attitude of the addressee towards a certain object of reality [2, p. 102].

The study of the nomination of the hidden content of the utterance is of particular interest. The phenomenon of indirect nomination is based on the

difference between the plan of expression and the plan of the content of the statement. For a visual description of the mechanism of indirect nomination, the level of surface manifestation and the level of deep-semantic representation of the same information should be distinguished [1, p. 74]. At the level of surface manifestation, statements are represented by narrative, interrogative and exclamatory sentences. At the level of in-depth representation, utterances contain press positions (bases and motives of the utterance), sentences (factually fixed and factual content of the utterance) [ibid., p. 121].

A presupposition acts as an initial large premise, a proposition is a smaller premise, and an implication performs the function of a conclusion [7, p. 109]. Thus, the minimum unit of communication is three-membered, i.e. it consists of: presupposition, proposal and implication. It should be noted that presupposition, in comparison with implication, is characterized by a more distant formal-linguistic connection with the statement and, in addition, has a special differential feature – the absence of rhematicity [5, p. 8].

Implicit meaning arises, as a rule, due to the correlation of the linguistic phenomenon with reality and a specific situation. Implicit content is understandable to a native speaker of a certain society who possesses the necessary thesaurus. The implication mainly serves to express the meaningful shades associated with the relationship between the participants in the speech act, and the connotation helps to semantize various aspects of the emotional and psychological state of the subject of expression and his relationship to the subject of speech [3, p. 14]. In everyday communication, the implicit content of an utterance is extremely important, sometimes even making up the entire content of the message.

According to some researchers (see, for example, [1; 4; 10]), the implicit form of expression is used to express what, for certain reasons, cannot be expressed explicitly. Utterances with implicit content are, to some extent, incomplete and difficult to perceive, since the implicit component must be discovered by the listener on his own. In the implicit form is expressed not only what the speaker does not want to talk about, but also what, and this is more important, cannot be fully or precisely expressed explicitly. The speaker, expressing his thoughts implicitly, gives the listener the opportunity to dialogue with himself. Sometimes only as a result of such a dialogue the listener can fully understand what the speaker meant. The implicit meaning of the statement, like the meaning of the thought, has practically no limits. In search of the implicit content of the statement, each listener conducts an internal dialogue in any of his own ways, different from others, but always taking into account the explicit content, context and communicative situation.

All of the above gives grounds for asserting that explicit evaluation is characterized by the presence of elements of the evaluation structure in the

proposition of the statement. Implicit evaluation occurs due to the omission of the evaluative component from the propositional content of the statement and is indicated, in contrast to indirect evaluation, by markers within the sentence (rhetorical questions, sentences with modal verbs, persuasive sentences, etc.).

Bibliography:

1. Анипкина Л. Н. Оценочные высказывания в прагматическом аспекте. *Филологические науки*. 2000. №2. С. 58–65.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. М. : Наука, 1988. 341 с.
3. Быценко Т. А. К проблеме средств языкового выражения отрицательных эмоций в современном английском языке. *Вчені зап. Харків. гуманіт. ін-ту «Нар. укр. акад.»*. 2004. Т. 6. С. 505–511.
4. Бузаров В. В. Основы синтаксиса английской разговорной речи. М. : Просвещение, 1996. 127 с.
5. Вейнрех У. О семантической структуре языка. Новое в лингвистике. М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1999. С. 53–92.
6. Кларк Г. Г., Карлсон Т. Е. Слушающие и речевой акт. *Новое в зарубежной лингвистике*. М. : Прогресс, 1986. Вып. 17: Теория речевых актов. С. 270–231.
7. Маркелова Т. В. Оценка и оценочность. *Семантическая структура слова и высказывания*. М. : Наука, 1993. С. 107–113.
8. Падучева Е. В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью (Референциальные аспекты семантики местоимений). М. : Наука, 1985. 271 с.
9. Серль Дж.Р. Классификация иллокутивных актов. *Новое зарубежной лингвистике*. М. : Прогресс, 1986. Вып. 17: Теория речевых актов. С. 170–194.
10. Старикова Е. Н. Проблемы семантического синтаксиса (на материале английского языка). Київ : Изд. об-ние «Вища школа» при Киев. гос. ун-те, 1985. 124 с.

УМАНЬ У ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ БАЖАНА

Осіпенко Н. С.

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української літератури українознавства
та методик їх навчання
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
м. Умань, Черкаська область, Україна*

Козюк Д. О.

*здобувач вищої освіти (магістерського рівня)
спеціальності 014.01 – Середня освіта (Українська мова і література)
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
м. Умань, Черкаська область, Україна*

Уманцям приємно усвідомлювати свою, хоч маленьку, та все ж причетність до генія. Тут, у невеличкому провінційному містечку, досі витає дух Майстра. Стіни старенького будинку, де пройшло дитинство Миколи Платоновича, ще переховують у собі його дитячий сміх. Широке дворище навколо дому нікому не віддасть відголосків його дитячих ігор та забав. Оновлена «Софіївка» ревно береже в найпотаємніших своїх куточках сліди митця. Особливо помітно це восени, коли дерева на знак пошани і пам'яті скидають побожно свої вогняні шапки. І тоді осінь в Умані неодмінно називається Бажанівською.

Народився Микола Бажан в Кам'янці-Подільському, в родині військового топографа. Коли Миколі минуло 5 років, сім'я переїхала до Умані. Про це так згадує Алла Платонівна, сестра Бажана: «Батькову військову частину перевели до Умані, і ми на довгі роки переїхали туди жити. Мешкали спочатку на вулиці Прорізній, що закінчувалась ярмом, який запам'ятався Миколі на роки, потім переїхали у Штабний провулок, що тепер має назву Кінногвардійського. Тут застала нас імперіалістична війна і революція» [1].

В Умані пройшли найбільш яскраві роки юнацтва Миколи. Досі зберігся невеликий будинок, який після капітального ремонту став ще меншим. Перші роки жили у дворі, у флігелі, а потім у фасадному триквартирному будинку» [1]. Саме з нашим затишним містечком пов'язані найяскравіші враження дитинства та юнацтва. Тут майбутній поет вчиться в початковій школі, далі в гімназії.

Колишній однокласник Миколи Бажана Наум Суботович згадує: «Коля Бажан – десятилітній чорненький короткозорий хлопчик з розумними живими темними очима прийшов до нас в перший клас чоловічої гімназії восени 1914 року».

Після того, як чоловіча гімназія була закрита, Микола продовжував навчання в Першій українській школі (пізніше українська гімназія ім. Б. Грінченка). Це приміщення знаходиться на території ЗОШ № 11 імені Миколи Бажана.

Директором школи згуртував у своїй школі прекрасний колектив учителів, людей не байдужих до своїх предметів, науки, української історії і мови. Серед учителів, з якими найбільше спілкувався майбутній поет Микола Бажан, були Курінний Петро Петрович, який згодом став директором Київського Лаврського музею; Майстренко Гнат Лукич, який підтримував Миколу в його захопленні археологією, історією та організацією музею.

Ще будучи школярем, разом із іншими дітьми, Микола став досліджувати історичні місця Умані, які були пов'язані з іменами Гонти та Залізняка. Свої знахідки він приніс до школи і передав учителю історії Курінному, який став організатором музею. З захопленням школярі розкопували високі могили у степу під Уманню. Знаходячи сліди Трипільської культури та скіфів. Шкільний музей переріс у міський, а потім у краєзнавчий, де підлітком працював Микола.

У листі до уманських школярів від 29 травня 1961 р. поет писав: «... В Умані я почав формуватися як людина, почав писати, почав працювати, – тому вважаю Умань своєю батьківщиною й завжди з радістю приїжджаю в Умань» [1].

У загальноосвітній школі № 11 м. Умані було створено кімнату-музей Миколи Бажана 14 вересня 1985 року. Ініціатором і засновником цієї акції була випускниця цієї школи, вчитель української мови та літератури Сивачук Н. П. Нині Наталя Петрівна – канд. пед. наук, професор, завідувач кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

В одному з листів до Наталі Петрівни сестра Миколи Бажана Алла Платонівна писала: «Ви перша і найкраща за всіх ініціаторів проведення цих днів-спогадів про поета, що так щиро і вірно любив Умань і всю Україну». 14 листопада 1985 р. Уманській загальноосвітній школі № 11 було присвоєно ім'я Миколи Бажана.

У 30-ті роки поет, оминаючи теми сільського життя, репресій і свавілля тоталітарного апарату, знаходить прояви позитивного в житті, багато перекладає. Завдяки Бажановим зусиллям маємо українські переклади поем Шота Руставелі й Давида Гурамішвілі.

Яскравою сторінкою відвідин рідного містечка були зйомки фільму «Квартали передмістя» за сценарієм Миколи Бажана й мотивами його твору «Гетто в Умані». Разом з автором приїхав і поет Леонід Первомайський. Вони удвох блукали алеями Софіївки, по передмістях Умані, вузенькими вуличками колишнього гетто.

Велика Вітчизняна війна на деякий час обірвала зв'язки поета з Уманню. Через чотири місяці після визволення міста Микола Платонович знову завітав на батьківщину. У приміщенні міського театру відбулася зустріч із уманською інтелігенцією.

Таких незабутніх зустрічей у післявоєнні роки було багато. Своєрідний літопис відвідин рідного міста Миколою Бажаном вів Микола Комарницький – журналіст, краєзнавець, життєлюб, про перебування у садибі якого Бажан відгукувався так: «Я ... ніколи не забуду тієї неповторної атмосфери, водночас і старосвітської, і по-новому задумливої – шукацької, непритомленої, красиво тривожної, що панує у Вашій старій господі, і в старому садку, і шумить гіллям Вашого старого плодоносного горіха...» [3].

Найяскравіші враження дитинства та юнацтва згодом талановито були відтворені поетом у циклі віршованих оповідань «Уманські спогади» [2].

Як пізніше згадував Микола Бажан: «Чим старішаю я, тим ясніше, чіткіше, в більших подробицях встають спогади мого дитинства, стає незабутня Умань. В бурях, в грозах, в протиріччях, в сутичках громадянської, Великої Вітчизняної воен... Там я почав писати, там я почав мріяти про мистецтво» [1].

З 1996 року на факультеті філології та журналістики Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини успішно діє літературне об'єднання імені Миколи Бажана, яким керує член Спільки письменників України, доцент кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання Марина Степанівна Павленко [5].

Багато років поспіль уманці урочисто вшановують пам'ять видатного українського поета, публіциста, перекладача, літературного критика, літературознавця, мистецтвознавця, живописця, есеїста, мемуариста, культурного й державного діяча. А на кафедрі української літератури, українознавства та методик їх навчання Уманського педуніверситету вже гарною традицією в день народження Миколи Бажана проводити свято «Бажанівська осінь» [3].

Література:

1. Бажан М. Думи і спогади. Київ : Рад. письменник, 1982. 324 с.
2. Бажан М. Уманські спогади : новели у віршах. Київ : Рад. письменник, 1972. 289 с.

3. Вшанування пам'яті Миколи Бажана з нагоди 115 річниці від дня народження. URL: <https://ff.udpu.edu.ua/vshanuvannya-pamyati-mykoly-bazhana-z-p/> (дата звернення 14.04.2023).

4. До ювілею Ніка Бажана. URL: <https://ff.udpu.edu.ua/do-yuvileyu-nika-bazhana/> (дата звернення 14.04.2023).

5. Літоб'єднання імені Миколи Бажана URL: <https://ff.udpu.edu.ua/nauka-i-tvorchist/litobjednannya-imeni-mykoly-bazhana/> (дата звернення 14.04.2023).

6. Пархета Л. Вивчення творчості Миколи Бажана на уроках літератури рідного краю. *Філологічний часопис*. 2017. Вип. 2. С. 292–298.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-30>

МАНІПУЛЯЦІЇ В СУЧАСНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

Семак Л. А.

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри філології

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

м. Дніпро, Україна

Медіадискурс постає і протікає в різних сферах комунікаційних процесів, є тематично оформленим, соціально й культурно значущим результатом мовномисленевої діяльності, невід'ємною рисою повсякденного життя сучасного суспільства. Вивчення медіадискурсу має неабияке значення, оскільки через розуміння його сутності можна усвідомити особливості мовомислення окремих індивідуумів і груп людей, які є продуцентами або реципієнтами медіапродукту, а також засоби, методи й тактики впливу, презентовані в ньому.

Дослідженню медіадискурсу присвятили свої праці такі науковці, як Б. Нечипоренко, Г. Подшивайлова, К. Тараненко, Ю. Шепель, О. Шпортько, М. Яцемірська та ін. У працях лінгвістів розкрито поняття дискурсу й медіадискурсу, з'ясовано мовні й стилістичні особливості медіатексту й медіадискурсу, проте додаткових коментарів потребують засоби маніпулятивного впливу, до яких вдаються продуценти таких повідомлень, оскільки, як слушно зауважує Ю. Шепель, «рекламна й політична інформація здебільшого доставляється споживачеві «безкоштовно», її виготовлення та доставку оплачують замовники, зацікавлені у формуванні попиту на певні товари й ідеї. [...] Оскільки технології

маніпулювання цілеспрямовані й з успіхом впливають на значну більшість споживачів інформації, монопольну власність генераторами інформації в демократичних суспільствах цілком замінюють колишні недемократичні методи управління» [1, с. 302].

Мета цієї розвідки – проаналізувати основні види маніпулятивного впливу в сучасних засобах масової інформації.

Медіа досі залишаються основним інструментом офіційного інформування населення, проте змінюються комунікаційні канали й технології передавання відомостей у зв'язку з упровадженням цифрових технологій, перенаціленням визначальних тенденцій розвитку людської цивілізації, цифровізацією і діджиталізацією всіх суспільних сфер життєдіяльності людини, через що змінюється і мова подання інформації. Інформації стає усе більше, відповідно й охочих надати її та отримати з цього певну користь стає теж більше. Медіа намагаються трансформувати мовні засоби у такий спосіб, щоб зацікавити реципієнта, тому все частіше вдаються до маніпулятивних засобів, а пересічному читачеві, своєю чергою, слід навчитися розпізнавати такі маніпулятивні засоби, критично осмислювати відомості, відмежовувати істинну інформацію від спотвореної чи хибної у шквальному потоці яскравих і промовистих заголовків та повідомлень. Як зазначають науковиці Т. Pakhomova, V. Hryhorieva, A. Omelchenko, M. Kalenyk & L. Semak, «через інформаційну переважаність людина може бути вразливою перед потужним потоком інформаційного середовища» [2, с. 82].

Медіадискурс пов'язаний із маніпуляцією, що є однією з ключових понять критичного аналізу дискурсу, які потребують подальшого теоретичного аналізу. Маніпуляції є формами зловживання соціальною владою, когнітивного контролю розуму та дискурсивної взаємодії. Виділяють кілька аспектів визначення маніпуляції, а саме: соціальний, когнітивний і дискурсивний. У соціальному аспекті маніпуляція визначається як нелегітимне панування, що підтверджує соціальну нерівність. Із когнітивного погляду маніпуляція як контроль розуму передбачає втручання в процеси розуміння, формування упереджених ментальних моделей і соціальних уявлень, як-от знання та ідеології. У дискурсивному аспекті маніпуляція загалом включає звичайні форми ідеологічного дискурсу, наприклад, підкреслення чієїсь позитивних ознак і водночас підкреслення негативних ознак інших. Маніпуляція відрізняється від реального законного раціонального викладу, наприклад, у переконанні та наданні інформації.

Ми визначаємо медіаманіпуляцію як соціолінгвістичний і лінгво-технічний процес, за допомогою якого вмотивовані суб'єкти використовують певні мовні й технічні засоби чи технології в медіапросторі, намагаючись привернути увагу загалу й вплинути на публічний дискурс

за допомогою оманливих, креативних або неправдивих тактик. Наприклад, на медіаресурсах можуть розмішувати, наприклад, певні псевдозаклики, меми, вірусні відео, підроблені документи або витік інформації. Маніпулювання засобами масової інформації є широким терміном, оскільки його можна використовувати для визначення низки інших термінів, таких як дезінформація, інформаційні операції або операції впливу.

Відмінною рисою медійної реальності є те, що часто неможливо перевірити достовірність її символів і образів. Різноманітні техніки маніпулювання свідомістю аудиторії, наприклад, цілеспрямоване спотворення інформації, її тенденційне подання, образне проєктування медіареальності, що зумовило також появу терміна «медіафейковий дискурс», що може бути представлений як просте наслідування, так і витончена фальсифікація. Медійна реальність для пересічного слухача замінює соціальну реальність, а створений образ події в його свідомості витісняє власне подію. Для того, щоб адекватно сприймати інформацію, слід навчитися застосовувати «функціонально-системний методичний підхід, а також метод аналізу та синтезу, порівняння, дедукції, узагальнення самостійних характеристик» [3, с. 190].

Отже, медіадискурс презентований змодельованою мовою, а не звичними мовними засобами, створений цілеспрямовано й зумисно різними способами, із-поміж яких це і вживання синонімічних лексичних одиниць з різними відтінками значень, різним конотативним забарвленням. Використання різних номінативних засобів під час позначення того самого поняття провокує також різне ставлення до нього, відповідно, різні реакції, дії і поведінку реципієнтів дискурсу.

Література:

1. Шепель Ю. Медіа-дискурс як засіб маніпулятивного впливу на читача. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки: Дискурсознавство. Текстологія. Літературознавство*. 2017. С. 302–307. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/rgf,%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%80+%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%83,+60.pdf (дата звернення: 09.04.2023).

2. Pakhomova T., Hryhorieva, V., Omelchenko, A., Kalenyk, M., Semak, L. The formation of digital competence by means of information and communication technologies among students of higher education. *Revista Eduweb*, 2023. № 17 (2), 78–88. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.7>. URL: <https://revistaeduweb.org/index.php/eduweb/article/view/519/612> (дата звернення: 09.04.2023).

3. Pakhomova T., Vasilieva, P., Piddubtseva, O., Rezunova, O., Serdiuchenko, Y. Education in Universities in the Context of Distance Education. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. 2022. № 22 (6). P. 190–199. <https://doi.org/10.33423/jhetp.v22i6.5241>. URL: <https://www.proquest.com/openview/674b43cc41ae2271d68ef5c13b14ed4c/1?pq-origsite=gscholar&cbl=766331>. (дата звернення: 10.04.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-31>

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ЕКСТРАЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ НАЗВ-ПРИЗВИСЬК СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Філатова О. О.

*кандидат філологічних наук
старший викладач кафедри романо-германських мов
Національна академія Служби Безпеки України
м. Київ, Україна*

Увага лінгвістичних досліджень завжди була і залишається прикута до вивчення прийомів та засобів поповнення лексичного складу англійської мови. Причиною цього стає необхідність позначати та відобразити у мові динамічні екстралінгвальні процеси, такі як розвиток науки та техніки, глобалізаційний розвиток країн, міжкультурні контакти, вдосконалення інформаційних технологій тощо. За визначенням Ю. А. Зацного «Часте повторення і відтворення таких мовних одиниць призводить до їх переходу з мовленнєвої до мовної системи, а вже потім вони фіксуються словниками, адже чим більша соціальна значущість інформації, тим більша ймовірність віднести цю лексичну одиницю до активного словника» [1, с. 16].

В процесі вивчення англійської мови, а особливо під час курсу «Лінгвокраїнознавство англійськомовних країн», користувачі часто стикаються з назвами країн, регіонів, окремих областей. Інтересу підлягають не лише нові назви, а і вже існуючі. Часто виникає питання, чому країна чи регіон отримали ту чи іншу назву. Взагалі наймінг, або назовництво – процес надзвичайно складний та багатоаспектний. «Назовництво передбачає не тільки вибір або створення назви, а ще й перевірку майбутньої назви на співзвучність, легкість для вимови та запам'ятовування, комплексне дослідження її сприйняття цільовою аудиторією, визначення патентної чистоти фонетики назви [2].

«Історично більшість країн «випадково» отримали назви, що утворилися від назв народів і племен, що їх населяли, від назв імперій та імен королів, які ними керували, від назв видатних географічних об'єктів місцевості або від якогось слова мови місцевих аборигенів» [3, с. 216].

Сполучені Штати Америки – країна з порівняно молодою історією, важливими соціально-історичними подіями, які вплинули не тільки на її економічне та соціальне зростання, але також і на поповнення словникового складу англійської мови. Кількість штатів постійно змінювалась, що знайшло ключове відображення в національному прапорі – 13 смужок символізують перші 13 штатів-колоній, а 50 зірок – загальну кількість штатів в сучасній країні – Сполучених Штатах Америки.

Назва кожного штату, а також столиці має свою цікаву історію. Але в цій публікації будуть розглянуті передумови появи назв-прізвиськ кожного штату. Перше, що зацікавлює як мовознавця, так і користувача англійської мови це той факт, що більшість з назв-прізвиськ є офіційними. Вони являються певним брендом та дуже часто використовуються в маркетингових стратегіях – туристичний бізнес, продаж сувенірної продукції з відповідними логотипами тощо.

Серед найпопулярніших прийомів та засобів надання штатам прізвиськ є:

- співвідношення з фактичною інформацією, яка відображає
- географічні особливості (*Arizona*: The Grand Canyon State, *Massachusetts*: The Bay State, *Michigan*: The Great Lakes State, *Minnesota*: The North Star State, *South Dakota*: The Mount Rushmore State);
- історичні події (*Colorado*: The Centennial State, *Connecticut*: The Constitution State, *Delaware*: The First State, *Maryland*: The Old Line State, *Nevada*: The Battle Born State, *New York*: The Empire State, *Tennessee*: The Volunteer State, *Texas*: The Lone Star State, *Virginia*: Old Dominion, *Wyoming*: The Equality State);
- природні особливості (*Arkansas*: The Natural State, *Illinois*: The Prairie State, *Kentucky*: The Bluegrass State, *Maine*: The Pine Tree State, *New Jersey*: The Garden State, *New Mexico*: The Land of Enchantment, *North Dakota*: The Peace Garden State, *Ohio*: The Buckeye State, *Rhode Island*: The Plantation State, *South Carolina*: The Palmetto State, *Washington*: The Evergreen State, *Vermont*: The Green Mountain State, *West Virginia*: The Mountain State);
- представника флори (*Kansas*: The Sunflower State, *Mississippi*: The Magnolia State);
- представника фауни (*Alabama*: The Yellowhammer State, *Louisiana*: The Pelican State, *Oregon*: The Beaver State, *Utah*: The Beehive State, *Wisconsin*: The Badger State);

- корисні копалини, які видобувають в регіоні (*California*: The Golden State, *Idaho*: The Gem State, *Montana*: The Treasure State, *New Hampshire*: The Granite State, *North Carolina*: Tar Heel State, *Pennsylvania*: The Keystone State);
- сільське господарство, характерне для регіону (*Georgia*: The Peach State, *Nebraska*: Cornhusker State);
- кліматичні особливостями, характерні для регіону (*Florida*: The Sunshine State);
- асоціація з популярним персонажем з книги про регіон (*Iowa*: The Hawkeye State);
- асоціація з фразами та висловленнями місцевих жителів (*Hawaii*: The Aloha State, *Indiana*: The Hoosier State);
- пропозитивна номінація, що позначає історичні події (*Missouri*: The Show-Me State, *Oklahoma*: The Sooner State);
- аббревіація до висловлення відомого в регіоні (Washington, DC: The DMV Department of Motor Vehicles).

Дослідження назв та термінів дуже цікавий та важливий процес. Саме знання та розуміння передумов появи тієї чи іншої назви створює позитивну мотивацію під час навчання та вивчення іноземної мови загалом та англійської мови зокрема. Цей процес пов'язує знання мови, історії, географії та економіки країни мова якої вивчається. Перспективами подальших досліджень можна зазначити подальше вивчення топонімів та їх виникнення з лінгвістичної та екстралінгвістичної точки зору.

Література:

1. Зацний Ю. А. Соціолінгвістичні аспекти вивчення словникового складу сучасної англійської мови : навч. посібник / Зацний Ю. А., Пахомова Т. О., Зацна В. Ю.: Запоріжжя : ЗДУ, 2004. 284 с.
2. Неймінг. Вікіпедія. URL.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Неймінг>
3. Фоменко О. С. Про деякі особливості неймінгу в національному брендингу. *Нова філологія*. 2011. № 46. С. 216–220.

НАПРЯМ 4. СТОМАТОЛОГІЯ ТА ФАРМАЦІЯ. МЕДИЦИНА ТА ГРОМАДСЬКЕ ЗДОРОВ'Я

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-32>

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА МЕХАНІЗМИ ВИНИКНЕННЯ ХРОНІЧНОГО БОЛЬОВОГО СИНДРОМУ У ПАЦІЄНТІВ З УРАЖЕННЯМ КОЛІННОГО СУГЛОБУ

Бугайов О. В.

вступник до аспірантури зі спеціальності 222 – Медицина

Міжнародний гуманітарний університет

*Науковий керівник: **Тарабрін О. О.***

доктор медичних наук, професор,

Заслужений діяч науки та техніки України,

завідувач кафедри анестезіології, інтенсивної терапії

та медицини невідкладних станів

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Хронічний больовий синдром (ХБС) – є значною проблемою для сучасної системи охорони здоров'я. На сьогодні – це одна з основних причин звернень до лікаря в амбулаторному сегменті, не беручи до уваги больовий синдром пов'язаний з онкологічним процесом. Часто хронічний больовий синдром протікає з невідомою етіологією та тяжким перебігом та резистентністю до медикаментозного лікування (1).

National Health Interview Survey у 2016 звітує, що в Сполучених Штатах одна людина з п'яти – має хронічний біль. Процент людей, що потерпають від хронічного болю більший у соціально незабезпечених верствах населення (1).

Близько 20 % пацієнтів від цієї когорти відвідують лікарів та отримують в призначенні опіоїди. Призначення опіоїдів допомагає та є ефективним в гострий період, але така терапія не є ефективною при тривалому призначенні, вона не призводить до покращення якості життя. За даними United States health system у 2005 році від 9,6 до 11,5 мільйонів американців отримують призначення опіоїдів для довготривалого лікування хронічного больового синдрому, а це 4–5 % від населення США (2).

Хронічний больовий синдром має різні форми розвитку. У когось це гостро виникаючий пульсуючий біль, а в інших це поступово виникаючий постійно персистуючий біль (3). Дослідження на моделях виникнення хронічного болю на тваринах та людях виявили функціональні синаптичні зміни в спинному та головному мозку. Ці зміни демонструють зниження больового порогу в результаті підвищеної збудливості ноцицептивної системи та зниження тону в низхідній модуляційній системі яка і є антиноцицептивною (3). В результаті виникнення дисбалансу з підвищенням ноцицептивного тону виникає маніфестація хронічного больового синдрому (3).

Своєю чергою використання довготривалої терапії опіоїдів призводить до виникнення залежності та передозування. В період з 1999 по 2014 роки було зареєстровано більше ніж 165 000 смертей від передозування протягом довготривалої терапії хронічного больового синдрому в США. У 2011 Drug Abuse Warning Network оцінюючи неправильне вживання, або зловживання наркотичної терапії при хронічному больовому синдромі, дослідили та виявили 420 000 звернень до відділень невідкладної допомоги (4).

Персистентний та незрозумілий біль навколо коліна викликає збентеження. До виникнення гострого чи хронічного больового синдрому в колінному суглобі призводить багато факторів, серед них – є остеоартрит, тендиніт, бурсит, хондромаліяція надколінника, подагра, кіста Бейкера, ревматоїдний артрит, дислокація, розрив меніску, розрив зв'язок, пухлина кісток. До хронічних больових синдромів відноситься – пателлофеморальний больовий синдром, комплексний регіональний больовий синдром коліна. Виявлення етіології хронічного больового синдрому – потребує проведення диференційної діагностики.

Міжнародна Асоціація дослідження болі на патофізіологічній основі переглянула визначення хронічного болю, що є дослівно як:

- Біль – персональний досвід, що впливає як різного ступеню біологічний, фізіологічний та соціальний фактори
- Біль та ноцицепція – різні феномени. Біль не може бути виключно визначена активністю сенсорних нейронів.
- Через життєвий досвід формується індивідуальна концепція болю
- Персональна скарга на біль – має бути зауважена
- Зазвичай біль виконує адаптивну роль, вона має негативний ефект у функціонуванні, соціальному та фізіологічному доброму самопочутті
- Вербальна оцінка – є лише одна з декількох поведінок у відображенні болю.

В хронічному больовому синдромі кортикальний процес сигналізується біль відповідним клітинам в довгастому мозку. Функціональне МРТ дослідження показало, що пацієнти реагують різним ступенем

болю на стандартні подразнення з активацією різних зон: anterior cingulate gyrus, frontal cortex. Цим можливо пояснити виникнення хронічного больового синдрому у пацієнтів з фіброміалгією де центральна сенситизація грає визначну роль. Маніфестацією центральної синситизації є комплексний регіональний больовий синдром, що є невропатичним больовим станом та ізольований на кінцівках.

Оскільки біль – є психологічний, соціальний та біологічний феномен. Визначення обрису, що біль не може бути регульовано ізольовано активністю сенсорних нейронів дозволяє недоречним вважати пацієнта божевільним, коли анатомічно-структурні причини не ідентифікують при обстеженні причину больового синдрому.

Контекст в якому з'явилась біль, її тривалість, локація та іррадіація, якісні характеристики болю, важкість больового синдрому зі зважанням на шкальну оцінку, часові характеристики болю, фактори полегшення чи загострення – специфічні питання, що показують причину виникнення болю (3).

Література:

1. Dahlhamer J, Lucas J, Zelaya C, Nahin R, Mackey S, DeBar L, Kerns R, Von Korff M, Porter L, Helmick C. Prevalence of Chronic Pain and High-Impact Chronic Pain Among Adults – United States, 2016. *MMWR Morb Mortal Wkly Rep.* 2018 Sep 14;67(36):1001–1006. [PMC free article] [PubMed] [Reference list]
2. Miller C, Williams M, Heine P, Williamson E, O'connell N. Current practice in the rehabilitation of complex regional pain syndrome: a survey of practitioners. *Disabil Rehabil.* 2019 Apr;41(7):847–853. [PubMed].
3. Walk D, Poliak-Tunis M. Chronic Pain Management: An Overview of Taxonomy, Conditions Commonly Encountered, and Assessment. *Med Clin North Am.* 2016 Jan;100(1):1–16.[PubMed] [Reference list]
4. Broggi G. Pain and psycho-affective disorders. *Neurosurgery.* 2008 Jun;62(6 Suppl 3):901–19; discussion 919–20. [PubMed] [Reference list]

ФІТОПРЕПАРАТИ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ ЦУКРОВОГО ДІАБЕТУ

Кравченко А. В.

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського рівня)

спеціальності 226 – Фармація, промислова фармація

Черкаська медична академія

Науковий керівник: Нестеренко В. В.

викладач кафедри фармацевтичних дисциплін

Черкаська медична академія

м. Черкаси, Україна

Цукровий діабет – надзвичайно поширене захворюванням в Україні і світі. Кількість хворих на цю страшну недугу невпинно росте. Надійним, ефективним і найпотужнішим методом лікування діабету є інсулінотерапія. В нашій державі зареєстровано близько сотні препаратів інсуліну. Та, на жаль, всі препарати мають багато побічних ефектів, що може обмежувати їх використання при лікуванні даної недуги. Такі препарати можуть викликати алергічні реакції, ліподистрофію в місцях введення, інсуліно-резистентність, синдром хронічного передозування інсуліну тощо [2].

Тому дослідження мають бути спрямовані на розробку нових високоефективних гіпоглікемічних засобів з мінімальною побічною дією. Ще з давніх часів нетрадиційна медицина застосовувала фітопрепарати для лікування цукрового діабету.

Аналізуючи досягнення традиційної і народної медицини з лікування цукрового діабету, нам стало відомо про використання більше 150 видів лікарських рослин для зниження рівня глюкози в крові. Перевагою фітотерапії є низька токсичність, м'яка дія, не накопичуються, застосовуються в комплексі з природними та синтетичними препаратами для тривалого лікування, не мають обмежень у віці, ефективні на любых стадіях хвороби.

Застосування екстрактів і настоїв з лікарських рослин є надзвичайно важливим для лікування гіперглікемії. Тому студенти фармакогносичного гуртка вирішили дослідити роль лікарських рослин, що мають гіпоглікемічну дію. Було виявлено, що цукрознижувальна дія лікарських трав обумовлена різними речовинами, які входять до їх складу, а саме фітогормонами – галеніном, інозитом, інуліном, аргініном, гуанідином, глікозидом миртиліном, ефірними оліями, глікопротеїнами-фітогемаглютинінами, ферментами, алкалоїдами, фітонцидами, мікроелементами – цинком і хромом, вітамінами, органічними кислотами тощо.

В результаті досліджень, студенти з'ясували, що діючі речовини лікарських рослин здатні частково відтворювати або посилювати ефекти багатьох пероральних антидіабетичних препаратів, сприяти синтезу інсуліну, стимулювати процеси регенерації β -клітин, покращувати роботу всіх ланок імунної системи, нормалізувати вторинні порушення обміну речовин і гормонів, забезпечувати профілактику ускладнень з боку серцево-судинної, сечовидільної систем, опорно-рухового апарату тощо.

Широкий спектр терапевтичної дії багатьох лікарських рослин дає змогу вибирати й рекомендувати для лікування рослинні комплекси, які найбільше підходять для конкретного хворого за характером захворювання й вираженням супутніх патологічних процесів.

Під час науково-пошукової роботи, студенти дійшли висновку що значну частину рослин гіпоглікемічної дії складають ті, що містять фітогормони (29,3%). Вони стимулюють відновлення β -клітин підшлункової залози, які виробляють інсулін та нормалізують засвоєння глюкози. Квасоля звичайна разом із козлятиком та чорницею входять до тріади загальноновизнаних цукрознижувальних рослин. Рослини з антисклеротичною дією та ті, що регулюють обмін речовин складають 20,7%. Лікарські трави, що містять речовини, які легко засвоюються та за рахунок яких знижується загальна потреба в інсуліні – 17,2%. Рослини, багаті на мікроелементи, зокрема цинк і хром – 13,8%. Лікарські трави, загальнозміцнювальної дії (адаптогени) – 12,1%. Рослини, багаті на вітаміни, органічні кислоти, що підвищують захисні сили організму – 6,9%.

Народна медицина пропонує безліч антидіабетичних зборів, компонентами яких найчастіше є стручки квасолі, плоди чорниці, брусниці, суниці, корені кульбаби, листя кропиви, трава конюшини, приворотню та ін.

Надзвичайно важливим є вивчення та виробництво фітопрепаратів для лікування діабету на основі рослин роду Приворотень (*Alchemilla L.*).

До роду *Alchemilla L.* відноситься декілька сотень видів, розповсюджених в Європі, Азії, Африці. Види роду поширені по луках, галявинах, гаях, трав'янистих гірських схилах, берегах річок, узліссях, лісах та ін.

Найпоширенішими на території України є приворотні світлолюбивий, віяловидний, дрібнозубчастий, зарубчастий, приземкуватий та ін.

Рослини роду Приворотень здавна використовуються в народній медицині. Ліки з трави Приворотня є самостійними препаратами та включені до фармакопей багатьох Європейських країн, в тому числі й України.

Рослини роду Приворотень широко застосовуються в медицині в якості гіпоглікемічних, гемостатичних, протизапальних, седативних, антимікробних, сечогінних, репаративних, відхаркувальних засобів. Траву приворотня використовують при лікуванні захворювань підшлункової залози. Рослина ефективна на ранніх стадіях цукрового діабету, для зниження холестерину, при надмірній вазі та для попередження розладів травлення.

Рослини роду Приворотень вміщують велику кількість діючих речовин, зокрема дубильні речовини, флавоноїди, гідроксикоричні кислоти, полісахариди, органічні кислоти, вітаміни С та К, макро- та мікроелементи.

Флавоноїди – основні біологічно активні речовини, що знижують рівень цукру в крові, підвищують рівень кальцію, сприяють виділенню інсуліну β -клітинами підшлункової залози; вітамін С, що стимулює гіпоглікемічну дію фенольних сполук. Ці групи речовин, а також поліфенольні сполуки виявляють протизапальну, діуретичну, антигіпоксичну та інші дію, які важливі в комплексній терапії цукрового діабет.

Отже, фітопрепарати є невід'ємною складовою лікування гіперглікемії, але в нашій державі недостатня кількість таких засобів. Тому надзвичайно важливим є вивчення видів Приворотня, що зустрічаються в нашій країні для виробництва нових фітопрепаратів з гіпоглікемічною дією.

В Україні застосовуються як однокомпонентні, так і багатокомпонентні антидіабетичні збори. До складу «Арфазетину» (SPECIES ARPHASETINUM) входять пагони чорниці звичайної 20 %, стулки плодів квасолі звичайної 20 %, плоди шипшини 15 %, корені з кореневищами елеутерококу колючого або заманихи високої або аралії маньчжурської 15 %, трави хвоща польового 10 %, трави звіробою 10 %, квіток ромашки 10 % [1].

А за останні роки на полицях аптек з'явилися нові фітопрепарати з цукрознижуючою дією у формі зборів, чаїв, сиропів, таблеток та ін.

Провівши аналіз асортименту фітопрепаратів, які застосовуються для зниження рівня цукру в крові, в аптеках міста Черкаси за останній рік, студенти фармакогностичного гуртка виявили, що кількість синтетичних гіпоглікемічних засобів значно перевищує кількість фітопрепаратів (84,6 % та 15,4 % відповідно).

Серед фітопрепаратів гіпоглікемічної дії, 5,9 % складають БАД.

Досліджуючи фармацевтичний ринок гіпоглікемічних засобів, виявили, що вітчизняні споживачі забезпечуються, переважно, іноземними препаратами, які складають 69,8 % цукрознижувальних пре-

паратів, з них 5,3 % – рослинні. Фармацевтична промисловість України виготовляє 30,2 %, з них 6,7 % – фітозасоби.

Серед іноземних гіпоглікемічних засобів найбільше препаратів з Німеччини і Данії.

Література:

1. Конечна Р. Т., Ковінов В. П. Фітозасоби в лікуванні цукрового діабету. *Вісник національного університету «Львівська політехніка»*. 2008. № 622. С. 64–70.

2. Перспектива фітотерапії при цукровому діабеті/ Л. О. Бобрицька, Т. А. Германюк. *Науково-технічний прогрес і оптимізація технологічних процесів створення лікарських препаратів* : матеріали VIII наук.-практ. конф. З між нар. уч., м. Тернопіль, 23–24 вер. 2020 р. Тернопіль : ТНМУ, 2020. С. 175–176.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-34>

РОЛЬ ФАРМАЦЕВТА У СИСТЕМІ ФАРМАКОНАГЛЯДУ

Лисун С. Ф.

*викладач першої категорії
Черкаська медична академія
м. Черкаси, Україна*

Лисун С. Ф.

*викладач другої категорії
Черкаська медична академія
м. Черкаси, Україна*

Безпека та ефективність – це два основоположних критерії, що визначають доцільність впровадження у клінічну практику певного лікарського засобу. Ідеальний препарат – це такий, що має високу ефективність (у більшості пацієнтів), широкий терапевтичний діапазон та має мінімум побічних дій або не має їх взагалі. Створення таких препаратів – висока мета фармацевтів – винахідників, дослідників, виробників лікарських засобів [1]. Для того щоб зробити висновок про ефективність та безпеку препарату, потрібні не тільки численні доклінічні, клінічні дослідження, а й, безумовно, тривалий досвід застосування, бо світова історія вже знає трагічні масштабні відтермі-

новані побічні ефекти від застосування лікарських засобів, які проявилися через роки та навіть вплинули на генетичний апарат пацієнтів.

Фармацевтичні препарати – потужні інструменти в розгалуженій системі охорони здоров'я. Для того, щоб лікувати ефективно, якість лікарського засобу має бути висока, а заявлені виробником характеристики – підтверджені лабораторно, документально, фактично. Фармацевт – це фахівець, який, як і лікар, має контакт з пацієнтом, відпускає лікарські засоби за паперовими та електронними рецептами або без рецепта (ОТС-засоби), тому фармацевт, що займається реалізацією готових лікарських засобів має можливість діалогу з пацієнтом та бути проінформованим у разі відсутності потрібної дії лікарського засобу, непрогнозованих ефектів, наявності побічних реакцій. У таких випадках фармацевт не лише радить пацієнту звернутися до лікаря, а й відповідально пропонує відвідувачу аптеки заповнити карту-повідомлення встановленого зразка, що доступна за посиланням на сайті Державного експертного центру МОЗ України, або допомагає пацієнтові чи представнику пацієнта заповнити відповідну форму, щоб компетентні служби системи контролю якості проаналізували кожне звернення про підозрюваний лікарський засіб, бо зворотній зв'язок – це один із механізмів, що забезпечують належну фармакотерапію. Неefективність або інші небажані явища можуть бути спричинені не тільки застосуванням неякісних, фальсифікованих препаратів, а й фармакологічними несумісностями, поліпрагмацією, недотриманням способу застосування та інших рекомендацій; факторами, що пов'язані з конкретним пацієнтом – все це враховується і фіксується у картці-повідомленні [2].

Фармаконагляд – це моніторинг за основними характеристиками препарату (безпекою та ефективністю), що включає в себе збір, виявлення, аналіз даних та запобігання небажаній дії на людський організм. Забезпечується цей процес фахівцями з медичною та фармацевтичною освітою, що працюють у закладах охорони здоров'я різних форм власності, Державною службою з лікарських засобів та контролю за наркотиками, виробниками лікарських засобів, регіональними відділеннями з фармаконагляду, організаціями, що захищають права пацієнтів, міжнародними організаціями (ВООЗ, ЕМА, FDA); допомагають системі результативно і швидко працювати медичні та фармацевтичні інформаційні ресурси, наукові конференції, фахові видання, через які спеціалісти мають змогу підвищувати свої компетентності, в тому числі з питань фармаконагляду.

Фармацевт, який працює безпосередньо за першим столом, бере участь на постреєстраційному етапі у комплексній системі внутрішньодержавного фармаконагляду, що адаптована до аналогічної у Європейському Союзі. Його професіоналізм, відповідальність, емпатія

до пацієнта можуть виявити наступне: рідкісні та відтерміновані побічні дії, побічні дії, що виникають при тривалому застосуванні, пов'язані з лікарською помилкою та застосуванням не за показаннями, недотриманням дозування, режиму прийому та побічні дії при застосуванні у популяціях, що не досліджувалися на дореєстраційному етапі (діти, пацієнти з коморбідними станами, пацієнти літнього віку, вагітні жінки).

Фармацевти затребувані й у дореєстраційному періоді життєвого циклу лікарського засобу: при складанні реєстраційного досьє, фармацевти є уповноваженими особами компаній-виробників, промоутерів та дистриб'юторів; а на постреєстраційному етапі – етапі клінічного використання препаратів – уповноваженими особами аптечних закладів оптової та роздрібною торгівлі, займаються вихідним/вхідним контролем відповідно та оформленням, веденням супровідної документації [3].

Освітня програма підготовки фармацевта-магістра передбачає формування у здобувачів освіти спеціальних компетентностей, які забезпечують оволодіння опціями для роботи у різних ланках фармаконагляду, розуміння самої виробничо-регуляторної структури фармаконагляду, завдань та комплексу дій фахівців охорони здоров'я та споживачів лікарських засобів, що все разом забезпечує використання препаратів з високими показниками ефективності та мінімальними ризиками для здоров'я людини.

Література:

1. Контроль за безпекою лікарських засобів: 10 років фармаконагляду України / О. П. Вікторов, О. В. Матвеева, А. Г. Войтенко, І. О. Логвіна та ін. *Здоров'я*. 2007. № 5.

2. Наказ МОЗ України від 27.12.2006 № 898 «Про затвердження Порядку здійснення фармаконагляду за побічними реакціями лікарських засобів, дозволених для медичного застосування» зі змінами і доповненнями, внесеними наказом МОЗ України від 29.12.2011 № 1005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0073-07#Text>

3. Карти повідомлень про побічні реакції та/або відсутність ефективності лікарських засобів при їх медичному застосуванні. URL: <https://dec.gov.ua/materials/karti-povidomlen-pro-pobichni-reakczi-ta-abo-vidsutnist-efektivnosti-likarskih-zasobiv-pri-h-medichnomu-zastosuv>

**THE STUDY OF THE PHYSICAL, MENTAL AND SOCIAL
DEVELOPMENT OF CHILDREN DURING MARTIAL LAW
AND ONLINE EDUCATION**

Sherstiuk V. O.

*Second (master's) level student Specialty 222 – Medicine
International Humanitarian University
Odesa, Ukraine*

Sherstiuk O. S.

*Second (master's) level student Specialty 222 – Medicine
International Humanitarian University
Odesa, Ukraine*

The COVID-19 epidemic started in 2020 has changed society's life. A lockdown was started in Ukraine, and the education of pupils and students was switched to online. It is known that online studying has negative affect for children health and has also caused a loss of collectivism, feeling of mutual help and support, which can lead to decrease in children's socialization. The military actions started in February 2022 led to an awareness of the direct threat to people's lives and well-being, and became the most significant traumatizing factor that affected all people, especially adolescents [2; 3; 4].

Studies conducted in various parts of the world with military conflicts have shown a prevalence of acute stress disorder in 13–50 % of people survivors traumatic experience, growth of neurotic disorders by 40 %, and psychotic ones by 20 %. Defenselessness and dependence on adults, increased emotional sensitivity and psychological immaturity, as well as a sudden change in the usual environment contribute to the development of psychological and behavioral disorders in children [6; 7; 8; 9; 10; 11]. Adolescents experience problems in learning and communication, behavioral disorders ranging from aggression to depression with a feeling of “survivor guilt”, difficulties in integrating into society, and various somatic complaints that have no organic basis [1; 5].

Numerous studies show that the powerful negative influence on the psyche of multiple psychotraumatic factors leads to the long-term consequences can be more destructive over immediate ones. According to the American Psychiatric Association, just about half of people with stress develop post-traumatic stress disorder (PTSD) [1–5].

In this regard, it is important to identify children's complaints about their physical condition, mental and behavioral abnormalities, prevent PTSD at early and late stages of psychotrauma, and provide their timely and full rehabilitation and reintegration into society. In the literature available to us, information on the combined effect of distant education and warfare on adolescents has not been found.

The aim of the research is to analyze the impact of online learning during martial law on the physical, psychological, and social development of children based on the results of a survey of high school children, and develop the main directions for addressing existing problems.

The objectives of the research are:

1. To conduct a review of literature on the study of stress related to martial law and online learning and its impact on the child's current and future health.
2. To develop a checklist and conduct a survey of high school children.
3. To carry out a statistical evaluation of the received data.
4. To create recommendations for implementing ways to reduce or avoid potential risks of online learning during martial law on the physical, mental and social development of children.

The object of the research are high school children.

The subject of the research are the answers to the questions in the checklists on the research topic developed by us.

Results of the research.

Based on the review of literature, a checklist was developed with questions regarding potential negative effects of stress caused by martial law and the need for online learning. The Hospital Anxiety and Depression Scale was used to assess the mental state.

Subgroups of children were identified, including those who have been living in Odesa since the beginning of the conflict (subgroup 1), those who have left the country (subgroup 2), and those who have been evacuated from the occupied territories (subgroup 3). 45 children aged 12 to 16 were surveyed, 23 of them were girls, 22 were boys, the 1st subgroup accounted for 20, the 2nd subgroup – for 15, and the 3rd subgroup for 10 children, respectively.

All adolescents reported deterioration in their health. The most common complaints were a sedentary lifestyle (80%), posture disorders, scoliosis (66.7%), worsening vision (60%), constipation, diarrhea, flatulence, abdominal pain, and nausea (66.7%).

Mental disorders were also observed in almost all children. The most frequent were feelings of internal anxiety, fear (86.7%), changes in sleep or eating patterns (86.7%), rapid fatigue (73.4%), low self-esteem, self-doubt (73.4%), emotional instability (60%), unjustified fear of obesity (60%).

According to the survey results, based on the hospital scale of anxiety and depression, subclinically expressed anxiety was found in 53.3%, and

depression – in 13.3%; clinically expressed anxiety – in 26.7%, and depression – in 6.7%. At the same time, children in the 3rd subgroup have a higher degree of anxiety than children in the first two subgroups.

The problems of social development consisted mainly in the complexity of interpersonal relationships (73.4%) and partnership with peers and adults (73.4%). Changes in children's physical, mental and social development did not depend on gender, however, they were more pronounced in subgroups 2 and 3.

Conclusions and recommendations. Thus, our research, which was conducted among adolescents during the period of forced distant learning associated with quarantine in connection with the COVID-19 epidemic, which was strengthened by the influence of martial law, showed the presence of deviations in the children's physical and mental health, psychosomatic disorders, as well as social maladaptation, difficulties of resocialization in the new society, which were most pronounced amongst the children evacuated from the occupied territories.

Elimination and prevention of the problems listed above should be solved comprehensively: in the family, at school, in the mass media. In the family, it is necessary to devote more time to communication with children, using joint games, walks, physical education classes, reading books with further discussion, organizing various game and emotional events, etc. In the online school, for a sense of cohesion, development of social and emotional intelligence, using modern pedagogical practices such as gamification, team building, etc. is recommended. A significant factor in preventing the negative impact of online learning is the training of medical, pedagogical and support staff in teaching methods and communication with children and working with parents.

Bibliography:

1. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості у кризових життєвих ситуаціях / В. Л. Зливков, С. О. Лукомська, О. В. Федан. Київ : Педагогічна думка, 2016. 219 с.

2. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проєктна діяльність: Науково- методичний збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ – Чернівці «Букрек», 2022. 140 с.

3. Освіта України в умовах воєнного стану : інформаційно-аналітичний збірник / за заг. ред. С. М. Шкарлета. Київ, 2022. 358 с.

4. Освіта України в умовах воєнного стану: управління, цифровізація, євроінтеграційні аспекти : збірник тез доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (наукове електронне видання), 25 жовт. 2022 р. Київ : ДНУ «Інститут освітньої аналітики», 2022. 360 с.

5. Технології психосоціальної допомоги дітям і сім'ям, що опинились у складних життєвих обставинах внаслідок військових дій / авт. кол: В. В. Байдик, Ю. С. Бондарук, Ю. П. Гопкало, Т. Б. Гніда, І. О. Корнієнко, Н. В. Лунченко, Ю. А. Луценко, Р. А. Мороз, І. І. Ткачук; за наук. ред. В. Г. Панка, І. І. Ткачук. Київ : Ніка-Центр, 2021. 118 с.

6. *Ainamani H.E., Elbert T., Olema D.K., Hecker T.* PTSD symptom severity relates to cognitive and psycho-social dysfunctioning – a study with Congolese refugees in Uganda. *Eur J Psychotraumatol.* 2017. Vol. 8(1). DOI: 10.1080/20008198.2017.1283086.

7. *Alrol C.* Management of minors returning from regions controlled by Islamic State. *Soins PEDIATR Pueric.* 2018. Vol. 39(304). P. 43–47. DOI: 10.1016/j.spp.2018.07.010.

8. *Irene C. Felsman, Janice C. Humphreys, Rebecca Kronk* Measuring Distress Levels of Refugee Women to Enhance Community-Based Psycho-social Interventions. *Issues in Mental Health Nursing.* 2019. 40(4). P. 310–316. doi: 10.1080/01612840.2018.1543744

9. *Marcin Mamon M.* The Lost Children of ISIS. *Foreign Policy.* 2018. 2 January. URL: <http://foreignpolicy.com/2018/01/02/the-lost-children-of-isis>

10. The Children of ISIS: The Indoctrination of Minors in ISIS-Held Territory / National Coordinator for Security and Counterterrorism (NCTV) and General Intelligence and Security Service (AVID). The Hague: Dutch Ministry of the Interior and Kingdom Relations, 2017.

11. *Samara M., El Asam A., Khadaroo A., Hammuda S.* Examining the psychological well-being of refugee children and the role of friendship and bullying. *British Journal of Educational Psychology.* 2020. 90(2). P. 301–329. doi:10.1111/bjep.12282

**НАПРЯМ 5. ГУМАНІТАРНІ ТА СОЦІАЛЬНІ НАУКИ.
ПЕДАГОГІКА ТА ПСИХОЛОГІЯ.
КУЛЬТУРА І МИСТЕЦТВО**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-36>

**ВНЕСОК АФРОАМЕРИКАНСЬКИХ ВИКОНАВЦІВ
У РОЗВИТОК ВОКАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ У КОНТЕКСТІ
ІСТОРИЧНОЇ ЕВОЛЮЦІЇ ЖАНРУ ОПЕРИ**

Архінова Н. Є.

*старший викладач кафедри музичного мистецтва та звукорежисури
факультету мистецтва і дизайну
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Безперечно, співаки афро-американського походження займають особливе місце в історії всесвітньої музичної культури. Їх багата вокальна культура ввібрала в себе елементи різних європейських музичних традицій. Класичне оперне мистецтво стало ще однією формою вираження творчого потенціалу афроамериканців на всесвітній музичній ниві.

Перші темношкірі співачки потрапили в Оперу прямо з Нью-Йоркського Бродвею, де вони виступали в мюзиклах – жанр, що народився в США і зберігає популярність до цього дня. Для темношкірих артистів це був дуже непростий час. Після скасування рабства на всій території США в 1965 році представники афро-американського населення країни ще довго були ущемлені в цивільних правах, але ці розсудливі забобони не завадили їм побудувати кар'єру і стати справжніми зірками оперної сцени. До наших днів дійшло безліч імен афро-американських оперних співаків першого покоління, які, безперечно, освоїли техніку та культуру звуку «бельканто».

У сучасній музикознавчій та вокально-методичній літературі термін «бельканто» вживається у різних значеннях. Найчастіше можна зустріти його у значенні “Italian vocal technique of the 18th century, with its emphasis on beauty of sound and brilliance of performance” (італійська техніка співу 18 століття з акцентом на красу звуку і віртуозність виконання) [1, с. 88]. Також під терміном «бельканто» часто мається на увазі певний вокально-оперний стиль композиторської творчості

(зокрема присутній в операх італійських авторів XIX століття – Г. Доніцетті, В. Белліні, Дж. Россіні, рання творчість Дж. Верді). Сучасний вокаліст, педагог та автор Джон Поттер заявляє у своїй книзі “Tenor: History of a Voice”, що «протягом більшої частини XVIII століття кастрати визначали мистецтво співу; саме втрата їх безповоротних навичок з часом породила міф про бельканто, спосіб співу та концептуалізації співу, який повністю відрізнявся від усього, що світ чув раніше чи почує знову» [2, с. 21].

До наших днів дійшло безліч імен афро-американських оперних співаків першого покоління, які, безперечно, освоїли техніку та культуру звуку «бельканто». Класичний оперний репертуар, який вони виконували, має на увазі певну школу та технічний стан голосу: йдеться про виконання партій в операх Г. Доніцетті, В. Белліні, Дж. Верді. Крім цього афроамериканські співаки вже в ті часи (початок XX століття) активно гастролювали у провідних театрах Європи, традиції виконавства яких не можуть бути поставлені під сумнів.

Серед «піонерів» оперних артистів афроамериканського походження треба відзначити мадам Флоренс Коул-Талберт (уроджена Флоренс Коул 1890–1961). Ця непересічна жінка відома не тільки як американське оперне сопрано і, пізніше, вокальний педагог; також вона була однією з перших афроамериканських жінок та чорношкірих оперних артистів, які виступали за кордоном, здобули успіх і визнання критиків у галузі класичної та оперної музики на початку XX століття. Ще одне ім'я – Сісіретта Джонс (1868–1933) – американське сопрано, яку називали «Чорна Патті», порівнюючи з італійською оперною дівою Аделіною Патті, що наводить на думку про досконалість її вокальної техніки та красу тембру. Вона була найбільш високооплачуваною співачкою свого часу, виступаючи з класичним оперним репертуаром на провідних сценах Сполучених Штатів, Вест-Індії, Південної Америки, Австралії, Індії, південної Африки та Європи.

Серед низьких жіночих оперних голосів афро-американського походження можна виділити Джулію Рею (1898–1992), яка виконувала переважно вердівський репертуар. Після одного з виконань партії Еболи критики написали: “As a vocalist... Madam Rhea is a genuine contralto of wonderful range and power, hardly excelled in richness and as the star of the occasion she occupies a place among the greatest human voices produced.» (Як вокалістка ... Мадам Рея – справжнє контральто з дивовижним діапазоном і силою, яке складно перевершити за багатством та як зірка вона займає місце серед найбільших голосів людства) [4, с. 15].

Афроамериканські чоловіки-вокалісти зайняли свої позиції у професійному оперному співі трохи пізніше за жінок, і слід зазначити, що їх список імен значно коротший. Серед них можна виділити імена

баритонів Роберта Кейт Макферріна (1921–2006 – перший афроамериканець чоловічої статі, який виступає в Метрополітен-опера), Едварда Метьюза та Тодда Дункана. У статті Адама Бернштейна згадується висловлювання музичного критика Альфреда Голдберга у “Los Angeles Times” про голос Р. К. Макферріна: «a baritone of beautiful quality, even in all registers, and with top that partakes of something of tenor’s ringing brilliance.» (Баритон прекрасної якості протягом усіх регістрів, на верхніх нотах дзвінкий та яскравий, як у тенора) [5]. У репертуарі вокаліста були присутні найскладніші партії вердівського репертуару: Ріголетто («Ріголетто»), Амонасро («Аїда»), Ренато («Бал-маскарад») що, безперечно, говорить про високий технічний рівень та драматичну майстерність артиста. Т. Дункан відомий як перший виконавець партії Поргі в опері Дж.Гершвіна «Поргі та Бесс», якого автор сам обрав для прем’єри в результаті кастингу на головні ролі. Серед тенорів виділявся Джордж Ірвінг Ширлі (1934 – перший афроамериканський тенор, який виконав провідну роль у Метрополітен-опера в Нью-Йорку).

Загальновідомо, що з другої половини ХХ століття оперні співаки почали використовувати альтернативні вокальні прийоми для досягнення більшої виразності (часто екзальтації) і драматизму.

Серед оперних майстрів середини ХХ століття треба відзначити Марію Каллас, Етторе Бастіаніні, Джульєтту Сімонато, Чезаре Сьєппі та інших, які продовжили та розвинули техніку «Старої» школи, піднявши її у своєму виконавстві на вищий драматичний рівень. Особливе місце серед них займають співаки афроамериканського походження, які підняли на новий рівень драматичної виразності, емоційного напруження і динаміки загальні тенденції розвитку оперного мистецтва. Ціла плеяда темношкірих оперних співаків має справді унікальні голосові дані та видатний технічний арсенал, що дозволяє адаптувати «стару італійську школу» до нових вимог сцени. Вокальна техніка цих майстрів оперної сцени відрізняється надзвичайною потужністю, барвистістю, віртуозністю, однорідністю та насиченістю регістрів протягом усього діапазону. Вона здатна передати весь спектр людських емоцій і несе в собі такий інформативний заряд, що задум автора зрозумілий за мінімальної акторської гри. Деякі темношкіри вокалістки цієї епохи розвинули свою вокальну майстерність до такого рівня, що могли виконувати партії як мецо-сопранового, так і драм-сопранового репертуару. Це, насамперед, Леонтін Прайс, Грейс Бамбрі, Ширлі Веретт. Можна ще розповісти про визначні голоси – Джессі Норман, Мартін Арройо, Кетлін Беттл, Леони Мітчел, Вільяма Уорфілда, Вільярд а Уайта, Рері Гріст, Г. В.Гілмур – вокалісти, яким підвладний високо-технічний вокальний репертуар від класики до сучасної музики.

У наші дні кількість оперних та камерних академічних співаків афроамериканського походження значно зросла. З плеяди молодих оперних зірок-афроамериканців можна виділити такі імена як: Лоуренс Броунлі, Анджела Браун, Прітті Янде, Деніз Грейс, Джіней Бріджес, Рассел Томас, які виділяються не тільки видатними вокальними природними даними, а й умілим застосуванням засобів і прийомів старої італійської вокальної школи. Їх заразливий темперамент і енергетика разом з високим технічним вокальним рівнем дозволяє виконувати класичний репертуар, використовуючи нові тембральні фарби, тонке фразування та нюансування.

Література:

1. Apel Willy. Dictionary of Music. New York, E.P. Dutton, 1974.
2. Potter John. Tenor: history of a voice. Yale University Press, 2009.
3. Sylvester Russell. "Sylvester Russell's Review". The Pittsburgh Courier. June 27, 1927.
4. Bernstein Adam. "Robert McFerrin Sr.; Was First Black Man to Sing With the Met" Washington Post 5.01.2009 URL: <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/11/28/AR2006112801534.html> (дата звернення: 14.04.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-37>

ЦИНІЗМ У КОНТЕКСТІ САМОЗБЕРЕЖЕННЯ У СОЦІУМІ

Атрошенко В. В.

*здобувач вищої освіти третього (освітнього-наукового рівня)
спеціальності 033 – Філософія*

Український державний університет науки і технологій

Науковий керівник: Палагута В. І.

Інститут промислових та бізнес технологій

Український державний університет науки і технологій

м. Дніпро, Україна

Як у світі академічної філософії, так і поза ним, мистецтво життя все більше стає в центрі уваги. Такі цілі, як успіх, задоволення від свідомого та успішного життя та бажання щастя, чітко визнані в сучасному суспільстві та отримують велику увагу. З іншого боку, в рамках академічної філософії все більше виникає інше питання, зумовлене реальними

проблемами суспільства, які на сучасному етапі його розвитку характеризуються різкими змінами ідеалів, норм моралі, культурних цінностей та гострими взаємопов'язаними з ними суперечностями. «Прірва», яка виникає між ідеалами, заявленими як нова цінність, та реальністю, вимогами щодо їх забезпечення та реальним станом речей, все це негативно впливає на свідомість.

Безумовно, подібні проблеми розвитку сучасного суспільства, виступають ускладнюючим чинником запровадження гуманістично-орієнтованих соціальних і культурних програм та формування стійкої і відкритої особистості. На соціальному рівні створюються умови, які негативно впливають на свідомість, а реакцією особистості на такий вплив імовірно стануть дві стратегії поведінки: боротьба або адаптація. Особистості доведеться або боротись з негативними сторонами суспільства, або пристосовуватись до них. Але ключовою метою в обох цих стратегіях є самозахист, або самозбереження.

Тож саме питанню самозбереження особистості приділяється все більше уваги на сучасному етапі розвитку суспільства. Актуальність дослідження психології самозбереження особистості полягає в бажанні людей, спрямованому на забезпечення особистісної безпеки стосовно себе, інших і навколишньої дійсності. Тому, піднімаючи окреслену проблему, спробуємо розглянути певні аспекти самозбереження особистості.

Конструктивне самозбереження, у цьому контексті починає діяти як механізм саморегуляції соціальної поведінки особистості, за допомогою якого відбувається успішне вирішення широкого спектру життєвих проблем у різноманітних умовах соціуму.

Ефективні процеси адаптації, психосоціальні резерви самореалізації особистості є складовими формування конструктивного самозбереження, яке, в свою чергу, являє собою систему ціннісних орієнтацій, які можуть визначати засоби досягнення життєвих цілей особистості та її самореалізації.

Але в сучасних реаліях суспільства, негативних його сторін, розриву між ідеалами, невідповідністю офіційної доктрини реальності, а також в умовах постійного стресу, процеси адаптації та психосоціальні резерви особистості можуть виснажуватись, і відповідна зворотна реакція починає проявлятися у вигляді навмисного ігнорування різноманітних соціальних і суспільних норм і цінностей.

Дефіцит моральної ясності та криза довіри робить поширеним суб'єкта, для якого виявляється спокусливим відмовитися від будь-якої системи цінностей, та діяти лише з точки зору користі для себе, тобто перетворитися в циніка.

Отже, цинізм виступає захисною реакцією на невідповідність ідеалів суспільства реальності, в якій це суспільство існує. Більш точно цинізм можна охарактеризувати як розчарування у нових ідеалах суспільства, нормах моралі та культурних цінностях.

Цинічний світогляд, який супроводжується переоцінкою цінностей і орієнтацією на особисту вигоду, постає як адаптивна стратегія пристосування, як форма критично-рефлексивного світогляду.

Безумовно, такий стан свідомості, здавалося б, виступає негативним чином, але адаптивні стратегії особистості, реалізовані цинічним світоглядом, постають як у конструктивному, так і у деструктивному ключі.

Конструктивна форма цинізму озброює суб'єкта рефлексією, стратегією подолання емоційного вигорання та стандартизованих емоційних реакцій, що формуються соціальним та культурним середовищем. Цинічний тип свідомості критично відноситься до будь-якої очевидної істини і близький до позиції здорового скептицизму. Цинізм характерний для людей, які вирішили знайти засіб проти несправедливості та лицемірства суспільства, знайти вихід зі свого безправного становища [1].

У сучасному суспільстві цинізм, здебільшого, сприймається як негативний та деструктивний феномен, насамперед пов'язаний з мораллю і використовується у контексті обговорення морально-етичних питань. Такому негативному змістовому наповненню поняття цинізм завдячує поширеному використанню самого слова «цинізм» у повсякденному мовленні, а саме, широкому використанні його в характеристиці саме негативних сторін особистостей.

При цьому цинізм не спрямований на прояв критики чи деструктивне поведіння по відношенню до інших людей. Цинік спрямовує негатив не скільки на інших людей, скільки на саму можливість якихось досконаліших цілей суспільства заперечувати цінності колишніх цілей.

Конкретна спрямованість та наповнення цинізму залежить від того, яка саме сфера суспільства була порушена різкими змінами та навантажена новими цінностями [2]. У ідеологізованому суспільстві цинізм може бути реакцією на явну брехню, невідповідність офіційної доктрини реальності, і у цьому випадку негатив також поширюється на моральні принципи, ідеали, цінності в цілому [3].

Саме конструктивна форма цинізму і може виступати у якості адаптивної стратегії самозбереження особистості. Цинізм виступає як структура, в рамках якої можливе існування свідомості, яка позбавлена обов'язку прийняття константних, стійких та загальноприйнятих соціальних норм та правил, особистість позбавлена варіанту «самопожертви» заради сторонніх ідей.

Цинічний світогляд сприймає етичні ритуали як зайвий фактор, який тільки заважає при вирішенні практичних завдань. Відсутність емпатії, яка також несе здебільшого «негативну» оцінку в суспільстві, насправді, являє собою складову механізму адаптації та дозволяє циніку зберігати як зовнішню, так і внутрішню активність найменш затратним для власних психоемоційних ресурсів чином, завдяки чому цинік не так виснажується морально.

Конструктивне самозбереження поєднує орієнтири ставлення до себе та інших як до цінності; чесності, що проявляється у відкритості досвіду та ширості у почуттях; свободи як спонтанності і відповідальності.

Якщо психоемоційні ресурси виснажені, свідомість не може впоратись з «перенавантаженням», починається процес самозбереження. Відповідною, реакцією буде звуження кола ціннісних орієнтирів, в результаті чого залишаються лише першорядні, а саме, власна особистість, власні цілі та свобода. Можна вважати, що зберігаються і відкритість досвіду та ширість у почуттях, але у свої «спотвореній» цинізмом формі. Людям з цинічним світоглядом притаманна ширість, в більшості випадків їм непритаманні такі якості як лестоці, лицемірство та навіть брехня, вони відкриті в своєму ставленні до світу та інших людей.

Адаптивні процеси які характерні цинікам, являють собою спрощення, відкидання зайвого на користь чогось біль значимого для конкретної особистості, що, в свою чергу, виступає як механізм самозбереження в умовах сучасного світу, в якому все частіше соціум стикається з такими проблемами як вигорання, або навіть депресія.

Література:

1. Цинизм – стаття из «Политическая наука: Словарь-справочник», 2010 г.
2. Гудков Л. Д. Перерождения «советского человека». Одиссей: человек в истории. 2007.
3. Абрахам Маслоу «Мотивация и личность». N.Y. : Harper & Row, 1970; СПб. : Евразия, 1999. Гл. «Теория человеческой мотивации»

ПРОБЛЕМА АКТУАЛІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИХОВАТЕЛЯ

Бай Цзішен

*аспірант кафедри педагогіки, іноземної філології та перекладу
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця
м. Харків, Україна*

Проблема актуалізації інноваційного потенціалу вихователя розглядається як ключова у сучасній психолого-педагогічній науці та практиці. Усвідомлення зростаючої динаміки інноваційних процесів як у сфері освіти, так і в різних сферах суспільного життя, з одного боку, і відсутність належних педагогічних умов для актуалізації інноваційного потенціалу особистості, з іншого, об'єктивувало звернення науки та практики до проблем забезпечення готовності педагога до інноваційної діяльності.

Особистісний аспект підготовки спеціаліста для інноваційної діяльності набуває сьогодні особливого значення, оскільки професійна діяльність у період «глобальних інновацій» заснована на розширенні кордонів усвідомлення людиною своїх можливостей, самостійної активності у визначенні альтернативних та ефективних для конкретної ситуації професійних середовищ та способів самореалізації, набуття згоди із самим собою в контексті завдань суспільства [1; 2].

Посилення інноваційної складової освіти зумовлює необхідність включення педагога до системи безперервної професійної освіти, здатної забезпечувати актуалізацію її інноваційного потенціалу, ефективність його діяльності в інноваційному просторі.

Інноваційний потенціал вихователя – комплекс професійно-значущих особистісних якостей, поновлюваних доволно, тобто, спрямовуються самою особистістю відповідно до поставленими цілями інноваційної діяльності.

Інноваційність потенціалу визначається націленістю вихователя на вирішення нових нестандартних професійних завдань. Структура інноваційного потенціалу представлена двома складовими: операційною, пов'язаною зі специфікою інноваційної діяльності, та особистісною, що дозволяє педагогу шляхом прояву своїх професійно значущих особистісних якостей ефективно брати участь в інноваційній діяльності. Особова складова інноваційного може посилювати ефект

інноваційної діяльності вихователя або мінімізувати його. Актуалізація інноваційного потенціалу вихователя виявляється у прагненні педагога до активної рефлексивно-творчої позиції у професійній діяльності. На думку G. Mensch, поняття «інноваційний потенціал» стало «концептуальним відображенням феномену інноваційної діяльності» [3].

Інноваційну діяльність ми розглядаємо як діяльність вихователя, спрямовану на постійне вирішення незліченної безлічі професійних завдань у мінливих обставинах, під час якої педагогом виробляються та втілюються в діяльності оптимальні, органічні для даної педагогічної індивідуальності, не стандартизовані педагогічні рішення, опосередковані особливостями об'єкта-суб'єкта педагогічної взаємодії.

Нами обгрунтовано положення про усвідомлений та цілеспрямований процес актуалізації інноваційного потенціалу вихователя в безперервній професійній освіті, згідно з яким досліджуване явище прямого зв'язку розгортається під дією прагнення особистості педагога до прийняття рефлексивно-творчої позиції у професійній діяльності, а щодо зворотного зв'язку є ініціувальним механізмом цієї активності за умови безперервності освіти.

Зміст поняття «актуалізація інноваційного потенціалу педагога» у контексті дослідження характеризується як складний інтегративний процес, пов'язаний із актуалізацією цілісного потенціалу вихователя як особистості та професіонала, що об'єктивно розкривається через сукупність особистісних професійно-значущих якостей.

Відповідно до Y. Tuunnikov, актуалізація інноваційного потенціалу, що розглядається як «момент прояву в сьогоденні того, що в минулому виявлялося лише в потенції (у згорнутому вигляді)», є динамічним процесом та забезпечує процесуальність розвитку особистості педагога та його професіоналізму.

Діяльні складова процесу актуалізації інноваційного потенціалу педагога на перетворення педагогом власних властивостей та якостей, необхідних для реалізації інноваційної діяльності, освоєння існуючих форм та методів навчання та виховання, створення нових цілей та засобів її реалізації.

Рефлексивна складова включає психологічні механізми усвідомлення основ, засобів, стереотипів інноваційної діяльності та поведінки, їх критичного та евристичного переосмислення, породження інновацій у різних шарах професійної діяльності [4].

Аналіз структурних компонентів інноваційного потенціалу зумовив виділення основних критеріїв: когнітивного, емотивно-аксіологічного та діяльнісного. Критеріальна база дослідження включає також систему критеріальних показників (мотивація на професійні досягнення та саморозвиток, педагогічна креативність, рефлексивність, технологічна

готовність), що відображають необхідні ознаки прояви основних критеріїв та відповідні характеристики до них.

Все вищесказане дозволило нам сформулювати власний дослідницький висновок про ієрархію критеріальних ознак актуалізації інноваційного потенціалу, де основними критеріями є мотивація та рефлексивність як основа професіоналізму вихователя. Діагностика індивідуальних особливостей мотивації на професійні досягнення та саморозвиток та рівня рефлексивності дозволяє прогнозувати можливість досягнення педагогом певного рівня актуалізації інноваційного потенціалу та висунути припущення про основні характеристики інноваційної діяльності педагога в майбутньому.

Наявність педагогічної креативності сприймається як вищий рівень професіоналізму, технологічна готовність до інноваційної діяльності – як інструментальна складова професіоналізму вихователя. Однак, незважаючи на запропоновану ієрархію, всі критеріальні ознаки виступають у нашому дослідженні лише в єдності.

Отже, феномен інноваційного потенціалу вихователя – складний інтегративний комплекс якостей особистості, розвиток якого залежить від багатьох факторів, обумовлюється різними передумовами та має невизначені шляхи розгортання потенційних, професійно-особистісних можливостей.

Література:

1. Крутій К. Л. Інноваційна діяльність у сучасному дошкільному навчальному закладі : методичний аспект. Запоріжжя : Тов. «ЛІПС» ЛТД, 2019. 128 с.

2. Стрілець С. І. Теоретико-методичні засади підготовки вчителів початкової школи засобами інноваційних технологій. *Проблеми соц. роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2021. № 2. С. 125–130.

3. Mensch G. *Theory of Innovation*. Berlin: *International Institute of Man-agement*, 2019. 184 p.

4. Tyunnikov Y.S. Integral assessment of future teachers' professional preparation for innovative activity. *European journal of contemporary education*. 2023. № 3. P. 183–200.

ПИТАННЯ ДІАГНОСТИКИ СФОРМОВАНOSTI САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Барджадзе Р. В.

викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії

Черкаської медичної академії

м. Черкаси, Україна

Сучасний ринок праці ставить перед випускником закладу вищої освіти завдання отримати якісну підготовку для успішної самореалізації. Здобувач освіти в процесі навчання повинен оволодіти якомога більшими компетентностями, в тому числі самоосвітньою. Ця компетентність є надважливою у подальшій професійній діяльності, особливо, коли ця професія стосується медицини або фармації.

На основі попереднього аналізу та узагальнення, ґрунтуючись на педагогічних дослідженнях та аналізі наукових студій [1, с. 62–66; 2, с. 56–61; 3], критеріями сформованості самоосвітньої компетентності визначаємо:

– мотиваційний, до якого зараховуємо мотиви самоосвітньої компетентності: мотивацію до сталого соціального статусу; спрямованість на спілкування та творчу активність; прагнення досягти успіху; переважання внутрішніх мотивів над зовнішніми; прагнення до цілепокладання;

– когнітивний, який своїми показниками має знання з самоорганізації, самоконтролю, розуміння й усвідомлення методів і способів самоосвітньої компетентності;

– діяльнісний, до якого зараховуємо власний досвід, навички самоорганізації та самоконтролю здобувача освіти;

– суб'єктно-рефлексивний – результати самоконтролю, самооцінювання, рефлексія, планування (коли студент об'єктивує що він знав, чому навчився, чому саме хоче навчитись).

Оскільки самоосвіта є видом діяльності, соціальною функцією якої є самореалізація особистості, свідоме її творення, тож в основі самоосвіти лежить задоволення потреб у отриманні знань, саморозвитку та самовдосконаленні. Потреби втілюються через мотиви, які є ресурсом особистості й детермінують самоосвітню діяльність студентів. Мотиви є показником мотиваційного критерію організації самоосвітньої компетентності студента в інформаційно-освітньому середовищі медичних ЗВО.

До мотиваційних показників, які так чи інакше визначають рівень самоосвіти, можна зарахувати весь спектр компонентів мотиваційної сфери особистості. Проте, у низці мотиваційних компонентів виокремлюються специфічні мотиваційні характеристики, тісно пов'язані з рівнем самоосвіти студентів [4, с. 787–792].

Оскільки мотиваційний ресурс особистості є складним, багаторівневим регулятором життєдіяльності особи, який детермінує її психічний розвиток, поведінку та діяльність, цей ресурс розглядатимемо як рушій розвитку самоосвітньої діяльності студентів.

Студенти, які мають високий рівень самоосвітньої компетентності характеризуються помітним перевищенням рівня розвиваючих мотивів над рівнем мотивів підтримки. Це ті студенти, які переважно мають високу успішність і демонструють особистісну суб'єкту та соціально спрямовану позицію. Такі студенти виявляють творчу активність, цінують соціальний статус, спілкування. Творча активність може бути свідченням того, що для цієї групи здобувачів освіти значущим є активне отримання інформації у різний спосіб, зокрема застосовуючи гнучкість та оригінальність мислення.

Студенти, які мають високий рівень самоосвітньої компетентності, мають значний рівень мотивації навчання. Це означає, що у зазначених студентів має місце особистісний сенс навчання, що свідчать про тенденцію до цілепокладання.

Цілепокладання як процес є складним. Він вимагає окреслення цілі, що передбачає пізнання обставин діяльності та визначення засобів її досягнення. Це, у свою чергу, відображається в плануванні діяльності та прийнятті рішення. Тобто, цілепокладання є одним з чинників, які впливають на розвиток самоосвітньої компетентності. Сформульовані цілі повинні відповідати певним критеріям, які технологізують процес цілепокладання: вони мають бути конкретними, вимірюваними, визначеними у часі, реалістичними та мати виконавця [5, с. 413–415].

Прагнення високих результатів навчальної діяльності ґрунтується на внутрішній мотивації, яка переважає зовнішню. У студентів з високим рівнем прагнення до самоосвіти здебільшого виявляється потреба у досягненні успіху та тенденція до афіліації (групового визнання). Це свідчить про те, що для цих студентів досягнення успіху загалом є важливим чинником.

Показником когнітивного критерію самоосвітньої компетентності організації самоосвітньої діяльності в інформаційно-освітньому середовищі медичних ЗВО визначено поінформованість та знання з самоорганізації, самоконтролю, розуміння й усвідомлення методів і способів самоосвітньої компетентності.

Сучасна вища освіта встановлює напрямок особистісно-професійного зростання майбутнього фахівця за допомогою самоналаштування його самодостатності та суб'єктного характеру діяльності. Самоорганізація студента представляється сукупністю прийомів і технологій ефективної організації особистістю власної діяльності (методи наукової організації розумової праці, самоменеджменту, тайм-менеджменту). Вона є процесом упорядкованої, свідомої діяльності, яка спонукається і спрямовується цілями й цінностями професійно значущої навчальної роботи, здійснюваної системою вольових та інтелектуальних дій, адекватних ціннісним орієнтаціям студентів [6]. Внутрішнім проявом самоорганізації вважається цілеспрямованість, вміння самостійно аналізувати навколишнє оточення, жорстко контролювати власну поведінку, обмежувати свої бажання у прагненні досягти поставленої мети.

Самоконтроль сприймається як особистісно-мотиваційний ресурс особистості. Він є складовою самоорганізації та допомагає оцінити результати своєї роботи в самоосвітній діяльності. [7, с. 262–274]. Щоб контролювати свою освітню діяльність, студент здійснює цілепокладання відповідно до навчального завдання, аналізує й синтезує інформацію та способи її здобування, перевіряючи їх на відповідність меті, часовим межах, на прийнятність та ефективність. Якщо за всіма критеріями студент сприймає свої освітні дії припустимими, то відчуває задоволення. Якщо ні, то здійснює пошук адекватної своєму запиту інформації, способів тощо.

Суб'єктно-рефлексивний критерій визначених педагогічних умов – це аналіз досягнень, досвіду, результатів самоконтролю та самооцінювання, який здійснює здобувач освіти, реалізація рефлексії, планування подальшої практики самоконтролю, самооцінювання.

Варто зазначити, що методи й методики перевірки ефективності педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності в інформаційно-освітньому середовищі медичних ЗВО застосовуються комплексно, перекриваючи і доповнюючи одна одну.

Отже, питання діагностики сформованості самоосвітньої компетентності перевіряються на ефективність за критеріями, які нами описані вище і які мають зазначену низку показників.

Література:

1. Петренко О. Педагогічний коучинг у діяльності вчителя в контексті реалізації концепції «Нова українська школа» *Нова педагогічна думка*. 2018. № 1 (93). С. 62–66.

2. Шевчук Г. Й. Індивідуальна освітня траєкторія студента: суть і ключові аспекти організації: *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2021. № 95. С. 56–61.

3. Алпатова О. Педагогічне співробітництво в системі особистісно-орієнтованого навчання закладу вищої освіти *Матеріали конференції кафедри педагогіки та психології професійної освіти 22-мар. 2019*. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/38271>

4. Кожедуб О. В. Мотивація самоосвітньої діяльності викладача вищого військового навчального закладу “*Scientific Collection “Inter Conf”*”, (39): *with the Proceedings of the 8 th International Scientific and Practical Conference “Science and Practice: Implementation to Modern Society” (December 26–28, 2020)*. Manchester, Great Britain : Peal Press Ltd., 2020. P. 787–792.

5. Ушкальов В., Мартіянова М. Інструментальне забезпечення ефективності ціле покладання. *Економічний розвиток і спадщина Семена Кузнеця* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 30–31 травня 2019 р. Харків : ХНЕУ імені Семена Кузнеця, 2019. С. 413–415.

6. Мирончук Н. М. Теоретичні і методичні основи контекстної підготовки майбутніх викладачів вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності : дис.... д. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика проф. освіти» / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, (2020).

7. Акімова О. М., Кузнецова О. В., Одарченко В. І. Самоосвітня діяльність майбутнього вчителя початкових класів як складова професійної підготовки. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 10 (12). С. 262–274.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-40>

СТИЛЬОВІ ПЕРЕВАГИ В ЖИВОПИСІ ВЕЛИКОЇ ЦЕРКВИ УСПІННЯ ПРЕСВЯТОЇ БОГОРОДИЦІ (XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)

Бардік М. А.

*кандидат мистецтвознавства,
провідний науковий співробітник*

Національний заповідник «Києво-Печерська лавра»

м. Київ, Україна

Живопис Великої церкви Успіння Пресвятої Богородиці привертав особливу увагу як ченців Успенської Києво-Печерської лаври, так і численних вірян, адже поряд із мощами преподобних отців Печерських,

чудотворних ікон, цей храм був головною лаврською святинєю. Щедрі пожертви давали змогу лаврському керівництву змінити розпис Великої церкви відповідно до розвитку українського сакрального живопису, і тому цікаво простежити традиційність і новизну у живописі храму протягом XIX – початку XX ст.

У XVIII ст. Велику церкву перебудували, вона набула тих архітектурних форм, які нам відомі по сьогоднішньому вигляду Успенського собору. Храм прикрасив бароковий живопис, оновлений (виконаний заново) в 1772–1777 рр. Розписи в бароковому стилі благополучно «перетнули» рубіж XIX ст. з його класицизмом і ампіром в монументальному мистецтві. Керівництво Лаври (Духовний Собор) та її священноархімандрити – митрополити Київські і Галицькі – були налаштовані на збереження живопису, яке забезпечували роботи реставраційного характеру – поновлення. Стінопис, виконаний в олійній техніці, існував у межах первісної богословської програми завдяки регулярним реставраційним заходам. Етапним було поновлення стінопису в інтер'єрі Великої церкви в 1810–1811 рр. [1, 84–85]. Тоді від давності часу живопис потьмянів і настільки занепав, що фарби з позолотою стерлися, а місцями облущилися й обсіпалися, написані обличчя виглядали спотвореними, а інколи ставали непомітними. Для виконання робіт зі стінописом у липні 1810 р. Лавра уклала контракт з Іоакимом Федоровичем Юріним, чернігівським художником. Йому з трьома помічниками-живописцями належало повернути благоліпний вигляд живопису в храмі. Лаврське керівництво акцентувало увагу, щоби фрагменти заправки втрат були непомітними і не було незгодженості в кольорі. Вивчення контракту дає можливість уявити масштабність і складність робіт. У головному вівтарі – живопис купола та стін промити, заправити втрати. У Михайлівському вівтарі – живопис промити і заправити, а кілька композицій через значні втрати переписати в загальному стилі. У жертвовнику – стінопис промити, заправити втрати, частину композицій написати заново, дотримуючись загальної колірної єдності. Центральний купол, трансепт, нави, куполи і стіни хорів: живопис вимити, втрати ретельно заправити. У притворі живопис промити і заправити так, щоб заправку зовсім не можна було відрізнити; зображення ктиторів (благодійників) переписати. Згідно з контрактом поновили втрачені місця, увесь стінопис проолифіли, побілили та позолотили ліпні прикраси, очистили ширми у вівтарях.

Завдяки роботі І. Юріна вдалося зберегти написану в 1770-х рр. галерею настоятелів Печерського монастиря, відому за архівними фотографіями (зберігаються, зокрема, в Національному заповіднику «Києво-Печерська лавра», далі НЗКПЛ, та Національному художньому музеї України). Щодо композицій заново написаних І. Юріним, ми їх

атрибутували: це – апостоли, священномученики, схимонахи та сцена «Явлення ангела святому Пахомію в образі схимницькому» у віттарі архангела Михаїла; композиції «Страстей Христових» у жертovníку. Ми визначили час створення цих композицій – літо 1810 р. У 1810 р. живописні роботи виконали в храмі. У притворі їх провели в 1811 р., тобто, саме в 1811 р. І. Юрін заново написав галерею благодійників Печерського монастиря [1, с. 85–95]. Написав настільки органічно, зберігаючи первісний бароковий стиль, що галерею благодійників у 1886 р. віднесли до живопису 1770-х рр. [2; 3], і ця помилкова атрибуція існувала ще до недавнього часу (!). І. Юрін із помічниками також поновив Великий іконостас, іконостас притвору, поновив ікони і позолоту кафедри для лаврського настоятеля. Усі роботи завершили в лютому 1812 р. [1, с. 83–84, 87].

Наступного, 1813 р. було вирішено прикрасити живописом нижній приділ святого первомученика архidiaкона Стефана. Художник Іван Квятковський за контрактом мав писати на стінах картини, які йому покажуть. У 1814 р. завершив живописні роботи в приділі Іосиф Білецький [1, с. 99–101]. Судячи по архівних фото композиції «Звістка про Страшний суд» (з колекції НЗКПЛ), можна зробити висновок, що для художників образотворчою основою слугували композиції (очевидно гравюри) в бароковому стилі. Саме цьому стилеві віддало перевагу лаврське керівництво.

Барокова стилістика зберігалася в розписах Успенського храму в подальшому. Поновлювали існуючі розписи в 1829–1830 рр. в Успенському та Михайлівському віттарях, у жертovníку художники Іван Ороб'євський, Корнилій Волошинов із помічниками. Вони очистили потемнілий стінопис, видалили фарби в місцях лушень, прооліїли ці місця гарячою олією, поклали ґрунт у місцях випадіння, написали зображення на втрачених місцях. Художники також написали заново ікони зворотного боку іконостаса, які після промивання виявилися дуже пошкодженими, і перезолотили всі іконні рами [4].

В історії живопису Успенського собору важливим етапом стало масштабне оновлення в 1840–1843 рр., яке провів ієромонах Іринарх, лаврський чернець і начальник лаврських живописців. Під його керівництвом і за безпосередньої участі настінне малярство було написано заново, на верхньому ярусі та на стінах сходів – виконані нові композиції. Виняток становили згадані вище зображення настоятелів і благодійників, які промили і заправили в місцях втрат (1843), тобто їх зберегли. Було поновлено іконостаси верхніх приділів (1840–1843) і Великий іконостас (1848–1849) [1, с. 124–126]. Виконаний Іринархом стінопис був у «доволі ще свіжому вигляді», за свідченням очевидця, навіть у 1888 р. [5, с. 41]. Варто зауважити, що інспектуючи в 1843 р.

виконаний Іринархом розпис, академік Федір Солнцев констатував: «Зверху весь живопис написаний заново..., проте стиль не змінено» [1, с. 108]. Бароковий стиль залишився в оновленому храмовому живописі.

Останній зберігали, періодично поновлюючи. У середині 1850-х рр. лаврські художники під керівництвом ієродиякона Пафнутія настінне малярство промили, очистили, заправили місця випадіння тиньку, написали втрачені фрагменти, дотримуючись первісного художнього стилю. Усі ці заходи реставраційного характеру виконали у головному вівтарі, жертovníку, Михайлівському вівтарі, бічних нижніх приділах святого первомученика архідиякона Стефана і святого апостола і євангеліста Іоанна Богослова. В інших компартиментах стінопис лише промили (у композиціях 1840–1843 рр. втрат не було); також поновили композиції і позолоту на західному фасаді церкви (включно з фронтонами) [4]. Промивання стінного малярства провели лаврські художники: у 1869 р. (Аліпій та Альвіан), промивання і заправку – у 1888 р. (Аліпій); промивання і заправку втрат у 1873 р. – в Іоанно-богословському приділі, у 1891 р. – у Стефанівському приділі [6, с. 241]. Усі зазначені роботи були спрямовані на збереження стінопису та його стилю. Додаймо інформацію про влаштування парового опалення і вентиляції, завдяки яким стінопис було захищено від руйнівного впливу температурно-вологісних коливань.

Поряд із цим виникли обставини, що призвели до кардинальної новації – до зміни храмового живопису. У 1886 р. Духовний Собор Лаври звернувся до Церковно-археологічного товариства при Київській духовній академії щодо цінності наявного стінопису Великої церкви. Було створено дві комісії, які зробили висновок, що живопис не має історичного та художнього значення, тому немає наукової перешкоди для його заміни [2, с. 579–580]. У 1893 р. під час розчистки стін від розписів і тиньку виявилось, що в стінах, арках і склепіннях є серйозні пошкодження, які загрожували цілісності споруди. Тиньк був настільки нетривкий, що спостерігалось його здуття, відшарування від стіни на великих поверхнях, осипання зі щебнем під час незначного удару. У західній частині храму після розкриття верхньої частини фундаменту, складеного з великих каменів і цегли, вапняний розчин, який скріплював каміння, місцями висипався і був украй крихким. Майже не було стіни, арки, склепіння, які б не мали тріщин. Найбільші пошкодження знайшли в центральному куполі і підпружних арках. Склепіння від центрального купола на південь, північ і захід виявилися розколотими по довжині. Центральний купол від арок до верху, стіни північних хорів мали тріщини. Цегла стіни головного вівтаря в одному місці була зовсім

крихкою, роздрібненою і сипалася від дотику. Постає необхідність проведення капітального ремонту.

Програму нової храмової декорації розробили митрополит Іоанникій (Руднев), професор живопису Василь Петрович Верещагін і архітектор, академік Семен Миколайович Лазарєв-Станищев. Її затвердили в 1894 р. і називали «проектном повної реставрації» [7, с. 8]. Знаменно, що «...головною вимогою під час розпису стін Великої церкви було висловлено дотримання стилю візантійського живопису XI і XII ст., тобто того стилю, в якому первісно було побудовано Велику церкву. Отже, це був не стільки розпис стін, скільки реставрація стінопису» [7, с. 20]. У серпні 1901 р. Успенська церква постає у живописному оздобленні, що було своєрідною історико-мистецькою ремінісценцією храмового живопису Візантії та Київської Русі.

Нові розписи і залишений без змін стінопис нижніх бічних приділів зберігали. Архівні джерела свідчать, що з середини жовтня 1907 р. по січень 1908 р. промивання стінопису Успенського храму включно зі згаданими раніше нижніми приділами виконав художник Андрій Афанасійович Лаков [8].

Отже, протягом XIX ст. провідним у живописі Успенського храму залишався стиль бароко і лише на початку XX ст. він поступився академічному живопису з використанням візантійсько-руської художньої традиції.

Література:

1. Бардік М. А. Оновлення монументального живопису Успенського собору Києво-Печерської лаври і Софії Київської в першій половині XIX століття : монографія. Київ, 2019.

2. Петров Н. Об упраздненной стенописи великой церкви Киево-Печерской Лавры. Труды Киевской духовной академии. 1900. № 4. С. 579–610; № 5. С. 40–70.

3. Эртель А. Д. О стенописи великой Успенской церкви Киево-печерской лавры. Труды Киевской духовной академии. 1897. № 4. С. 500–527.

4. Центральний державний архів України, м. Київ. Фонд 128, опис 1 загальний, справа 1700.

5. Лебединцев П. О возобновлении стенописи в великой Церкви Киево-Печерской лавры в 1840–1843 г. Чтения в Историческом обществе Нестора Летописца. 1888. Кн. 2. С. 34–42.

6. Києво-Печерська лавра – пам'ятка історії і культури України / Г П. Бруснікіна та ін. Київ, 2006.

7. Савенко А. И. Великая церковь Киево-Печерской лавры. Киев, 1901.

8. Національний заповідник «Києво-Печерська лавра», група зберігання «Архів». КПЛ-А-402.

АЛЬ-ФАРАБІ ПРО МИР У СУСПІЛЬСТВІ ТА МІЖ ЛЮДЬМИ

Борисова О. В.

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії та суспільно-економічних дисциплін
Харківська гуманітарно-педагогічна академія
м. Харків, Україна*

Думки видатних мислителів минулого про те, яким чином досягти миру між людьми на землі, цікаві і важливі в усі часи. Але особливо це актуально під час війн, зокрема, сьогодні, коли в Україні точиться російсько-українська війна, що розпочалася у 2014 р. і триває й досі. Одним з таких мислителів, думки якого є цінними у даному відношенні, є великий арабський філософ Абу-Наср Мухаммад ібн-Мухаммад ібн Тархан ібн-Узлагаль-Фарабі ат-Тюрки, скорочено аль-Фарабі (872–950). Середньовічні араби вшанували його тим, що назвали «Другим вчителем», «Першим» вважаючи Арістотеля.

Філософія аль-Фарабі була орієнтована на людину, на проблему щастя і встановлення ролі знань у досягненні щастя, земного і вічного. Не може бути щасливою людина у час, коли йде війна. Що ж потрібно, щоб у суспільстві людей і між ними самими настав нарешті мир? У цьому сенсі інтерес являє вчення аль-Фарабі про «добročесні» і «неосвічені» міста і їх порівняльний аналіз. Він любить чіткість і системність, тому систематизує і класифікує все, у т. ч. і міста: 1) добročесне, 2) неосвічене, 3) аморальне, 4) заблудле, 5) між аморальними і заблудлими знаходиться – мінливе. Перше – це ідеал, до якого мають прагнути всі. До нього прагнуть усі досконалі («розумні» = «добročесні») люди і народи. Але жодне місто ще не досягло цієї досконалості, реально існуючі міста поділяються по решті пунктів класифікації. Добročесне місто тому і є таким, що в ньому всі його мешканці і правитель мають істинне уявлення про мир і щастя. У неосвіченому місті таке розуміння відсутнє [1, с. 322–324]. Хоча автор класифікації відзначив, що це – ідеальна конструкція, у чистому вигляді таких типів міст не існує.

Ця класифікація проявляє різні аспекти буття людини, коли розуміння щастя розділено на шматки. А світ же навколо людини, хоч і різноманітний, але – єдиний, цілісний, тож і людина має бути така ж, і людське суспільство теж. Людина заслуговує на цілісне, істинне щастя. Уся філософська система аль-Фарабі спрямована на те, щоб пояснити

людям, що таке істинне щастя, на це спрямовані і його онтологія, і гносеологія, і «громадянська політика», і етика. У концепції аль-Фарабі є чіткий діалектичний момент. Щоб бути моральною, володіти моральними чеснотами, людині необхідні теоретичні знання, бо знання – це щастя. Цим аль-Фарабі включає теоретичні знання у склад моральних чеснот. Знання ж і мораль діалектично взаємопов'язані. А далі він каже, що теоретичне мислення дає можливість людині досягнути те, що може бути досягнуте розумом, розрізнати добро і зло, красу і потворність. Що тільки-но ми побачили в аль-Фарабі? Чи не знамениту формулу єдності істини, добра і краси?

У вченні аль-Фарабі також чітко проступає гуманістична вимога – створити такі умови, щоб людина була не частковою, а цілісною. Тільки цілісний стан людини може зробити її суб'єктом істинних знань, а відповідно, й істинно доброчесною. Тільки цілісна людина може реалізувати закладений у підвалини світобудови принцип, що люди повинні підтримувати між собою мир і злагоду.

Мешканців усіх типів міст об'єднує спільність мети – досягнення щастя, хоча мешканці різних міст розуміють щастя по-своєму. Відповідальність несе правитель, який повинен вести всіх своїх людей до істинного щастя, а для цього він сам має знати, що це таке і як його досягти. Правителя аль-Фарабі порівнює з педагогом і главою сім'ї. Але він розуміє, що ідеал відрізняється від реальності. Виховання громадян не може здійснюватися тільки методами освіти і виховання, потрібні і суди й інші засоби соціального примусу – політичні, економічні, фінансові, а інколи і прямого примусу силою зброї [1, с. 323]. Тут можна побачити ідею «освіченого правителя», що проходить крізь віки аж до наших днів, а характеристики, якими має володіти освічений правитель, обговорюють і досі соціологи й політологи. Такі характеристики, як благородство, чесність, любов до істини, велич характеру, воля, ерудиція, великодушність тощо, описані аль-Фарабі, на жаль, і сьогодні залишаються лише ідеалом.

В уявленнях аль-Фарабі про роль правителя видна теорія великих особистостей в історії і ролі народних мас як пасивного об'єкта управління. І ця позиція жива й сьогодні. Цьому складно суперечити, коли на очах у всього світу у XXI ст. невелика компанія на чолі з неосвіченим правителем, що остаточно вже з'їхав з глузду, нищить людей сусідньої країни, її саму і сотні тисяч своїх же людей – тільки тому, що йому забажалося побудувати якийсь ефемерний «руський мір» на планеті.

Філософія аль-Фарабі спрямована на пошук світоглядних основ щастя людини, шляхів до нього. Пошук «царства розуму» не припиняється й нині. Тільки сучасні теорії більш примітивні, ніж

концепція аль-Фарабі. Чи то автори стали дрібнішими, чи то люди деградували разом зі своїми правителями [2, с. 110]. Ідея аль-Фарабі, що в абсолютних засадах світобудови закладені принципи і закони істинного щастя, які треба пізнавати і реалізовувати, залишається і сьогодні гуманістичним ідеалом. Люди, згідно зі світовими законами, повинні підтримувати між собою мир. Тільки тоді вони зможуть досягти істинного щастя, тобто жити у злагоді з собою, людьми, світом, досягти доброти, краси й істини. Щастя людини, яке синтезує добро, красу й істину, виступає як абсолютна цінність у вимірі світобудови.

Вочевидь, у добродесному місті аль-Фарабі зобразив ідеали свого власного життя, якоюсь мірою самого себе. Навіть якщо його розмірковування виглядають надто ідеалістичними, це не відміняє його внеску в скарбницю людської культури і цивілізації. Аль-Фарабі бажав, щоб людство на планеті жило в гармонії, яку він убачав у тому, що люди повинні прагнути підтримувати між собою мир. Люди – не сліпі знаряддя Бога, а істоти, здатні осягнути істину суцього і діяти відповідно до веління свого світлого розуму.

«Людям належить підтримувати між собою мир», – заповідав нащадкам Абу-Наср Мухаммад ібн-Мухаммад ібн Тархан ібн-Узлагаль-Фарабі ат-Тюрки, ювілей якого – 1150-річчя, світ відзначав у 2022 році. І ми тепер розуміємо, що мир – це не тільки відсутність війни, це – життя людей в гармонії зі Світом.

Література:

1. Аль-Фарабі. Философские трактаты. Алма-Ата : Наука, 1972. 430 с.
2. Хазиева Е. В. Людям надлежит поддерживать между собою мир... (философские идеи аль-Фараби о толерантности). Уфа : БашГПУ им. М. Акмуллы, 2011. 126 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ

Васильєва Н. М.

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії першого курсу
спеціальності 053 – Психологія*

кафедри педагогіки та психології

Міжнародний гуманітарний університет

Науковий керівник: Лефтеров В. О.

*доктор психологічних наук, професор,
перший проректор*

*Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

В останні десятиліття, особливо протягом 2022–2023 років, міграцією охоплено всі європейські країни світу, у зв'язку з чим проблема адаптації мігрантів, перетворилася на одну з найважливіших світових. Особливо це стосується вимушеної міграції, яка на відміну від усвідомленої, спрямованої на задоволення бажаних потреб та прикладання своєї праці або покращення життєвих умов, є кризовим видом переміщень, коли люди, рятуючись від загрози фізичного знищення, заради безпеки життя, залишають місця постійного проживання та шукають притулку в інших областях своєї держави або за її межами.

У більшості випадків вимушені мігранти мають посттравматичний стресовий розлад, психосоматичні симптоми та захворювання, що впливають на психічне здоров'я внаслідок воєнних дій, втрати близьких, майна, тощо. Проте ще більше поглиблюють психологічні проблеми вимушених мігрантів перші роки перебування на новому місці, стрес, пов'язаний з адаптацією, та потрапляння в інше соціокультурне середовище, що призводить до серйозних змін особистої та професійної ідентичності.

Розуміння того, що більшість вимушених мігрантів мають кризу ідентичності, допомагає розуміти їх психічний стан, а саме неконтрольовані зміни уявлення особистості про себе та своє місце у новому середовищі. Втрачені соціальний статус, сімейна роль, професійна належність, тощо.

Криза ідентичності – це неминучий етап у процесі адаптації мігрантів до нових умов життя, успішне подолання якого призводить особистість до набуття нової, більш зрілої ідентичності [1, с. 33].

Науковці визначають два сценарію подолання кризи ідентичності: конструктивний (гармонійний) та деструктивний (дисгармонійний), враховуючи те, що криза – це завжди період зростаючого потенціалу та момент розвитку, якій треба побачити та ідентифікувати в собі. Ідентифікувати можливо за критеріями неузгодженості між ідеальною та реальною ідентичністю; невідповідністю своєї поведінки нормативним вимогам соціального середовища; руйнуванням умов можливості цілісного сприйняття своєї особистості; втрата біографії [2, с. 34].

Враховуючи існуючі види психологічної допомоги та напрямки роботи практичних психологів з вимушеними мігрантами в Україні, вважається доцільним запропонувати такий комплексний психологічний супровід щодо швидкого подолання кризи ідентичності:

1. Зменшення емоційної напруги та агресії, створення умов для переробки травмуючих переживань. Така психологічна підтримка допоможе нейтралізувати негативний вплив травмуючих чинників на соматичне та психічне здоров'я людини та її міжособистісні стосунки.

2. Реальна оцінка психоемоційного стану та стану психологічного благополуччя, рівня зрілості емоційно-вольової та пізнавальної сфер особистості, здатності ставити цілі, бути активним в їх досягненні, управляти поведінкою в наявних обставинах.

3. Корекція афективних розладів, когнітивних та поведінкових порушень.

4. Інтеграція у нове середовище через розвиток особистого адаптаційного потенціалу та конструктивне вирішення конфліктних ситуацій, проявлення емпатії та толерантності.

5. Дослідження психологом конкретних умов міграції та її детермінантів, у зв'язку з чим психоемоційний стан мігрантів буде відрізнятися та мати свої особливості.

Отже, викладене вище дає підстави для висновку, що відновлення цілісної особистості вимушених мігрантів – це складний процес поступової інтеграції особистості, зв'язування відокремлених переживань, суб'єктивних знань, почуттів, оцінок в цілісну систему, пошук тотожності, постійного співставлення особистих проявів з вимогами реального буття, конгруентності особистості, що неможливо зробити без своєчасної, системної, кваліфікованої психологічної допомоги, яка підвищить адаптивність людини до нових умов життя.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються в розробки технологій спеціальних тренінгів або програм надання психологічної допомоги для конкретних груп вимушених мігрантів (сімейне консультування, тренінги для дітей або дорослих).

Література:

1. Блинова О. Є. Криза ідентичності особистості у нестабільні періоди розвитку суспільства. *Вісник Одеського національного університету*. Том 18. Вип. 22. Частина 1. Одеса : Астропринт, 2013. С. 30–37.
3. Зубенко А. С. Особистісна ідентичність як філософська проблема і результат світоглядних та соціальних трансформацій. *Науковий вісник Харківський держ. Пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди*. Харків, 2004. Вип. 16. С. 31–36.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-43>

ДО ПИТАННЯ ВТІЛЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРИНЦИПІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ВИЩІЙ ОСВІТІ

Ваховська О. В.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і філософії мови
Київський національний лінгвістичний університет
м. Київ, Україна*

У цій доповіді представлено погляд на окремі аспекти питання втілення європейських принципів в українській вищій освіті й запропоновано підхід до такого втілення на прикладі авторського курсу «Сучасні інформаційні технології у професійній діяльності філолога», у супровід якому були розроблені й видані навчально-методичні посібники «Основи комп'ютерної лінгвістики» [3] і «Прикладні аспекти комп'ютерної лінгвістики» [4], покликані наш підхід реалізувати. Ця доповідь включає окремі фрагменти перед- і післямови [3, с. 4–7, 101–103; 4, с. 4–7, 121–123], переосмислені в контексті нашої презентації посібників з нагоди відкриття освітньо-наукового Центру «Центр англійськомовної професійної комунікації» у Київському національному лінгвістичному університеті на кафедрі англійської філології і філософії мови факультету германської філології і перекладу, яке відбулося 18 квітня 2023 р.

У [3] розглянуто основні поняття комп'ютерної лінгвістики – сучасної галузі знання, метою якої є вивчення природної мови із точки зору комп'ютерного обчислення й розробка артефактів, здатних обробляти і продукувати природну мову в алгоритмічний спосіб, – та оглянуто науково-технічне тло, у яке ці поняття включаються. Посібник

зосереджено, зокрема, на сутності, термінологічному апараті, цілях і методах комп'ютерної лінгвістики, її витоках, сучасному стані і міждисциплінарних зв'язках; на провідних підходах до автоматичного синтаксичного і семантичного аналізу природної мови й деяких можливостях їхнього застосування; і на ключових аспектах взаємодії комп'ютерної лінгвістики і штучного інтелекту, із акцентом на визначальних для цієї взаємодії рушіях. У [4] основні поняття комп'ютерної лінгвістики оглянуто, а науково-технічне тло, у яке ці поняття включаються, – розглянуто. Посібник зосереджено, зокрема, на провідних прикладних здобутках комп'ютерної лінгвістики у створенні систем машинного перекладу, систем пошуку і кластеризації документів, систем екстракції та узагальнення інформації, систем сентимент-аналізу, чат-ботів та агентів підтримки діалогу, віртуальних світів, ігор та інтерактивної фантастики, користувацьких інтерфейсів природною мовою, систем спільного вирішення проблем та інтелектуальних навчальних систем, і наділених мовою роботів.

Кожен розділ посібників передбачає поглиблене опрацювання матеріалу, що його попередньо представлено на лекції, із залученням різнотипних завдань і проєктної роботи, задуманих у SMART-форматі як інструменти, за допомогою вибору і поєднання яких можливо сконструювати – згідно з метою і обраним викладачем підходом, а також відповідно до інтересів студентів – навчальний процес як різної форми організації, так і різного рівня складності. Посібники оздоблені завданнями для самостійної роботи студентів над проблемами, що їх окреслено у розділах, і списками літератури й електронних ресурсів.

Перевагою посібників є їхня вкоріненість в український ґрунт, що її запропоновано студентам у вигляді, по-перше, виконаних нами перекладів фрагментів автентичної англомовної фахової літератури на українську мову і, по-друге, дібраної нами інформації насамперед про українські наукові дослідження, інжинірингові розробки і технологічні компанії, які постали криголами у галузі комп'ютерної лінгвістики в Україні, а часом і в світі, і сьогодні продовжують цю галузь розвивати. Студентам пропонується ознайомитися із дотичними роботами працівників провідних українських університетів та авторитетних науково-дослідних установ України. Принадою посібника, на нашу думку, є й те, що вміщені у нього завдання і проєктні роботи спрямовані на розвиток у студентів не лише жорстких і цифрових, але й м'яких навичок, як-от планування, самоорганізація, відповідальність (зокрема, за своє навчання), проєктний і тайм-менеджмент, міжособистісна комунікація, емпатія і командна робота, адаптивність до змін, креативність, мистецтво публічних виступів тощо.

Вихідним для навчання вважаємо принцип “*Non scholae, sed vitae discimus*”, сформульований Сенекою. У курсі, що його супроводжують

посібники, прагнемо втілити цей принцип через орієнтацію на прикладний характер знань, аби зв'язок між отримуваною студентами інформацією і практичною реальністю, в яку студенти зрештою мають – і воліють – інтегруватися, був максимально унаочнений. Зокрема, у викладанні курсу принагідно посилаємося на реалії сучасного українського і міжнародного ринків праці, знайомимо студентів із релевантними кейсами, скеровуємо студентів на усвідомлення ними свого покликання і на той дієвий пошук можливостей професійної самореалізації, який вони можуть здійснити вже сьогодні. У такий спосіб переносимо увагу з академічних результатів як таких на розвиток насамперед індивідуальних умінь і навичок студентів.

Курс, хоча і задуманий як українськомовний, заохочує студентів знати іноземні мови, зокрема англійську, саме яка наразі домінує на ринку ІТ-технологій та у міжнародному корпоративному ландшафті. Ба більше, курс надихає студентів на вивчення мов програмування, знання яких поступово стає таким, що буде прийматися роботодавцями як належне: студенти мають підготуватися до перспектив і викликів (не такого вже і далекого) майбутнього відносно своєї конкурентоздатності і працевлаштування у ньому. Так, справжнім здобутком курсу вважатимемо розширення кругозору, розвиток загального та емоційного інтелекту студентів, їхнього системного, критичного й аналітичного мислення, здатності до навчання, і, головне, мотивацію студентів до саморозвитку, освіти і самоосвіти протягом життя.

Так, наприклад, Завдання 5 [3, с. 11] спрямоване, крім трансляції фахових знань, на розширення кругозору студентів, розвиток їхнього загального інтелекту, системного, критичного й аналітичного мислення. Проектна робота 3 [4, с. 34] сприяє набуттю студентами цілого спектру м'яких навичок, розвиває емоційний інтелект й залучає студентів до академічної культури сучасної відкритої науки: у науковій дискусії, через практику академічних свобод і академічної доброчесності, у реальній роботі із дібраними зразками академічного письма, – створюючи базу для подальших, вже студентських, досліджень. Завдання 12 для самостійної роботи [3, с. 98] вибудовує в студентах мотивацію до (само)пізнання, (само)розвитку, (само)освіти протягом життя й ненав'язливо виконує потужну виховну роботу у платонівському розумінні виховання як засвоєння хороших звичок.

Обговорювані посібники є спробою схопити академічний дух тих найкращих практик вищої освіти, що ми їх засвоїли протягом свого навчання, стажувань і викладання у можних університетах України, Німеччини і Польщі та використовуємо, зокрема, у викладанні курсу за вибором, що його ці посібники покликані супроводжувати. Фундаментально, курс базується на нашому досвіді вивчення комп'ютерної

лінгвістики в Інституті когнітивної науки Оснабрюцького університету і надихнутий перебуванням саме у цьому академічному середовищі.

Посібники є однією із реалізацій [див. 1; 2; 5; 6; 7] нашої ширшої наукової концепції університетської освіти як особистісної трансформації, з одного боку, й, з іншого, університетської освіти, що й сама перебуває у сутнісній трансформації, як-от університетська освіта в Україні сучасної доби, з її прагненням до європейських стандартів, із фокусом на суспільних імперативах і викликах, із помислом розвивати інтелект й запроваджувати гуманістичні цінності. У підсумку дозволимо собі наголосити, що у цій трансформації у вітчизняний контекст має бути перенесений саме дух змісту європейської вищої освіти, але не (лише) її форма.

Література:

1. Ваховська О. В. Імперативи сучасності і переклад: від теорії перекладу до практики його університетського викладання. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries. Scientific monograph*. Volume 1. Czestochowa : Polonia University in Czestochowa, 2022. С. 242–267. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-196-1-10>

2. Ваховська О. В. (Не)Пропозиційна думка й мова: досвід дослідження архаїчних образів у сучасних словах. *Philological education and science: transformation and modern development vectors* : Scientific monograph / за ред. А. Криńskiego ; Полонійна академія в Ченстохові, Ченстохова ; Рига, Латвія : “Baltija Publishing”, 2023. С. 1–44. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-283-8-1>

3. Ваховська О. В. Основи комп'ютерної лінгвістики : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2023. 112 с.

4. Ваховська О. В. Прикладні аспекти комп'ютерної лінгвістики : навчально-методичний посібник. Київ : Видавничий центр КНЛУ, 2023. 136 с.

5. Vakhovska O.V. The sin of the translator: On words and mental images in translation. *Amazonia Investiga*. 2022. № 11(54). P. 178–188. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2022.54.06.17>

6. Vakhovska O.V., Isaienko O.M. Language, culture, and image-driven interpretations in translation: A case for the university translation classroom in Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2021. № 10 (47). P. 240–249. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.47.11.25>

7. Vakhovska O.V., Jusuk F.F. Image-driven interpretations in professional communicative mediation: Bringing translation and psychotherapy together. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*. 2021. № IX (48). I. : 261. P. 63–68. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2021-261IX48-11>

**СУЧАСНЕ БАТЬКІВСЬКЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ ЗА УМОВ
ДИНАМІЧНИХ ЗМІН В УКРАЇНІ**

Вовченко О. А.

*доктор психологічних наук, старший дослідник,
старший науковий співробітник
відділу освіти дітей з порушеннями слуху
Інститут спеціальної педагогіки та психології
імені Миколи Ярмаченка
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна*

Вагомий вплив і важливе значення для формування особистості за умов війни має морально-психологічний клімат родини, який визначає і опосередковує всі інші фактори. У свою чергу мікроклімат сім'ї залежить від характеру сімейних, насамперед, подружніх і дитячо-батьківських відносин. Дитячо-батьківські стосунки – це система установок, орієнтацій, очікувань вертикального спрямування знизу вгору (діада «дитина – дорослий») та зверху вниз (діада «батьки – дитина»), які визначаються спільною діяльністю членів родини та спілкуванням між ними [2].

Дитячо-батьківські відносини формують майбутнє дитини, зокрема і дитини з особливими освітніми потребами (**далі дитина з ООП*) виступають перспективою майбутнього життя. У сім'ї формується ставлення дитини до самої себе і оточуючих, до своєї «особливості» (порушення зору, слуху, мовлення тощо). Специфіка дитячо-батьківських стосунків полягає також в тому, що вони двосторонні, їх продуктом є сформована особистість дитини, вони залежать від трьох факторів:

- батьки;
- дитина;
- культурно-історичний контекст стосунків [4].

Батьки природним чином впливають на своїх дітей через механізми:

1. Наслідкування.
2. Ідентифікації.
3. Інтеріоризації зразків батьківської поведінки [5].

Обов'язково потрібно відрізнити «стосунки» та «батьківське ставлення». На відміну від стосунків, батьківське ставлення – це

визначена спрямованість дорослого, що дає змогу описувати широкий спектр стосунків, в основі яких лежить свідомо чи несвідомо оцінка дитини, що виражається у способах і формах взаємодії з нею [1]. Батьківське ставлення до дитини складається з трьох компонентів:

- Емоційного (емоції, почуття батьків до дитини, та емоції, що відображають оцінку ними своєї батьківської позиції).
- Когнітивного (знання, уявлення батьків про свою дитину та про себе як про носія соціальної ролі батька, представника певного народу);
- Поведінкового (спосіб ставлення до дитини) [2].

Батьківська позиція розглядається як реальна спрямованість виховної діяльності батьків, що виникає під впливом мотивів виховання. Оптимальна батьківська позиція включає адекватність (прийняття особливостей дитини), динамічність (здатність і бажання змінювати форми та способи взаємодії з дітьми), прогностичність (здатність батьків передбачати подальший розвиток своєї дитини та побудову взаємодії з нею) [4].

Під батьківською поведінкою варто розуміти взаємодію і спілкування дорослих із дитиною, які спрямовані на здійснення ними рольових функцій. Важливою умовою аналізу дитячо-батьківських стосунків та виявлення причин конфліктів у сім'ях, які виховують дітей з ООП, є розгляд типу сім'ї [1].

Традиційна сім'я виховує повагу до авторитету старших, педагогічні впливи здійснюються зверху вниз, основною вимогою є підпорядкування, підсумком соціалізації «особливої дитини» в такій сім'ї є вміння легко адаптуватися до вертикально-організаційної суспільної структури. Діти з таких сімей легко засвоюють традиційні норми, але відчують труднощі у формуванні власних родин, вони неініціативні, негнучкі в спілкуванні [2].

У дитиноцентричній сім'ї стосунки між батьками і дітьми спрямовані на забезпечення щастя найменших членів родини. Сім'я існує лише для дитини і її потреб, вплив здійснюється, як правило, від дитини до батьків, існує симбіоз дитини та дорослого. У результаті таких стосунків дитина має високу самооцінку та конфлікти із соціальним оточенням за межами сім'ї.

Для демократичної сім'ї характерні прийняття, взаємодовіра, автономність кожного, а виховний вплив відбувається у вигляді діалогу на рівних позиціях батьків і дітей. У сімейному житті завжди враховуються спільні інтереси, причому чим старше дитина, тим більше її інтереси враховуються. Підсумком такого виховання є засвоєння дитиною демократичних цінностей, гармонізація її уявлень про права та обов'язки, свободи та відповідальності, розвиток дитячої активності, самостійності, доброзичливості, адаптивності, впевненості в собі та

емоційної стійкості, водночас у цих дітей може бути відсутньою навичка підпорядкуватися соціальним вимогам. Вони погано адаптуються у середовищі, побудованому за «вертикальним» принципом (тобто практично у всіх соціальних інститутах) [2; 3].

Отже, тип родинних стосунків, формує різні особистісні якості та поведінкові сценарії дитини, які у майбутньому або стануть успішним підґрунтям для її розвитку, або створять умови неможливості успішної соціалізації.

Найбільша проблема дітей з ООП, які виховуються за умов воєнного часу є не лише спогади про їх минуле (переміщення, насилля, втрату житла, батьків), а впершу чергу, раннє дорослішання або навіть заміщення ролі дорослого [6]. Варто також пам'ятати про вікові особливості, тобто вікові кризи та «правильну» участь батьків у ці періоди. Так, наприклад у віці від народження до 3 років діти за умов воєнних дій можуть проявляти агресивність, дратівливість, дуже часто плакати. Діти мають страхи перед гучними чи невідомими звуками, потребують фізичної близькості своїх батьків.

У віці від 4 до 6 років (дошкільний період) діти вже усвідомлюють, що відбувається щось неправильне, страшне. Більшість із них у такому віці відчувають безпорадність, бояться розлуки.

У молодшому шкільному віці (7–10 років) діти починають переживати такі емоції, як провини, безсилля, та злість. Демонструють це через поведінку як заміщення дорослої ролі, або через агресивність, аутоагресію. Також зберігається страх втратити батьків, домівку, безпеку тощо. У більш дорослому віці (11–13/14 років) діти можуть переживати депресивні стани, страхи, неврози та ін. Характерним є агресивна поведінка, негативні реакції на події довкола.

Починаючи з 14 років і старше діти дуже емоційно вразливі, нестабільні, тому дорослі мають звертати увагу на прояви суїцидальних думок, аутоагресію та реакції, які притаманні були батькам у цьому віці (наприклад, схильність до девіантної поведінки тощо).

Психологу, який працює з тією чи іншою родиною, важливо встановити, яку роль на формування дитини, дорослої особистості відіграли батьки, їх ставлення до дитини, сімейний емоційно-психологічний мікроклімат, що складається в єдину унікальну сімейну ситуацію розвитку. Фахівцю також важливо з'ясувати, яким чином ту чи іншу сімейну ситуацію сприймає дитина, які наслідки ця ситуація спричинює на розвиток, поведінку та емоційне самопочуття дитини. Практику важливо бути готовим до різної психологічної допомоги: сімейна діагностика, сімейне консультування, психолого-педагогічної освіта батьків, корекція ставлення батьків до дитини, сімейна психотерапія та ін.

Література:

1. Авдєєва І. Фасилітація особистісного розвитку хронічно неуспішних молодших школярів. *Практична психологія та соціальна робота*. № 2. 2011. С. 1–7.
2. Ганіч Л. Психологія сім'ї : практична психологія». Харків : Рідне слово, 2017. 216 с.
3. Гудзь І. Поведінка та саморегуляція особистості з ООП в умовах стресу. Київ : Освіта, 2021. 189 с.
4. Кабанцева А. Підтримка дитини в умовах емоційного напруження. Київ : КВЦ, 2018. 136 с.
5. Москаленко В. Психологія соціального впливу. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 448 с.
6. Ярошенко О. Психологія екстремальної поведінки дітей з ООП. Київ : Знання. 2018. 293 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-45>

ДЦП ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ ПСИХОСОМАТИЧНОГО ПОРУШЕННЯ

Волкова О. І.

*магістр спеціальності 053 – Психологія
КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти»
м. Вінниця, Україна*

Під терміном ДЦП (дитячий церебральний параліч) ховається цілий комплекс різноманітних порушень нервової та м'язової систем, що виникають у дітей. Найпоширеніші причини виникнення – гіпоксія плода, травми, отримані немовлям під час народження, і зловживання алкоголем у період вагітності. Церебральний параліч прогресує внаслідок патологічних змін у структурах головного мозку або нервової системи. Як наслідок, у дітей спостерігаються проблеми з координацією рухів, рівновагою та поставою. Ступінь їх вираженості може бути різним. Дитина може потребувати постійної сторонньої допомоги за найважчого ступеня ураження. За легших форм людина може пересуватися з використанням спеціальних засобів або й зовсім самостійно. Крім рухових порушень у багатьох дітей також спостерігаються проблеми із зором, слухом, мовленням, періодичні судоми, розумова відсталість. За статистикою, саме ця хвороба є однією з найчастіших причин дитячої

інвалідності в Європі. Статистика показує, що захворювання виявляється у 2–3 дітей на 1000 новонароджених. Серед недоношених дітей число збільшується до 40–100 хворих на 1000 новонароджених. Важливо розуміти, що може стати причиною його появи і хто перебуває в зоні ризику.

Мета роботи: здійснити аналіз поняття «ДЦП», розглянути причини, етіологію та форми ДЦП.

Дитячий церебральний параліч (ДЦП) – це важке захворювання, яке виникає у дитини внаслідок ураження головного і спинного мозку на ранніх етапах його формування (внутрішньоутробному, в період пологів або в період новонародженості) [1, с. 208]. Основним клінічним симптомом при ДЦП є порушення рухових функцій, однак, крім цього, у дітей з ДЦП є порушення зору, слуху, мови, інтелекту. У деяких дітей спостерігаються судомні синдроми [2, с. 45–64].

Перший клінічний опис ДЦП було зроблено англійським лікарем-хірургом В. Літлєм у 1861 році. Він вперше доклав про це на засіданні англійського Королівського медичного товариства, а потім опублікував свої спостереження за дітьми, у яких після перенесеної при пологах травми голови розвинулись паралічі кінцівок [4, с. 180]. Протягом майже 100 років дитячий церебральний параліч називали хворобою Літля.

Термін «дитячий церебральний параліч» належить Зігмунду Фрейдю. У 1893 році він запропонував об'єднати всі форми спастичних паралічів внутрішньоутробного походження з однаковими клінічними ознаками в групу церебральних паралічів [2].

У 1958 році за засіданні восьмого перегляду ВОЗ в Оксфордї цей термін було затверджено і було дано визначення: «Дитячий церебральний параліч – не прогресуюче захворювання головного мозку, яке уражає його відділи, котрі відповідають рухам і положенню тіла, захворювання набувається на ранніх етапах розвитку головного мозку» [4, с. 275]. У даний час цей термін є загальноприйнятим.

У 1983 році Л.О. Бадалян запропонував іншу назву дитячих церебральних паралічів – «дизонтогенетичні поступальні дискінезії». Автор відмічає, що ураження нервової системи при ДЦП представляє собою не «поломку» уже готового механізму, а затримку чи «викривлення» розвитку. «Ці порушення не можна вважати виключно церебральними, так як механізм реалізації патологічної рухової активності лежить не горизонтально, а охоплює всю вертикальну систему регуляції рухів» [3, с. 144].

Термін «дискінезії» точніше відображає характер рухових порушень при ДЦП, підкреслює їх обумовленість розладами локомоторних функцій. Хоча термін «дитячий церебральний параліч» не відображає сутність наявних при цьому захворюванні порушень, однак його широко

використовують у світовій літературі, а іншого поняття, всебічно характеризуючого ці патологічні стани, на даний час не запропоновано.

М. Я. Брейтман (1902) першим описав патолого-анатомічну і клінічну картину ДЦП і відмітив, що при даному захворюванні страждає не тільки рухова сфера, але інтелект і мова [1, с. 378].

У 1960 рр. з'явилось багато робіт, присвячених вивченню пізнавальних процесів і мови у дітей з церебральним паралічем (Rastein, Hendin, 1951; Botta N., Botta P., Ейдінова і Правді на-Вінорська, 1959; Henderson, 1961; Кіріченко, 1962; Абрамович-Лехтман, 1962, 1965; Хейссерман, 1964; Oswin Б 1967; Іполітова, 1967; Данилова, 1969; Мамайчук, 1976; Сімонова, 1967; Данилова, 1969; Мамайчук, 1976; Сімонова, 1981; Saran, 1986; Калижнюк, 1987 та інші) [3].

У даний час ДЦП розглядається як захворювання, отримане внаслідок ураження мозку, перенесеного в пренатальний період чи у період новонараженості; як одна з форм резидуальної нервово-психічної патології центральної нервової системи складного генезису [2, с. 144].

Мозковий органічний дефект, який складає основу ДЦП, виникає рано у період незавершеного процесу формування основних структур і механізмів мозку, що обумовлює складну об'єднану структуру неврологічних і психічних розладів (К. А. Семенова, Є. М. Мастюкова, А. О. Бадалян, Е. С. Калижнюк та інші).

Важливою ланкою в патогенезі психічних порушень у дітей з церебральним паралічем є недорозвиток або аномальний розвиток найбільш молодих мозкових структур, які розвиваються уже в постнатальний період. У дитини з ДЦП перш за все в тій чи іншій ситуації виключена з діяльності важлива функціональна система – рухова. Виражена рухова патологія нерідко в поєднанні з сенсорною недостатністю може бути однією з причин недорозвитку пізнавальної діяльності і інтелекту у дітей з ДЦП.

Причини розвитку ДЦП різноманітні. Прийнято виділяти пренатальні, натальні і постнатальні шкідливі фактори, які можуть мати відношення до походження ДЦП. На практиці частіше за все зустрічаються комбінації шкідливих впливів, діючих на різних етапах розвитку. До шкідливих факторів, які мають шкідливий вплив на розвиток мозку дитини на різних етапах формування відносяться інфекційні захворювання матері в період вагітності, психічні і фізичні травми під час пологів, асфіксії, черепно-мозкові травми та інші .

У вітчизняній клінічній практиці використовується класифікація К. А. Семенової (1968), в яку включені особисті дані і елементи класифікації Д. С. Футера (1967) і М. Б. Цукер (1947) [2, с. 275]. В даній класифікації виділено п'ять основних форм ДЦП: спастична диплегія, геміпаретична форма ДЦП, гіперкінетична форма ДЦП, двійна

гімплегія і атонічно-астатична форма. На практиці виділяється також змішана форма ДЦП. Зупинимось на короткому описі цих клінічних форм ДЦП.

1. Спастична диплегія – найбільш часто зустрічається. Відома під назвою хвороби або синдрому Літгля. В даній формі найбільш уражені ноги, однак дитина може навчитися частково обслуговувати себе. При цьому часто спостерігається затримка психічного розвитку, 30–35 % дітей з даною формою ДЦП страждають розумовим відхиленням в степені нерізно вираженої дебільності. У 70 % спостерігаються мовні розлади в формі дизартрій.

2. Геміпаретична форма ДЦП у 80 % випадках розвивається у дитини в ранній постнатальний період, коли внаслідок травм, інфекцій були уражені пірамідні шляхи, які тільки почали формуватись. При цій формі уражений один бік тіла: лівий – при правосторонньому ураженні головного мозку і правий – при ураженні лівої півкулі. В цій формі, зазвичай, більше вражається верхня кінцівка. У 25–30 % дітей з цією формою ДЦП спостерігається дебільність, у 40–50 % – вторинна затримка розумового розвитку.

3. Гіперкінетична форма ДЦП розвивається у дитини внаслідок білірубінової інцефалопатії, що є результатом гемолітичної хвороби новонароджених. В неврологічному статусі у цих хворих спостерігаються гіперкінези, м'язова ригідність ший, тулуба, ніг. Не дивлячись на складний дефект і обмежену можливість самообслуговування, рівень інтелектуального розвитку вищий від попередніх.

4. Двійна гемімплегія – найскладніша форма ДЦП. Окрім складних рухових порушень (ураження верхніх і нижніх кінцівок) при даній формі ДЦП, як правило, спостерігаються складні мовленнєві порушення, зниження інтелекту.

5. Атонічно-астатична форма зустрічається значно рідше інших форм, характеризується зниженням м'язового тону, порушенням координації рухів, рівноваги.

Багаторічний досвід вітчизняних і зарубіжних спеціалістів, які працюють з дітьми, хворими на ДЦП, показав, що чим швидше розпочата медико-педагогічна реабілітація цих дітей, тим вона ефективніша і має кращі результати.

Особливі труднощі представляє прогностична оцінка психомоторного розвитку дітей з ДЦП. Сприятливий прогноз найбільш вірогідний при спастичній диплегії і геміпаретичних формах ДЦП. За даними К. А. Семенової (1073), 70 % дітей з геміпаретичною формою ДЦП навчаються в ЗОШ і тільки 29,2 % мають знижений інтелект [2, с. 78]. У 65 % дітей зі спастичною диплегією інтелект первинно збережений і вони здатні до навчання за загальною програмою. У 38 % визначається

розумове відхилення у степені дебільності і тільки у 7% дітей спостерігаються глибокі порушення інтелекту (Мамойчук, 1985, 1992).

Особливі труднощі в процесі соціальної адаптації переживають діти з гіперкінетичною формою ДЦП. Не дивлячись на первинно збережений інтелект, вони через важкий дефект рухів не можуть відвідувати загальну середню школу, працювати. Найбільше несприятливий прогноз у дітей подвійною геміплегією і астенічно-астетичною формою ДЦП через грубий недорозвиток розумових здібностей.

Медицина реабілітація і соціально-педагогічна адаптація дітей з церебральним паралічем на різних етапах розвитку суспільства проводилась по-різному. В кінці XVIII і поч. XIX ст. в Європі з'являються заклади для дітей з порушеннями рухових функцій. Вони виникають у столицях і великих містах. Наприклад, в Лондоні, Копенгагені, Стокгольмі, Мюнхені та ін. Приблизно в той самий час такі заклади з'являються і на інших континентах – в США, Японії, Австралії [5, с. 180].

У наш час розроблено недостатньо програм диференційованого навчання дітей з ДЦП з урахуванням ступеня важкості рухового та інтелектуального дефектів. Розвиток цих проблем можливий при соціально-психологічному дослідженні дітей з церебральним паралічем.

Таким чином, дитячий церебральний параліч або ДЦП – це комплекс порушень, що впливають на здатність людини рухатися, підтримувати рівновагу та поставу. Слово «церебральний» вказує на стан, що стосується головного мозку, а «параліч» означає «слабкість», труднощі з контролем м'язів. Церебральний параліч розвивається внаслідок порушення нормального розвитку центральної нервової системи або пошкодження головного мозку, що вражає здатність контролювати свої м'язи. Прояви захворювання різноманітні, і відповідають важкості стану дитини з ДЦП: від потреби у сторонній допомозі впродовж всього життя, до здатності ходити, використовуючи спеціальні засоби, чи навіть цілком самостійно. Дитячий церебральний параліч (ДЦП) не прогресує з часом, однак, окремі симптоми можуть змінюватись впродовж життя: якщо не проводити лікування дитини з ДЦП, скорочення м'язів та м'язова «жорсткість» можуть посилитися. У всіх випадках дитячий церебральний параліч (ДЦП) проявляється руховими порушеннями. У багатьох також розвиваються супутні патологічні стани: судоми, проблеми зі слухом, зором, вимовою, розумова відсталість тощо.

Література:

1. Акатов Л. І. Соціальна реабілітація дітей з обмеженими можливостями здоров'я. *Психологічні основи* : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів. М. : Гуманіт. вид. центр ВЛАДОС, 2008. 368 с.

2. Богініч О. Л. Особливості організації рухової діяльності дітей з проблемами фізичного розвитку. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство*. НПУ ім. Драгоманова 2010. 88 с.

3. Гребенюк Т.М. Медико-педагогічка корекція зорового сприймання у дошкільників з вадами зору / Т.М. Гребенюк, І.О. Сасіна, Ю.В. Тімакова. Навчальний посібник. Київ : НПУ ім. Драгоманова 2008. 147 с.

4. Іванова І.Б. Соціальні проблеми дітей і батьків у контексті їхнього ставлення до ситуації. *Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів*. Київ : Логос, 2010. 185 с.

5. Лікувальна фізична культура в системі медичної реабілітації: Довідник для лікарів / за ред. А. Ф. Каптеліна, І. П. Лебедевої. М. : Медицина, 2005. 520 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-46>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЗВУКОРЕЖИСУРИ

Горovenko M. G.

*викладач кафедри музичного мистецтва та звукорежисури
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Звукорежисура – це процес запису, обробки і редагування звуку для створення аудіо-творів, таких як музика, радіопроеграми, фільми, телевізійні шоу та інші. У звукорежисурі є психологічні аспекти, які відіграють важливу роль у створенні високоякісних аудіо-творів. Один з основних психологічних аспектів звукорежисури – це розуміння того, як звук впливає на почуття та емоції людей. Звук може викликати різні емоції, такі як радість, туга, страх, напруження, тощо. Тому звукорежисер повинен мати знання про те, які звуки викликають певні емоції, і використовувати це знання для створення відповідного настрою та атмосфери.

Ще один психологічний аспект звукорежисури – це використання простору звуку. Простір звуку може відтворювати почуття масштабності, глибини, реалізму, тощо. Звукорежисер повинен розуміти, які звуки і який тип простору звуку викликають певні емоції та відчуття у слухачів, і використовувати це для створення відповідного настрою та атмосфери. Також важливим психологічним аспектом звукорежисури є

розуміння того, як слухачі сприймають звук. Розуміння того, як слухачі сприймають звук, є дуже важливим психологічним аспектом звуко-режисури. Кожна людина має свої особливості сприйняття звуків, що може залежати від багатьох факторів, таких як вік, стать, досвід, настрій та інші. Наприклад, молоді люди зазвичай сприймають звук краще, ніж старші люди, а жінки можуть бути більш чутливими до високочастотних звуків, ніж чоловіки. Крім того, настрій людини може впливати на сприйняття звуку – наприклад, коли людина щаслива, вона може бути менш чутливою до дискомфортичних звуків.

Розуміння цих факторів може допомогти звукоорежисерам створити звуковий дизайн, який буде ефективно сприйнятий слухачами. Наприклад, звуковий дизайн, який добре сприймають молоді люди, може не бути таким ефективним для старших людей. Отже, звукоорежисер повинен враховувати різні особливості сприйняття звуку, щоб створити оптимальний звуковий дизайн для своєї аудиторії. Оскільки звук є важливою складовою нашого сприйняття світу навколо нас, деякі з напрямків можуть включати:

1. Емоційну сприйнятливість звуку: Звук може викликати різні емоції, і це важливо враховувати при звукоорежисурі. Звуковий дизайн має здатність створювати настрій і атмосферу, які впливають на сприйняття глядачів.

2. Розуміння сприйняття звуку: Сприйняття звуку може бути досить складним, тому звукоорежисер має розуміти, які звукові елементи впливають на сприйняття глядачів і які комбінації звуків можуть допомогти створити певний настрій або атмосферу.

3. Використання техніки звукозапису та мікшування: Техніка звукозапису та мікшування є надзвичайно важливими в звукоорежисурі. Звукоорежисер має розуміти, які техніки можуть допомогти зберегти якість звуку та підвищити його ефективність у відтворенні певної ідеї.

4. Підвищення іммерсії: Іммерсія – це ефект відчуття повної зануреності в оточення або віртуальний світ, що може бути досягнуто за допомогою різноманітних технологій та методів. Звук є важливою складовою іммерсії, оскільки він допомагає створювати атмосферу та передавати емоції.

5. Створення тривимірного звукового поля: Звукоорежисер може використовувати техніки запису та мікшування звуку, щоб створити враження, що звук дійсно оточує слухача з усіх сторін.

6. Використання звукових ефектів: Звукоорежисер може використовувати різноманітні звукові ефекти, такі як ехо, реверберація, фільтри та інші, щоб зробити звук більш живим та реалістичним.

7. Використання бінаурального запису: Звукоорежисер може використовувати бінауральний запис, щоб створити враження, що звук

дійсно приходить з певної точки в просторі, що додає до реалізму та іммерсії.

Сучасна звукорежисура – це складна і багатогранна галузь, яка вимагає від фахівців не тільки технічних навичок, але й психологічного вміння працювати з артистами, режисерами та іншими членами команди. Основні шляхи психологічних аспектів сучасної української звукорежисури можна розглянути наступним чином:

1. Емоційна інтелігентність: Звукорежисер повинен мати високий рівень емоційної інтелігентності, щоб зрозуміти, які почуття та настрої переживає артист під час запису. Це допоможе знайти підхід до нього, відповісти на його потреби та взаємодіяти з ним на емоційному рівні.

2. Комунікативність: Комунікація з артистами та іншими членами команди – ключовий аспект роботи звукорежисера. Важливо вміти чітко та зрозуміло пояснити свої ідеї та побажання, а також слухати та реагувати на думки та відгуки інших.

3. Толерантність: Звукорежисер повинен бути толерантним до різних культурних та індивідуальних особливостей артистів. Важливо розуміти, що кожен має свої унікальні особливості та способи роботи, і потрібно знайти спільну мову з кожним з них.

4. Самоконтроль: Звукорежисер повинен мати високий рівень самоконтролю та стресостійкості. Робота в студії може бути дуже напруженою, тому важливо вміти контролювати свої емоції та стрес, щоб зберігати холоднокровність та професійність.

Література:

1. Solomos M. From Music to Sound: The Emergence of Sound in 20th- and 21st-Century Music (Routledge Research in Music) Published by Routledge UK, 287 p.

2. Barron M. Auditorium Acoustics and Architectural Design. Second Edition. T & F Books UK, 2009. 224 p.

3. Miller R. Better Sound from your Phonograph: How come? How-to! Filmmaker Technology USA, 140 p.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТАРШОКЛАСНИКІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

Грушко Р. С.

*аспірант спеціальності 011 – Освітні педагогічні науки
кафедри інформатики та методики її навчання
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна*

У сучасному світі цифрова компетентність є однією з ключових компетентностей, необхідних для ефективної роботи та життєдіяльності людини в цифрову епоху. Особливо важливою вона є для старшокласників, які мають бути готовими до вступу в доросле життя в умовах технологій, що швидко змінюються. Уроки інформатики є однією з основних платформ для формування цифрової компетентності старшокласників. Однак, несвідоме використання технологій може мати негативний вплив на розвиток особистості учня та його здоров'я. Отже, виникає потреба в ефективних технологіях викладання інформатики, які допоможуть формувати не тільки технічні знання, але й компетенції у галузі критичного мислення, співпраці, комунікації та креативності. Ця проблема є особливо актуальною в Україні, де надзвичайно важливо розвивати цифрову економіку та інновації. Відповідно, підготовка молодих фахівців, які зможуть внести свій внесок у розвиток країни, є дуже важливим завданням.

Цифрова компетентність – це набір знань, вмінь та навичок, які дозволяють людині ефективно використовувати цифрові технології для розв'язання професійних та повсякденних завдань. Цифрова компетентність складається з 8 ключових складових: інформаційна грамотність, комунікаційна грамотність, вміння розв'язувати проблеми, вміння працювати з даними, цифрова безпека, вміння працювати з мультимедіа, вміння працювати з програмним забезпеченням, критичне мислення.

У процесі вивчення інформатики, учні мають можливість вчитися критично мислити, аналізувати інформацію, розуміти різні точки зору та робити обґрунтовані висновки. Зокрема, вони можуть досліджувати та порівнювати різні програмні засоби, вибирати найбільш ефективний спосіб розв'язання задачі, оцінювати надійність джерел інформації в Інтернеті. Критичне мислення також допомагає учням уникати

поширення фейкової та неперевіреної інформації, яка може мати шкідливий вплив на їх життя та здоров'я [4, с. 45].

Для розвитку цифрової компетентності учнів, на уроках інформатики можуть використовуватися інтерактивні методи навчання, такі як групові проекти, ігри, дискусії, дебати тощо. Ці методи дозволяють залучати учнів до активної участі в процесі навчання, розвивати їх критичне мислення, комунікативні навички та сприяють формуванню цифрової культури.

Учителі інформатики відіграють важливу роль у формуванні цифрової компетентності старшокласників. Вони не лише надають знання про різні програмні засоби та технології, але й навчають учнів застосовувати їх у різних ситуаціях, розвивають критичне мислення та інші навички.

Основні завдання вчителя інформатики у формуванні цифрової компетентності старшокласників:

- Навчання базовим навичкам роботи з комп'ютером та програмним забезпеченням. Вчителі повинні забезпечувати ефективну практичну підготовку учнів до роботи з комп'ютером та різними програмними продуктами, такими як текстові редактори, електронні таблиці, графічні редактори тощо.

- Розвиток критичного мислення та вміння оцінювати інформацію. Учителі повинні вчити учнів розрізняти достовірну та недостовірну інформацію, використовуючи критерії перевірки її достовірності та коректності.

- Навчання безпечного користування Інтернетом. Учителі повинні надавати інформацію про загрози, пов'язані з використанням Інтернету, та вчити учнів застосовувати безпечні технології.

- Використання сучасних технологій та методів навчання. Вчителі повинні забезпечувати ефективний навчальний процес, використовуючи сучасні технології та інноваційні методи навчання.

- Сприяння індивідуальному розвитку учнів. Учителі повинні надавати можливість учням розвивати свої індивідуальні навички та інтереси [3, с. 53].

Особливості викладання інформатики на сучасному етапі полягають у використанні сучасних технологій та методів навчання, що дозволяють підвищити ефективність процесу навчання та зробити його більш цікавим та доступним для учнів. Також все більш актуальним є використання онлайн-ресурсів та електронних підручників. Це дозволяє учителю швидко та ефективно знайти потрібну інформацію та матеріали для проведення уроку, а учням – використовувати зручний та доступний навчальний матеріал.

Одним із ключових факторів формування цифрової компетентності є використання сучасних інформаційних технологій на уроках інформатики. Зокрема, використання комп'ютерних програм, вебсайтів, онлайн-курсів та інших інструментів може значно полегшити процес навчання та зробити його більш доступним та зрозумілим для учнів.

Для розвитку цифрової грамотності старшокласників на уроках інформатики можна використовувати проекти та практичні завдання, які допоможуть учням набути необхідних знань та вмій. Проекти є ефективним засобом розвитку цифрової компетентності, оскільки вони дозволяють учням самостійно створювати цифрові продукти та розвивати свої навички. Наприклад, проєкт «Створення власного сайту» може допомогти учням навчитися робити дизайн сайту, створювати його структуру, писати текстовий контент та працювати зі зображеннями. Практичні завдання, які передбачають використання цифрових технологій, є ефективними для розвитку цифрової компетентності. Наприклад, завдання «Створення власної презентації» допоможе учням навчитися працювати з презентаційними програмами та підвищити свою графічну грамотність [5, с. 131].

При використанні проєктів та практичних завдань на уроках інформатики, важливо враховувати індивідуальні особливості учнів та давати їм можливість обирати теми та завдання, які більше відповідають їхнім інтересам та потребам. Однією з ключових умов формування цифрової компетентності старшокласників на уроках інформатики є індивідуальний підхід до кожного учня. Організація роботи на уроках інформатики повинна бути максимально гнучкою та адаптованою до потреб кожного учня. Для цього можна використовувати різноманітні форми та методи роботи, які забезпечують індивідуалізацію навчального процесу. Наприклад, можна давати учням різні завдання залежно від їхнього рівня підготовки та інтересів, використовувати інтерактивні вправи та ігри, проводити індивідуальні консультації, давати можливість учням вибирати тему своєї проєктної роботи тощо. Крім того, важливо використовувати сучасні інформаційні технології для індивідуалізації процесу навчання та роботи з учнями. Наприклад, можна використовувати спеціалізовані програми для створення індивідуальних навчальних маршрутів, які допоможуть кожному учневі навчатися відповідно до його індивідуальних потреб та рівня знань. Також можна використовувати онлайн-курси, які дають можливість учням навчатися у зручний для них час та темп, самостійно вивчати теми та завдання, що відповідають їхнім інтересам та потребам [2, с. 106].

Використання засобів оцінювання цифрової компетентності учнів є важливою складовою процесу формування цифрової компетентності на уроках інформатики. Оцінювання дає змогу визначити рівень досяг-

нення кожним учнем необхідних компетенцій та складових цифрової компетентності. Для оцінювання цифрової компетентності учнів можна використовувати різні засоби, такі як тестування, проекти, практичні завдання, письмові та усні роботи. Важливо також забезпечити об'єктивність оцінювання та збереження конфіденційності даних учнів. Оцінювання цифрової компетентності учнів повинно бути системним та регулярним. Використання засобів оцінювання дозволяє вчителю виявляти прогрес учнів у формуванні цифрової компетентності та вчасно коригувати свою роботу на уроках інформатики.

В Україні та світі існує ряд досвідів формування цифрової компетентності старшокласників на уроках інформатики, які можуть бути корисні для вивчення та адаптації в освітніх закладах. Один з прикладів – це проект «Школа XXI» в Україні, який базується на міжнародному досвіді. Учні займаються практичними завданнями в групах, де змагаються та допомагають один одному, вирішуючи реальні проблеми. В процесі роботи вони навчаються програмуванню, дизайну, вирішенню проблем, працюючи з різними інструментами та технологіями.

Ще один приклад – це проект “Skills for Jobs” в Європейському Союзі, який спрямований на підвищення рівня цифрової грамотності та забезпечення працевлаштування молоді. У рамках проекту пропонується серія тренінгів та курсів для молоді та вчителів, щоб навчити їх використовувати цифрові технології та знаходити роботу в сфері ІТ.

У сучасному світі, де розвиток технологій та інтернет-комунікацій настільки швидкий, важливо, щоб учні мали не тільки теоретичні знання з інформатики, але і розвинену цифрову компетентність. Це дасть їм можливість ефективно використовувати інформаційні технології в навчанні та майбутньому професійному житті. Для формування цифрової компетентності старшокласників на уроках інформатики необхідні організаційно-педагогічні умови, такі як використання сучасних інформаційних технологій, індивідуальний підхід до учнів, організація роботи в групах, використання проектів та практичних завдань, а також використання засобів оцінювання цифрової компетентності учнів [1, с. 12].

Успішні приклади формування цифрової компетентності в Україні та світі показують, що застосування таких організаційно-педагогічних умов на уроках інформатики дійсно допомагає учням розвивати цифрову грамотність та компетентність. Проте, слід зазначити, що успіх формування цифрової компетентності залежить не тільки від викладачів, але й від рівня інформатизації шкіл, наявності необхідних ресурсів та програмного забезпечення. Тому, державні та місцеві органи влади повинні забезпечити необхідні умови для впровадження сучасних

інформаційних технологій у навчальний процес та розвитку цифрової компетентності учнів.

Література:

1. Бондаренко О. М. Формування цифрової компетентності майбутніх учителів інформатики у вищих навчальних закладах. *Pedagogy and psychology of professional education*, 2018. № 2 (11). С. 10–18.

2. Клименко В. В. Формування цифрової компетентності учнів засобами інформаційних технологій в навчальному процесі. *Вісник Черкаського університету*. 2019. № 1 (315). С. 102–108.

3. Макарова О. О. Особливості використання проектної діяльності на уроках інформатики для формування цифрової компетентності учнів. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2017. № 4. С. 52–55.

4. Полянська І. М. Роль та місце інтерактивних технологій у формуванні цифрової компетентності старшокласників на уроках інформатики. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15: Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2020. № 6 (104). С. 43–47.

5. Тимошенко В. В. Формування цифрової компетентності учнів на уроках інформатики з використанням засобів мультимедіа. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. № 6 (68). С. 121–134.

ВЧИТЕЛЬ ГЕОГРАФІЇ: ПРОФЕСІЙНІ КОМПЕТЕНЦІЇ, СУТНІСТЬ, СПЕЦИФІКА, ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ

Гунька К. О.

*аспірант кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка*

Науковий керівник: Галета Я. В.

*доктор педагогічних наук, професор,
декан факультету педагогіки, психології та мистецтв
Центральноукраїнський державний університет
імені Володимира Винниченка
м. Кропивницький, Україна*

Соціокультурні фактори, що впливають на систему освіти, розуміння ролі освіти в «суспільстві знань» зумовили появу нових вимог, що пред'являються вчителю. Робота вчителя і іншого педагогічного персоналу визнана головним фактором у поліпшенні шкільної освіти. В Україні розробляються моделі професійної компетентності вчителя, в тому числі і географії. Професійна компетентність розглядається як сукупність ключових, базових і спеціальних компетенцій.

Професійна компетентність розглядається як інтегрована властивість особистості, що володіє комплексом професійно значущих для вчителя якостей, має високий рівень науково-теоретичної і практичної підготовки до творчої педагогічної діяльності та ефективній взаємодії з учнями в процесі педагогічного співробітництва на основі впровадження сучасних технологій для досягнення високих результатів. На сьогоднішній день значна увага приділяється орієнтації на результати освіти, на реалізацію системно – діяльнісного підходу в освіті, на розвиток особистості учнів, на цілеспрямовану організацію навчального середовища. У зв'язку з цим змінюються кваліфікаційні вимоги і кваліфікаційні характеристики вчителів. Центральне місце в них займають професійні педагогічні компетенції. Відбувається принципова зміна змісту трудової діяльності вчителя. Підвищення компетентності, професіоналізму вчителя – одне з найважливіших умов підвищення якості освіти.

У сучасному суспільстві спостерігається зміна ролі вчителя, розширення його соціально-професійних функцій, зокрема вирішеннями ними не тільки науково-методичних, але і науково-педагогічних

завдань, спрямованих на особистісне, соціальне, пізнавальне і комунікативний розвиток тих хто навчається. У цих умовах підготовка майбутнього педагога розглядається не тільки як підготовка фахівця в конкретній предметній області, але і як формування особистості, яка має необхідні компетенції для практичної організації розвиваючого освітнього середовища.

В даний час розвиток системи вищої професійно-педагогічної освіти в Україні супроводжується рядом процесів, які передбачають зміну цільової, результативної і змістовної основ в підготовці майбутнього педагога. Орієнтація на нові цілі та результати знаходить своє вираження в зміні освітньої моделі – моделі підготовки педагога нової школи. Посилення вимог до якості випускників, до розвитку їх здібностей і творчого потенціалу підтверджується низкою урядових ініціатив та нормативних документів, які закріплюють ідею природної необхідності підготовки в педагогічних університетах вчителя якісно іншого типу.

Професійна компетентність педагога проявляється в здатності вирішувати проблеми і типові завдання, що виникають в різних ситуаціях на основі використання професійних знань і умінь, навчального і життєвого досвіду відповідно до засвоєної системою цінностей [2, ст. 92]. Важливо відзначити, що в цій структурі ціннісні відносини, професійно-ціннісні орієнтації, мотиви діяльності педагога впливають на ціннісну свідомість школярів, розвиваючи і коригуючи їх духовно-моральні уявлення [3, ст. 50].

Система професійних компетенцій майбутнього вчителя географії – це комплекс характеристик в області професійної діяльності, опосередкованих специфікою географічного змісту світоглядного характеру і специфікою процесу географічного пізнання. У змісті результативної бази освітньо-професійної програми важливо розкрити краєзнавчий характер освіти, його геоecологічну і практичну спрямованість, країнознавчу складову, картографічну грамотність, готовність до організації позаурочних і позанавчальних форм і видів діяльності (проведення спостережень, екскурсій, практичних робіт на місцевості, навчальних занять в «зеленому» класі, освітній туризм) [5, ст. 52]. З огляду на ці позиції, базою для конкретизації спеціально-предметного географічного профілю можуть стати такі завдання трьох блоків:

– застосовувати понятійно-термінологічний апарат географічних наук для пояснення, аналізу та оцінки географічних аспектів подій і явищ в різних сферах життя суспільства; пояснювати, інтерпретувати різні точки зору, проводити дискусії, формувати переконання, використовуючи географічну мову;

– застосовувати в освітньому процесі сучасні засоби географічної інформації (космічні знімки, топографічні карти, карти стихійних і несприятливих явищ та ін.), картографувати необхідну інформацію, аналізувати і географічно інтерпретувати статистичні матеріали;

– застосовувати в навчальному процесі різні методи географічного пізнання свого краю, обґрунтовувати географічну специфіку регіону, проводити відбір об'єктів для організації та проведення гурткових і навчальних занять, виїзних екскурсій, походів і дослідницької діяльності підлітків в умовах міської та сільської місцевості (на рівні загальної освіти і позашкільної діяльності).

В цілому проблема розробки науково-обґрунтованих технологій формування професійних компетенцій вимагає більш широкого розуміння поняття «технологія навчання». Педагогічні технології формування компетенцій – інструментарій досягнення цілей; систематичне і послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого процесу навчання; система способів досягнення цілей при управлінні процесом навчання [4, ст. 24].

Таким чином, проблема виявлення сутності, змісту і проектування технологій формування системи професійних компетенцій у майбутніх вчителів географії виходить за рамки науково-методичних проблем. Інноваційна система навчанням нового покоління являє собою привнесення новизни в цілі, завдання, принципи, закономірності управління і організації навчальної, навчально-методичної, наукової і виховної роботи, які спрямовані на формування особистості педагога, що володіє професійними і соціальними компетенціями, світоглядною позицією, ціннісно-смысловим досвідом, професійною та соціальною мобільністю.

Література:

1. Білявська О. О. Професійна компетентність учителя як складова ефективної педагогічної діяльності. URL: <http://lib.mdpu.org.ua/nvs/>
2. Скворцова С. О. Професійна компетентність вчителя: зміст поняття С. О. Скворцова. *Наука і освіта*. 2009. № 4. С. 93–94.
3. Трофименко С. В. Компетентнісний підхід до освітнього процесу як вимога сучасності *Упр. шк.*, 2007. № 19–21 (липень). С. 50–51.
4. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной програмне В. А. Болотов, В. В. Сериково. *Педагогика*, 2003. № 10. С. 23–28.
5. Віаніс-Трофіменко К. Б. Наукові підходи як орієнтир формування організаційно-методичних умов підвищення професійної компетентності педагогів школи. *Упр. шк.*, 2007. № 19–21 (липень). С. 52–54.

МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ДИПЛОМАТИЧНОЇ ЦЕРЕМОНІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Захарова О. Ю.

доктор історичних наук, професор

*Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
м. Київ, Україна*

Дипломатія як одна зі сфер прикладної політики є досить складним і відповідальним видом людської діяльності, яка завжди носила яскраво виражений ритуальний характер. Укладання договорів і спілок відбувалося за певним сценарним планом, згідно з яким розвивалося церемоніальне дійство.

Відомості про взаємодію мистецтв на дипломатичних церемоніалах містяться у джерелах з історії дипломатії Стародавнього світу [2]. У Стародавньому Сході було покладено початок президентської дипломатії [3].

В Античний період під час переговорів учасники демонстрували навички володіння ораторським мистецтвом [5]. У Стародавній Греції відомі випадки призначення акторів дипломатами.

Історія Римської дипломатії починається з перших років існування Римської держави. Галльська кампанія Юлія Цезаря (58–51 рр. до Р. Х.) – один із ранніх прикладів використання механізмів публічної дипломатії у міжнародних відносинах [6, с. 74]. У Римі Цезар влаштував театральні вистави, стрибки, змагання атлетів по всіх кварталах міста. Усім, хто викладав «шляхетні» мистецтва – граматику, риторику та філософію – він дарував римське громадянство [6, с. 159]. Риторські школи були школами дипломатів.

Наступник Цезаря Октавіан Август підтримував силу Риму за допомогою розвитку мистецтва. Він відновив лише 82 храми, у тому числі Капітолій і театр Помпея [1, с. 170].

Чудові церкви та палаці, громадські будівлі, якими користувалися послі в Константинополі, говорили про силу та могутність Візантії не менше, ніж її збройні сили.

У Візантійських церемоніалах значна увага приділялася невербальній мові спілкування – жестам, яким і в оформленні палацових інтер'єрів відводилося особливе місце. Візантійська дипломатія дуже вплинула на розвиток європейської дипломатії. Її методи були засвоєні Венецією і через неї перейшли у практику італійських міст держав.

У Венеції було розроблено особливий дипломатичний стиль мови та листи. Вважалося, що чим промовистішим був посол, тим краще виконував він волю республіки.

Продовжуючи античні традиції, на честь послів дружніх країн влаштовувалися свята, концерти, їх возили містом, показуючи палаци, колекції коштовностей.

Традиція формування «дипломатичних» колекцій тривала на території сучасної України в XVIII–XIX ст. Особливої уваги в цьому зв'язку заслуговує портретна галерея палацу М. С. Воронцова в Одесі [4].

Яскравим прикладом використання мистецтва в якості комунікативного чинника дипломатії є діяльність в Лондоні С. Р. Воронцова, а також українських дипломатів Я. І. Смирнова, В. Ф. Малиновського, В. Г. Кочубея, які стояли в XVIII столітті біля витоків публічної дипломатії, розвиток якої вимагає від людини глибокого знання не тільки соціокультурного середовища своєї Вітчизни, а й тієї держави, де він акредитований [9, с. 70–82].

Історія церемоніальної культури свідчить, що в більшості випадків ставлення суспільства до церемонії вступу у владу – це ставлення до самої влади. В Україні цей церемоніал був сформований ще в XVII ст.

Консолідація Запорізької Січі проти Польщі знайшла своє відображення у тому числі у проголошенні Б. Хмельницького гетьманом.

Під час проведення церемонії творам мистецтва, зокрема – гетьманським клейнодам, відводилися важливі комунікативні функції [8, с. 169].

Політичний символізм розвивався в суворій системі запозичень. Іноді вони артикульовані владою. Але в більшості випадків вимагають спеціальних роз'яснень для зарубіжних гостей, присутніх на церемонії.

Клейноди – один із прикладів використання творів мистецтва як елементів політичної комунікації.

В цілому, слід зазначити, що під час інавгураційних урочистостей невербальна мова спілкування є визначальною. Один з доказів вищесказаного – церемонія інавгурації Президента України В. О. Ющенка, на якій за допомогою мови мистецтва і, зокрема, музики (виконання «Оди радості» Л. В. Бетховена) були оприлюднені пріоритети держави в галузі зовнішньої політики [7]. У зв'язку з цим слід підкреслити, що церемонія вступу у владу є одним з найбільш виразних з художньої точки зору державним церемоніалом.

У процесі дослідження виявлено, що в дипломатичній культурі мистецтво є своєрідним закодованим способом передачі інформації. Дипломатичний код – це сукупність загальноприйнятих норм, традицій і умовностей, прийнятих в міжнародному спілкуванні, які в сукупності представляють дипломатичний церемоніал.

Візуальні та акустичні комунікативні технології займають важливе місце в історії міжнародних відносин в цілому і в історії дипломатії зокрема.

Слід зазначити, що мистецтво є комунікативним фактором не тільки культурної, а й класичної дипломатії. У зв'язку з цим професія дипломата має на увазі спілкування як з особами, передбаченими протоколною службою, так і з вченими, літераторами, музикантами, художниками. В іншому випадку дипломатія залишиться архаїчною установою, яка ігнорує громадську думку, заперечує можливості публічної дипломатії, а, отже, і роль «м'якої сили» у світовій політиці.

Література:

1. Август О. Деяния божественного Августа. Хрестоматия по истории Древнего Рима. Москва : Высшая школа, 1987. 431 с.
2. Гомер. Илиада. Гомер / пер. Н. М. Минского; ред. и вступ. ст. П. Ф. Преображенского. Москва : Худож. лит., 1935. 356 с.
3. Законы Ману. Перев. Эльмановича. СПб., 1913. Гл. 7. Царь.
4. Захарова О. Ю. Дворец Воронцова в Одессе. Симферополь : Оригинал-М, 2007. 96 с.
5. Речи Демосфена против Филиппа. Перев. И. Добиаша. Нежин, 1896.
6. Транквилл Г. С. Божественный Юлий. Хрестоматия по истории Древнего Рима. Москва : Высшая школа, 1987. 431 с.
7. Тысячная Н. Беседа Н. Тысячной с В. Вовкуном. День, 2005. 26 января.
8. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків (у трьох томах). Львів : Світ, 1990. Т. 2. Пер. з рос. І. Сварник, 1991. 388 с.
9. Zakharova O. "The struggle of pamphlets" (1791). Ukrainian diplomats in London at the end of the XVIIIth century. *Reality of Politics*, 2020. № 3 (13). С. 70–82.

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АСПЕКТИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА РІВНІ ОТГ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Зеленкевич Л. П.

*кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
Класичний приватний університет
м. Запоріжжя, Україна*

Сучасна соціально-політична ситуація в країні ставить перед владою складні, нетрадиційні завдання по збереженню цілісності держави, досягнення стабільності у економічній і соціальній сферах шляхом знаходження нових та вдосконаленню існуючих ресурсів у публічній політиці. У свою чергу звернення до окремих питань такої політики, з метою її перетворення, стає однією із нагальних цілей наукових досліджень.

Публічну політику здебільшого розуміють у якості соціально-політичного явища, що знаходить свій прояв у процесі впливу державних владних інстанцій, маючих нормативно визначену публічну правомочність, на соціальні інститути [1, с. 42].

Враховуючі складність цього феномену, слід зауважити наявність у науці різнопланових його трактувань. Так, у результаті проведеного аналізу різних точок зору на цей концепт О. М. Чальцева сформулювала таке його визначення: «Під публічною політикою ми розуміємо доцільну взаємодію публічних акторів (інституціоналізованих та неінституціоналізованих, формальних і неформальних), які за допомогою власних ресурсів, функціональних механізмів, культурно-ціннісних і правових норм, мають можливість виявляти, реалізовувати, аналізувати та контролювати загальнозначущі соціально-політичні проблеми» [2, с. 20].

Узагальнюючи інші розуміння публічної політики слід зазначити, що її трактують і як процес прийняття політичних рішень, і як стратегічну програму, і як курс дій, і як публічну діяльність, і як механізм підтримки публічного порядку [3, с. 108–109]. На наведених визначеннях наукова думка не зупиняється, що підкреслює многогранність і важливість даного феномена для пізнання процесу розвитку суспільства.

У контексті отождолення публічної політики і державної політики, тобто у тому разі коли дії державних інститутів направлені на реалізацію суспільних інтересів, а держава виступає актором у сфері публічного управління, звернемо увагу на поняття окремих видів

публічної політики, яке знаходить своє відображення не тільки у різноманітних наукових концепціях, а ще й у легальних приписах. Яскравим прикладом цього є положення ст. 1 Закону «Про засади державної регіональної політики», у якій законодавець надав таке нормативне тлумачення: «державна регіональна політика – система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності» [4].

Як бачимо влада орієнтується на практичний аспект публічної політики і зміщує важелі з соціально-політичної її складової на дійову. Такий підхід цілком виправданий з позиції завдань, які стоять перед цими державними інституціями.

Серед інших показників публічності тієї діяльності, що проводиться державними органами, є механізми взаємної комунікації між громадянським суспільством і державними інституціями у процесі прийняття управлінських рішень, які мають ознаку суспільної значущості. Недарма нормативні приписи, на рівні принципів та конкретних правил, встановлюють правомочності фізичних та юридичних осіб, громадських об'єднань відносно їх участі у розробці та реалізації внутрішньої політики, в управлінні державними і суспільними справами (ч. 2 ст. 4, ч. 4 ст. 12 ЗУ «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики»), зокрема забезпеченні державної регіональної політики [4].

Враховуючи ступень розвитку сучасного українського суспільства слід вказати на таку його характерну рису, як позаінституціональність, що формує можливості громадянської спільноти мати відносно незалежність від державних інституцій та здійснювати на них солідарний вплив з метою корегування публічної політики, забезпечення актуальних суспільних потреб у різних сферах буття. Зазначена можливість має своє практичне втілення в умовах конкуренції інтересів різноманітних соціальних груп. Відповідно до своєї соціальної значущості отримують перевагу та знаходять своє втілення у публічній політиці інтереси тієї соціальної групи, яка має найбільшу впливовість серед населення.

Враховуючи наведене, публічна політика розуміється нами у якості діяльності владних інституцій, основні завдання якої сформовані з урахуванням соціальних потреб за умови їх визначення при активній участі громадян.

Таке розуміння публічної політики, на нашу думку, актуалізується у кризовий період, обумовлений трансформацією системи державного управління. Так, реформа децентралізації надала місцевій владі, зокрема

владі сільської громади, нові повноваження, які збільшили її вплив на життя громади, на прийняття рішень на рівні громади. Саме в цьому і полягала мета цих перетворень – перенести процес прийняття рішень на рівень громад. При цьому важливою особливістю стало визнання ОТГ низовим рівнем владної системи, який отримав нові, більш ширші повноваження ніж така ланка соціальної структури, як окрема громада села або селища. Такі ОТГ створювались шляхом об'єднання декілька громад в одну більш велику, з метою підняття їх спроможності виконувати функції місцевої влади: утримувати керівництво, здійснювати інфраструктурні проекти, фінансувати соціальну сферу, культуру, спорт, охорону здоров'я тощо.

Слід акцентувати увагу на процесі легітимації фактично нового для селян владного механізму, який повинен був здійснюватися не лише юридичним шляхом, тобто прийняттям відповідних законів та постанов тощо, а й за допомогою отримання згоди громадян з інституційними нормами щодо нової влади. Така згода є проявом соціокультурних аспектів діяльності державного адміністрування у контексті здійснення публічної політики, досягнення ефективності управління, зокрема підвищення рівня керованості громадами.

Таким чином, розуміння публічної політики у якості діяльності владних інституцій, основні завдання якої сформовані з урахуванням соціальних потреб за умови їх визначення при активній участі громадян, зосереджує акценти в межах реформи децентралізації на соціокультурних аспектах діяльності державного адміністрування.

Література:

1. Публічна політика : навч. посіб. / авт. кол. : С. О. Телешун, С. В. Ситник, І. В. Рейтерович та ін. ; за заг. ред. С. О. Телешуна, д-ра політ. наук, проф. Київ : НАДУ, 2016.

2. Чальцева, О. М. Публічна політика: теоретичний вимір і сучасна практика : монографія / О. М. Чальцева. Вінниця : ФОП Барановська Т. П., 2017.

3. Пухкал О. Г., Гомоляко О. В. Публічна та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 106–112.

4. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. Ст. 527.

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК

Зінченко О. В.

викладач

*Київський фаховий коледж архітектури, будівництва та управління
м. Київ, Україна*

Шевченко С. В.

викладач

*Київський фаховий коледж архітектури, будівництва та управління
м. Київ, Україна*

Сьогодні інноваційний процес навчання став важливою рушійною силою розвитку освіти. Науковці звертають увагу на те, що поняття «інновація» вперше з'явилося в ХІХ ст. як впровадження певних елементів однієї культури в культуру іншої. Іншими словами, інновація – це впровадження і втілення нового.

Поділяємо думку науковців, що інновації – це зміни, які, зберігаючи всі позитиви накопиченого досвіду, позбавляють систему освіти від виявлених недоліків і повністю або частково переводять її на новий рівень шляхом покращення умов функціонування та отримання результатів. Водночас інновацією слід вважати будь-яку зміну, якщо вона не несе абсолютно нових ідей, але має особливе значення для освітнього процесу в сучасних умовах.

Сучасне викладання української мови, української мови за професійним спрямуванням у фаховому коледжі має на меті підготувати компетентних фахівців, які володіють комплексом знань і розвиненими комунікативними навичками.

Інноваційні технології навчання – це засіб залучення студентів до роботи в аудиторії. Вміло використовуючи такі технології, можна ефективно задіяти потенціал кожного здобувача освіти, планувати досягнення результатів, перетворити практичні заняття з української мови на співтворчість, дати студентам відчуття особистісного зростання. Створення умов для успіху та сприятливих умов для процесу пізнання кожного здобувача освіти – головні цілі, що лежать в основі інноваційних технологій навчання. Багато з них варті уваги сучасного викладача, який прагне дати якісні знання, зробити заняття цікавими та

максимально сприяти співпраці між викладачем та студентами. Вдалий добір методів і прийомів навчання в конкретних умовах та використання найбільш доцільних технологій навчання в підсумку має сформувати в студентів здатність відчувати навколишній світ, ставити запитання, обґрунтовувати свою точку зору, вступати в змістовний діалог і дискусію, робити висновки, мати гнучкість мислення, уяву та натхнення, ставити цілі та забезпечувати їх досягнення, планувати дії, здійснювати самоаналіз та самооцінку, взаємодіяти з оточуючими, безконфліктно взаємодіяти з іншими суб'єктами та навколишнім світом [1, с. 38].

Моделювання освітнього процесу в фаховому коледжі є ефективною формою технологічного підходу до викладання української мови. Актуальним при цьому залишається питання використання педагогічних технологій, зорієнтованих не лише на поглиблення знань здобувачів освіти, а й на розвиток навичок творчого й самостійного розв'язання проблем, активізацію інтелектуальних здібностей та пізнавальної діяльності. Тому виникає нагальна потреба у визначенні нових підходів до організації освітнього процесу. Реалізувати це завдання можна завдяки впровадженню сучасних інноваційних технологій. Варто зазначити, що, на думку вчених, закономірність інновацій полягає в тому, що щось нове може входити в систему освіти і змінювати її, але не руйнувати.

При плануванні занять з української мови звертаємо увагу на проблему розвитку креативного мовлення студентів – здатності особистості до створення нового у творчому процесі, отримуємо результат – формування на цій основі гармонійної, всебічно розвиненої мовної особистості. Доречно наголосити на важливості формування вміння виокремлювати проблему, усвідомлювати у цій проблемі якнайбільшу кількість зв'язків, гнучкості як здатності до продукування різноманітних ідей, оригінальності як здатності висловлюватися нестандартно, здатності удосконалювати об'єкт шляхом збільшення обсягу і виходу за межі очікуваного; здатності до нестандартного вирішення проблеми.

Під час проведення занять з української мови розвитку креативного мовлення студентів сприяє практика успішного використання творчих завдань, вправ ситуативного характеру, бліц-диктантів, рольових ігор, нестандартних форм проведення занять.

Не залишаємо поза увагою особистісно орієнтовану освіту, застосовуючи проєктні технології. Результативною є робота студентів на занятті, що має характер проєктування з отриманням практичного результату, який потрібно презентувати перед аудиторією. Це сприяє розвитку творчих, інтелектуальних здібностей особистості, навичок самоосвіти та самоорганізації, формує мовну, мовленнєву, комунікативну компетенції. Під час проведення занять з української мови

перевагу надаємо: підготовці доповідей, повідомлень із певної теми, підготовці рефератів, випуску стіннівок, проведенню конкурсів. Застосування методу проєктів на заняттях з української мови сприяє розвитку комунікативних здібностей, підвищує рівень володіння мовою, формує дослідницькі навички роботи [2, с. 11].

Ефективною є робота в малих групах або в парах. Викладач ділить групу на підгрупи, визначає завдання для кожної групи, а студенти презентують результати своєї роботи. Така робота формує такі риси в особистості, як: взаємодопомога, толерантність і взаєморозуміння. Здобувачі освіти вчаться доводити свої думки, аргументуючи їх. Формуються навички ведення діалогу та монологічного спілкування. При використанні такого виду роботи необхідно уточнити розподіл обов'язків у групі: керівник групи – оголошує завдання, визначає етапи роботи, організовує порядок виступів, підводить підсумки та призначає доповідачів групи; секретар – складає протокол роботи та може виступати співведучим; відстежувати час; доповідач – представляти результати роботи та висловлювати думку групи. Такий вид роботи сприяє реалізації завдань особистісно зорієнтованого навчання.

Ігрова технологія має важливе освітнє значення. Гра – це діяльність у конкретній ситуації. Виокремлюємо такі характеристики навчальних ігор: навчально-пізнавальна спрямованість, цілепокладання та прогнозування результату. Вчені-методисти виділяють такі види ігор:

1) мовні ігри (фонетика, лексика, граматика);

2) комунікативні (творчість, рольова гра), які передбачають створення сприятливої комунікативної морально-психологічної атмосфери, розпізнавання студентами видів мовлення, оцінювання висловлювань.

Викладачі української мови підкреслюють педагогічне значення використання ігор. Ситуація спілкування під час гри потребує визначення ролей для її реалізації. Компактності структури та чіткості виконання сприяє врахування етапів: підготовки сюжетно-рольової гри, проведення гри, спільного обговорення результатів та підбиття підсумків.

Відзначаємо, що використання ігор в освітньому процесі сприяє формуванню культури мовленнєвої поведінки особистості, умінню орієнтуватися у запропонованій ситуації спілкування відповідно до норм української літературної мови, формуванню емоційної та пізнавальної діяльності здобувачів освіти.

Отже, використання інноваційних методів навчання під час вивчення української мови сприяє мовному і культурному розвитку здобувачів освіти, ефективно впливає на формування творчого потенціалу особистості, реалізує весь зміст, передбачений програмою з української мови.

Інноваційні методи активізують психологічну діяльність студентів, стимулюють вміння мислити, розмірковувати, порівнювати, аналізувати, виправляти власні помилки, сприяють розвитку пізнавального інтересу

Відповідно до нової концепції вивчення української мови, студенти мають не лише вивчити певну кількість мовних понять і граматичних правил, але й уміти вільно користуватися усною та письмовою мовою, використувати її в різноманітних ситуаціях.

Таким чином, розвиток комунікативних навичок та креативного мислення здобувачів освіти можливий лише за умови успішної інтеграції сучасних методів навчання в освітній процес.

Література:

1. Біляев О. М. Сучасний урок української мови. Київ : Рад. школа, 1981. 176 с.
2. Варзацька Л. Організація проектної діяльності учня. *Дивослово*. 2004. № 11.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-52>

ІСТОРІЯ ОСВІТИ В АЗЕРБАЙДЖАНІ

Іванцов В. П.

*викладач кафедри озброєння бойових машин та вогневої підготовки
Військова академія (м. Одеса)
м. Одеса, Україна*

Наш світ постійно змінюється – це відбувається не лише в технічній, але й в культурній, науковій та інших сферах. Через те що людство постійно отримує нові знання, система освіти потребує постійного оновлення, розвитку. Особливо актуальним є питання розвитку освіти в країнах, де релігія посідає важливе місце. В нашій роботі ми пропонуємо аналіз розвитку освіти в близького партнера та союзника України – Азербайджану.

Історіографія даного питання налічує не багато позицій. Історія освіти в Азербайджані висвітлена в роботах Гаджиева А. [2], Ісмаїлова Е. [3] та Алієва І. [1].

Як вже було сказано вище, історія освіти в Азербайджані тісно пов'язана з релігією, а саме ісламом. Коли в VII ст., арабські війська

перемогли Іран то захоплені території Азербайджану увійшли до складу Арабського халіфату [2, с. 19]. В період раннього середньовіччя саме Арабський світ був центром освіти, науки та культури. Отже, Азербайджан увійшов до єдиного духовного та ідеологічного простору в рамках якого й розвивалась культура в цілому та освіта зокрема. Відомими центрами освіти та науки Арабського Сходу були такі міста як: Багдад, Куфа, Басра, Дамаск та Каїр, серед інших там навчалось й багато азербайджанців [1, с. 115].

Разом з тим створюються освітні заклади й на території сучасного Азербайджану. Пов'язано це було насамперед з поширенням ісламу. Вже наприкінці VII ст. в соборних мечетях (джаме) великих міст відкривалися школи – мектеби, в яких навчались діти заможних людей. Спочатку навчання велося арабською, а з X ст. і перською мовами. Діти вивчали не лише граматику арабської мови, а й богословські дисципліни і шаріат, історію, географію, риторику, логіку, астрономію та математику. Найбільші навчальні заклади діяли в таких великих містах як Шамахи, Тебриз та Гянджа. В невеликих містах школи – моллахана – функціонували при мечетях [3, с. 48].

Наприкінці середньовіччя – в XV ст. освітні заклади, як і раніше, знаходились переважно в містах. Основою освітньої системи були традиційні для мусульманських країн школи та медресе. В школі здобували початкову освіту, там навчались з 6 до 15 років. Основна увага приділялась вивченню шаріату та читанню Корану. Наступною ланкою освітнього процесу були медресе, які давали середню освіту. Там поруч з релігійними дисциплінами також викладали суспільні та природничі науки. Навчання проводилось перською мовою. Більшість населення була неграмотною через те, що навчання було платним [4].

В ранній новий час (XVI–XVIII ст.) Азербайджан був однією з найбільш розвинених частин Сефевидської імперії. Як і в попередні століття, освіта та просвітництво здійснювались на базі релігійних закладів та проводились в мектебах та медресе. Діти заможних феодалів навчались вдома. В містах Азербайджана кожен квартал мав декілька шкіл, на противагу цьому в сільській місцевості одна школа обслуговувала декілька сіл. Саме це було однією з причин того, що освіта та просвітництво головним чином розповсюджувались серед міського населення, а селяни ж в більшості випадків залишались неграмотними [3, с. 100].

Після завоювання Азербайджану Російською Імперією (початок XIX ст.) початкова освіта як і раніше була зосереджена в мектебах-моллахана. В мектебах навчали хлопчиків різного віку без обмежень за походженням. Існувало лише декілька мектебів де могли навчатись

дівчата. Відсутність можливості здобуття освіти для дівчат є характерною особливістю ісламських країн.

Програма медресе була побудована на вільному володінні арабською мовою. До програми входило досконале вивчення Корану, богослов'я, філософія, історія, географія, астрономія, мусульманське право. По суті медресе це духовне училище.

Після завоювання уряд Російської Імперії починає розвивати світську освіту в Азербайджані. Перше повітове училище в Шуші було відкрито вже 30 грудня 1830 р., а до кінця 1850-х рр. в Азербайджані існувало 5 повітових (трьохкласних), 3 однокласних (початкових) та 1 вище (чотирьохкласних) училища. Спочатку в повітових училищах Азербайджану навчались лише діти російських чиновників. Важливим центром підготовки учителів для початкових шкіл стала Азербайджанське відділення Закавказької учительської семінарії відкрите в 1879 р.

Кінець XIX ст. став важливою віхою в розвитку жіночої освіти, по всій Російській Імперії жінки починають отримувати доступ до вищої освіти. Не оминула ця тенденція й Азербайджан. В 1874 р. була відкрита перша жіноча гімназія [1, с. 167]. А вже в 1902 р. з 15 000 учнів початкових училищ 6700 було дівчат [4].

Після встановлення радянської влади, більшовицька партія провадила кампанію з ліквідації неписьменності. Наслідком цього стало зменшення неграмотності насамперед серед сільського населення. В 1939 р. рівень грамотності населення республіки Азербайджан зріс до 73,8 %.

В післявоєнний період держава розширює мережу вечірніх шкіл, з 1949 р. вводиться обов'язкова семирічна, а з 1959 р. восьмирічна освіта. Поруч з таким позитивним явищем як розширенням освітніх можливостей відбувається русифікація освіти, яка була характерна для всіх республік СРСР [3, с. 277].

Після проголошення незалежності Азербайджан почав стрімкий розвиток в тому числі і у сфері освіти. Видатки на освіту та науку в Азербайджані на другому місці після видатків на оборону. Так, у 2009 р. вони склали близько 1,25 млрд доларів, а у 2023 р. – 2 млрд доларів [5].

Таким чином, в Азербайджані були досягнуті значні успіхи у сфері освіти. Станом на сьогодні сфері освіти в державі приділяється значна увага та ресурси, як наслідок Азербайджан входить в топ-100 країн за рівнем освіти.

Література:

1. Алиев И. Р. История Азербайджана с древнейших времен до начала XX в. Баку, 1995. 432 с.

2. Гаджиев А. Н. Из истории образования и падения Юго-Западной Кавказской (Карской) Демократической Республики. Баку, 1992. 36 с.
3. Исмаилов Э. Р. Очерки по истории Азербайджана. Баку, 2010. 424 с.
4. Система образования Азербайджана. http://www.azerbaijans.com/content_873_ru.html (дата звернення 10.04.2023)
5. Названы средства на сферу образования в госбюджете Азербайджана на 2023 год. <https://www.trend.az/azerbaijan/society/3661277.html> (дата звернення 10.04.2023)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-53>

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ТЕМБРАЛЬНОГО АСПЕКТУ КІНОМУЗИКИ

Кайдалова Д. Д.

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 025 – Музичне мистецтво
Міжнародний гуманітарний університет
Науковий керівник: **Каплун Т. М.**
кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувачка кафедри музичного мистецтва та звукорежисури
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Музика для кіно – важлива складова частина кінематографічного твору. Однією з головних функцій кіномузики є створення слухової атмосфери та розширення світу фільму за межі візуального показу. Особливе значення в кіномузиці має тембральний аспект, завдяки якому композитор підкреслює ту або іншу атмосферу кадру, – образи природи, думки або емоційно-чуттєвий стан героя фільму, та інше. Тембр є ключовим елементом у кіно музиці, і це інструмент, необхідний для розблокування слухової історії, яку розповідає фільм.

Велику роль темброва виразність грає у творчості Ганса Циммера – відомого сучасного німецького композитора, автора музики багатьох відомих кінофільмів і серіалів.

Ганс Циммер народився 12 вересня 1957 року у місті Франкфурт-на-Майні. У 1980-х співпрацював зі Стенлі Маерсом, поєднуючи оркестрову музику з електронною. 1988 року працював над музикою до фільму «Людина дощу», за яку його було номіновано на премію

«Оскар». За своє життя Ганс написав музику для понад сотні фільмів, одні з яких «Король Лев» (1994), «Гладіатор» (2000), «Код да Вінчі» (2006), «Інтерстеллар» (2014), а також до відомих серіалів «Пірати Карибського моря» (2007), «Темний лицар», «Шерлок Хомс» та інших. Високий рівень Г. Циммера засвідчують численні нагороди та премії (премія Оскар в номінації «Найкраща музика», «Золотий глобус» та дві премії Греммі за музичне оформлення мультфільму «Король Лев»). Цікаво, що у біографії видатного композитора існують також творчі зв'язки з одеськими музикантами – у березні 2022 року він почав своє творче турне по Європі з оркестрантами Одеського оперного театру [1].

Ганс дає завдання музикантам так, що інструменти набувають тембр якоїсь дії чи предмету. В інтерв'ю для Vanity Fair Ганс Циммер розповів, як під час процесу написання музики він просив Педро Еушташа (флейтиста): «Не грай на флейті, як на флейті. Грай, наче це шепоче вітер крізь дюни пустелі (для фільму “Dune” 2021 року про пустелю)» [3]. Для цього Педро зробив субконтрабасний дудук (давньовірменський дерев'яний духовий інструмент з абрикосового дерева, який за звучанням близький до англійського валторна), прикладаючи до дудука полімерну трубу. Він зробив інструмент, якого більше ніде не існує, щоб отримати потрібний тембр.

Новаторство Ганца Циммера простежується в його словах: «Щось, що я завжди хотів робити – створювати інструменти, яких не існує, створювати звуки, яких не існує». Він також вважає, що «Найважливіше слово про музику – слово play (грати). Це як діти сидять там з лего. Це завжди так. Коли музика звучить добре, це тому що вона грає. Ви повинні мати грайливість, якщо ви робите такі ситуації. Це дає вам можливість показати свою музику і що добре в вашій магії» [4].

Через незвичні вибори тембрів інструментів та використання різноманітних звуків здається, що композитор говорить власною мовою через музику. З інтерв'ю з Леслі Шталь для каналу 60 minutes:

«Ганс: Коли ви слухаєте Джокера, це, ніби, знаєте, тятива лука та стріла, ви її натягнете. Це не звучить гарно.

Леслі: Це дуже емоційно викликаюче. Я навіть не можу виразити чому, я б не змогла навіть передати словами.

Ганс: Це ідея, і мої найкращі слова будуть невдалими (щоб це пояснити), тому що я користуюся своєю мовою» [2].

Література:

1. Ганс Циммер. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ганс_Циммер (дата звернення 15.04.2023).

2. Інтерв'ю для каналу 60 minutes з Леслі Шталь. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-vK__6PK-Kk&list=LL&index=1&t=384s&ab_channel=60Minutes (дата звернення 12.04.2023).

3. Інтерв'ю для каналу Vanity Fair. URL: <https://youtu.be/93A1ryc-WW0> (дата звернення 14.04.2023).

4. Інтерв'ю Ганса для Mix with the Masters URL: https://www.youtube.com/watch?v=sj2PdzPzyYY&ab_channel=MixwiththeMasters (дата звернення 12.04.2023).

5. The Sound of the Cinema. URL: <https://www.google.com/amp/s/pittnews.com/article/177488/blogs/the-sound-of-the-cinema-constructing-atmosphere-with-timbre-and-instrumentation/amp/> (дата звернення 14.04.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-54>

**СПЕЦИФИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ
«УНІВЕРСИТЕТСЬКА ОСВІТА ТА ОСНОВИ
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ
ТВОРЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ**

Каплун Т. М.

*кандидат мистецтвознавства, доцент,
завідувачка кафедри музичного мистецтва та звукорежисури
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Лекційні та практичні заняття з дисципліни «Університетська освіта та основи наукових досліджень» для здобувачів-бакалаврів творчих спеціальностей (зокрема, за спеціальністю 025 – Музичне мистецтво) у Міжнародному гуманітарному університеті проводяться автором статті протягом двох останніх років (2021–2022, 2022–2023 навч. рр.), але і такий невеликий термін викладання наштовхує на рефлексійне осмислення специфіки читання вказаного предмету для здобувачів мистецьких напрямів. Справа в тому, що традиційно для вітчизняної музичної освіти право здобуття виконавської, композиторської та музикознавської професій належало і належить спеціалізованому музичному вищому навчальному закладу (консерваторія/музична академія). В останні роки до цього процесу долучились факультети та кафедри музичної спрямованості цілої низки українських університетів, в тому

числі Міжнародний гуманітарний університет, в якому у 2021 році на базі факультету мистецтва і дизайну рішенням Вченої ради було відкрито кафедру музичного мистецтва та звукорежисури. Оскільки кафедра є частиною університетської науково-педагогічної спільноти, закономірно, що для здобувача-музиканта важливо зрозуміти специфіку його навчання саме в університеті, чому і присвячено вищевказана дисципліна.

Читається курс «Університетська освіта та основи наукових досліджень» у другому семестрі першого курсу бакалаврського рівня освіти, коли здобувач вже набув невеликий досвід навчання в університеті та спроможен до розмови щодо особливостей викладання університетського курсу та провідних завдань здобуття загальногуманітарних та творчих знань з цілої низки предметів. Саме тому вважаю, що розглядання таких тем як нормативно-правові основи вищої освіти (Закон про освіту, Закон про вищу освіту, цілий пакет положень МГУ щодо різних аспектів університетського життя), розуміння особливостей університетської освіти в контексті Болонського процесу, типи та структура вищого навчального закладу, організація навчально-виховного процесу у вищій школі (індивідуалізація підготовки фахівців з вищою освітою, академічна доброчесність як основа навчально-виховного процесу у ВНЗ, поняття кредиту та модулю, ECTS як основа кредитно-модульної системи навчання, студентоцентризм, студентське самоврядування, стандарти вищої освіти, та, нарешті, особливі компоненти стосовно навчання на кафедрі музичного мистецтва та звукорежисури факультету мистецтва і дизайну МГУ і ознайомлення з поняттями «освітньо-професійна програма», «навчальний план», «силабус», «Робоча програма» та інші), принципово важливі для того, щоб здобувач міг скласти у своїй свідомості, у своєму ментальному просторі світу адекватну і об'єктивну картинку під назвою «університет, де я навчаюсь».

Другою складовою дисципліни «Університетська освіта та основи наукових досліджень» є розмова про складові наукового дослідження, яким зобов'язані займатися здобувачі різних рівнів вищої освіти – бакалаври, магістри, аспіранти. І саме тут у більшості здобувачів виникають питання щодо цілей, форм та специфіки наукового дослідження відносно музикознавської проблематики. Досить часто здобувачі-бакалаври психологічно не готові до важливішої форми роботи в університетському просторі – наукового дослідження, з його науковою новизною, актуальністю, методологією музикологічного дослідження. Відсутністю плагіату та самоплагіату та низки інших проблем. Виникає багато питань щодо специфіки дослідження музичних об'єктів, як поєднати творчі форми навчання з науковими вимогами

участі у наукових заходах та публікаціях, а, головне, де знайти час для вказаного союзу мистецтва і науки і багато інших. І можливість знайти шляхи до створення дійсного союзу творчості і науки у житті музиканта (в нашому випадку – вокаліста, актора музичного театру та звукорежисера) починається з першого кроку – розмови та практичного засвоєння провідних постулатів предмету «Університетська освіта та основи наукових досліджень».

VIA VINCITUR AMBULANS (ДОРОГУ ЗДОЛАЄ ТОЙ, ХТО ЙДЕ)

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-55>

ПОЛІТИКА ЄС ЩОДО «ЄВРЕЙСЬКОГО ПИТАННЯ» У 2023 РОЦІ

Козерод О. В.

*доктор історичних наук, старший науковий співробітник
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

Основним завданням європейської політики щодо «єврейського питання» у 2023 році стало донесення до громадськості всіх 27 країн ЄС нових стандартів, закладених до нещодавно ухваленого законодавства, а також координація зусиль влади країн Об'єднаної Європи різних рівнів стосовно їхньої реалізації. Важливою частиною цих зусиль стала широка дискусія дипломатів країн Заходу, присвячена боротьбі з антисемітизмом. Так, 30 січня комісарка Європейської Комісії по боротьбі з антисемітизмом Катаріна фон Шнурбейн зустрілася в Берліні зі спеціальною представницею США по боротьбі з антисемітизмом Деборою Ліпштадт [1].

Напередодні зустрічі фон Шнурбейн, зокрема, підкреслила: «Боротьба з антисемітизмом означає відстоювання демократії та цінностей, які об'єднують нас по обидва боки Атлантики. Ця зустріч є важливим кроком для посилення тісної співпраці між ЄС та США в глобальній боротьбі з антисемітизмом і задля досягнення нашої спільної мети – сприяння розвитку єврейського життя» [2]. Крім Дебори Ліпштадт, до Берліна, аби підтримати зусилля адміністрації Байдена-Гарріс по боротьбі з антисемітизмом у всьому світі та зміцненню пам'яті

про Голокост, прибув чоловік віцепрезидентки США Камали Гарріс Даглас Емгофф. Американських гостей особливо цікавила нова німецька Національна стратегія боротьби з антисемітизмом і сприяння розвитку єврейського життя. У якості спеціальної представниці США по боротьбі з антисемітизмом Ліпштадт завітала до Німеччини вперше. Вранці 30 січня вона та Фелікс Кляйн, уповноважений федерального уряду Німеччини з єврейського життя та боротьби з антисемітизмом, відвідали зустріч європейських комісарів з антисемітизму в центрі документації «Топографія терору» в Берліні. Центральними темами зустрічі дипломатів високого рангу стали національні стратегії окремих держав по боротьбі з антисемітизмом, а також робоче визначення антисемітизму IHRA, Міжнародного альянсу пам'яті жертв Голокосту. Зокрема, Фелікс Кляйн зазначив: «Наша національна стратегія проти антисемітизму й задля сприяння розвитку життя євреїв є історичним документом – вона дозволяє нам, нарешті, боротися із ненавистю до євреїв та запобігати їй комплексно. Я дуже радий, що наша інноваційна модель також викликає велику зацікавленість на міжнародному рівні» [3].

Спеціальна представниця США Дебора Ліпштадт підкреслила: «Ми всі дуже добре знаємо про щораз більшу хвилю ненависті та особливо антисемітизму, з якою стикається світова спільнота. Сучасні технології, інтернет і, перш за все, соціальні медіа сприяють тому, що думки поширюються з безпрецедентною швидкістю. Сьогодні ненависть не знає кордонів. Антисемітський пост в одній країні може спровокувати насильство за океаном, а події в одній країні занадто легко повторити в іншій. Ось чому міжнародне співробітництво, партнерство й узгодженість дій зараз важливі як ніколи» [4].

Центром дискусій, присвячених політиці ЄС щодо «єврейського питання», на початку 2023 року також став Брюссель. 22 та 23 січня 2023 року в столиці Об'єднаної Європи відбулася конференція, присвячена боротьбі з антисемітизмом. Вона пройшла під головуванням президента ландтагу Північного Рейну-Вестфалії Андре Купера за участю президентів ландтагів земель Німеччини та Австрії, Південного Тіролю та німецькомовної спільноти Бельгії. У своїй спільній заяві вони висловили стурбованість зростанням рівня антисемітизму, привітали стратегію Європейської Комісії по боротьбі з цим явищем і закликали національні парламенти активніше брати участь в транскордонних проектах по боротьбі з антисемітизмом. Учасники заходу провели переговори з головою Європейського парламенту Робертою Мецолою та комісаркою Європейської комісії по боротьбі з антисемітизмом Катаріною фон Шнурбейн. У центрі уваги були дії ЄС проти антисемітизму та роль парламентів як посередників між Європейським Союзом і жителями регіонів. Перший віцепрезидент ландтагу Баварії

Карл Фреллер підкреслив виняткову важливість сучасних свідків Голокосту, котрі, переживши трагедію, роблять безцінний внесок у збереження в свідомості людей знань про цей темний період німецької історії та їхню передачу. Лише так досягнення спільної мети під гаслом «Ніколи знову!» може бути успішним, заявив Фреллер [5].

У політичній декларації, що була ухвалена за підсумками конференції 23 січня 2023 року, серед іншого, викладені наступні тези:

– Президенти ландтагів вітають і підтримують вперше ухвалену стратегію Європейської Комісії по боротьбі з антисемітизмом і сприяння розвитку єврейського життя. Будучи посередниками європейської політики в багаторівневій системі ЄС, регіональні парламенти хочуть і надалі робити конкретний внесок у реалізацію стратегії та її окремих ініціатив;

– Будучи невід’ємною частиною європейської культури, важливо захищати й покращувати життя євреїв шляхом діалогу з громадянським суспільством у всіх регіонах ЄС. Це основна передумова для того, аби єврейська культурна спадщина сприймалася й цінувалася людьми в регіонах Європи як невід’ємна частина європейської культури та способу життя;

– Регіональні парламенти відіграють центральну роль в реалізації скоординованих на європейському рівні заходів по боротьбі з антисемітизмом і задля розвитку єврейського життя, включно із живою культурою пам’яті та історією. Завдяки своїй безпосередній близькості до місцевих жителів, вони не лише наповнюють життям стратегію ЄС і свої національні та регіональні плани дій, але й вже давно беруть участь в боротьбі з антисемітизмом, сприянні розвитку єврейського життя та збереженні культури пам’яті й поминання. Регіональні парламенти також виконують свою комунікативну функцію й наполегливо вказують суспільству на небезпеку антисемітизму в дебатах і дискусіях;

– Президенти ландтагів виступають за більш активну участь регіональних парламентів у транскордонних, національних та регіональних проектах, спрямованих на боротьбу з антисемітизмом. Вони також очікують, що регіональні парламенти будуть залучені до оголошеного Єврокомісією регулярного діалогу з Європейським парламентом і національними парламентами держав-членів для підтримки нових заходів по боротьбі з антисемітизмом і задля сприяння розвитку єврейського життя. Будучи парламентами, близькими народу, вони мають велику вагу як посередники між громадянами та Європейським Союзом. З іншого боку, деякі регіональні парламенти мають законодавчі повноваження щодо шкільної освіти та внутрішньої безпеки. Це має неабияке значення, коли йдеться про надання інформації про єврейське життя та запобігання антисемітизму, а також про переслідування за

антисемітські злочини, захист життя євреїв, синагог та інших єврейських установ [6].

Другою великою європейською країною після Німеччини, яка розробила й представила свою стратегію політики щодо «єврейського питання», стала Франція. Прем'єр-міністерка Франції 30 січня 2023 року представила Національний план боротьби з расизмом, антисемітизмом і дискримінацією за походженням на 2023–2026 роки. План був створений після низки дискусій з молоддю та головами асоціацій проти расизму та антисемітизму. Його представила в стінах Інституту арабського світу в Парижі прем'єр-міністерка Франції Елізабет Борн. Він став продовженням іншого нормативного акту – Плану проти расизму та антисемітизму, представленою паном Едуардом Філіпом у березні 2018 року.

Положення нового плану стали предметом широкого обговорення у французькому суспільстві. Уряд розглядав його з основними гравцями громадянського суспільства, включно із асоціаціями, фондами пам'яті та історії, а також незалежними установами, як-от «Національна консультативна комісія з прав людини» (Commission nationale consultative des droits de l'Homme), «Захисник прав» (Défenseur des droits), «Організація з регулювання аудіовізуального та цифрового зв'язку» (Arcom) та іншими [7]. План містить 80 статей, згрупованих у п'ять розділів. Серед найважливіших і реформаторських пропозицій, які увійшли до нового плану, слід відзначити наступні: анонімізація скарг з приводу антисемітських проявів; влаштування судових переговорів; обов'язкове відвідування кожним учнем французьких шкіл меморіалів, пов'язаних з расизмом і антисемітизмом; підготовка співробітників державної служби з питань взаємодії з єврейськими громадами й боротьби з антисемітизмом та багато інших [8].

Варто зазначити, що особливістю цього плану французького уряду стало зосередження уваги на боротьбі з антисемітизмом, в той час як тема сприяння розвитку єврейської громади з боку держави не була відображена. Присутність у Франції найбільшої в Європі єврейської громади, вочевидь, може призвести до дискусії з цього приводу, хоча держава, можливо, побоюється великих витрат в тому випадку, якщо вона візьме на себе зобов'язання з розвитку єврейської культури, релігії та общинного життя.

В цілому, перші місяці 2023 року стали в країнах ЄС періодом розробки нових стандартів політики держав-членів щодо «єврейського питання», а також проведення дискусій та вироблення планів по боротьбі з антисемітизмом і щодо розвитку єврейського життя, які повинні з'явитися, згідно з рішенням Єврокомісії, у всіх регіонах Об'єднаної Європи.

Література:

1. Europäische Antisemitismusbeauftragte trifft US-Sonderbotschafterin gegen Antisemitismus. 27 Januar 2023. URL: https://germany.representation.ec.europa.eu/news/europaische-antisemitismusbeauftragte-trifft-us-sonderbotschafterin-gegen-antisemitismus-2023-01-27_de
2. Там само.
3. Там само.
4. Там само.
5. Landtagspräsidentenkonferenz in Brüssel. 23 Januar 2023. URL: <https://www.bayern.landtag.de/aktuelles/blick-nach-europa/23012022-landtagspraesidentenkonferenz-bruessel/>
6. Там само.
7. La Première ministre a présenté le Plan national de lutte contre le racisme, l'antisémitisme et les discriminations liées à l'origine (2023–2026). 2023. 30 January. URL: <https://www.gouvernement.fr/communique/la-premiere-ministre-a-presente-le-plan-national-de-lutte-contre-le-racisme-lantisemitisme-et-les-discriminations-liees-a-lorigine-2023-2026>
8. Там само.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-56>

ЕТИКЕТ У ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ З ІНОЗЕМЦЯМИ

Лазаренко В. О.

*здобувачка освіти другого (магістерського) рівня
спеціальності 051 – Економіка*

*Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
м. Миколаїв, Україна*

Світоорієнтована економіка України передбачає постійне розширення ділових контактів з іноземними партнерами. Ділове спілкування регулюється міжнародним діловим етикетом – сукупністю узвичаєних правил і норм поведінки як в офіційній, так і в неофіційній обстановці. Важливим у діловому спілкуванні з іноземцями є те, що обидві сторони етикету – морально-етична та естетична – є взаємозбалансованими, і виступають як парадигма «зміст-форма». Іншими словами, вербальний і невербальний компоненти комунікації мають бути ідеально відпрацьованими і доречними до кожної конкретної ситуації, адже у

процесі спілкування такого рівня часто репрезентується не лише бізнес-партнер, а й держава, отже, тут немає дрібниць.

Саме тому будь-які ділові контакти з іноземними партнерами будуть ефективними за умови їх ретельної підготовки на усіх чотирьох фазах, які виділяють більшість дослідників цього питання [1;2;3;4]. Задля продуктивного перебігу кожної із фаз необхідно засовувати знання про типи ділових культур [2], оскільки саме вони є чи не найвагомим чинником налагодження партнерських бізнес-стосунків.

Під час першої фази – підготовки контакту – відбувається збір необхідної інформації. Представники моноактивної культури (німці, шведи, американці, швейцарці тощо) зосередяться на вивченні максимально достовірних джерел, щоб уникнути некоректного трактування фактів. Італійці, іспанці, бразильці, французи, як представники поліактивної культури, найбільше довірятимуть інформації, отриманій у особистих бесідах. Носії реактивної культури – японці, китайці, турки – надаватимуть перевагу друкованим джерелам інформації. Тому, наперед знаючи, з представником якого типу культури доведеться налагоджувати контакти, варто зосередитися на підготовці того джерела інформації, яке цікавитиме саме їх.

Програмування контакту (друга фаза) теж проходить по-різному у представників різних типів культур. Носії моноактивного типу, сконцентрувавши зусилля тільки на одну конкретну справу, виконуватимуть усі дії чітко і не порушуючи терміни. Представники поліактивної культури знехтують попередньо розробленими планами, займатимуться декількома справами одночасно й, цілком імовірно, порушуватимуть погоджені терміни. Репрезентанти реактивної культури потребуватимуть більше часу на реалізацію цієї фази, оскільки розподілять її на циклічні етапи, поступово накопичуючи інформацію.

Таким чином, врахувавши, з носієм якого типу культури програмується контакт, можна спрогнозувати перебіг цієї фази та її ефективність.

Третя фаза – реалізація контакту – найяскравіше продемонструє відмінності партнерів залежно від їх культуротипу. Представники моноактивної культури чітко дотримуватимуться накресленої задалегідь схеми (моделі, плану) й вимагатимуть цього від візаві. Під час діалогу вони врівноважені, спокійні, однаково оперують самі і «зчитують» у інших як вербальні, так і невербальні засоби комунікації. Носії поліактивної культури часто вдаються до налагодження неформальних стосунків та встановлення міжособистісних відносин. Вони – завжди активні учасники діалогу, багатослівні та емоційні, широко використовують жести, міміку. Представників реактивної культури вирізняє вже сама форма реалізації контакту: це не діалог, як у попередньо

описаних моделях, а ланцюг «монолог – пауза – осмислення – монолог». Вони найбільш стримані, жестикулюють мало, рідко проявляють емоції, однак саме вони є найбільш уважними слухачами.

Із огляду на ці особливості, ініціатор контакту може виробити власну модель поведінки, яка буде комфортною не тільки йому самому, й іншим учасникам, а також правильно «розшифрувати» поведінку партнерів.

Фаза підбиття підсумків та прийняття рішень (четверта) теж проходить по-різному. У німців, американців, шведів та інших представників монокультурного типу рішення прийматиме керівник, який спиратиметься на спільну роботу підлеглих. У італійців, португальців, бразильців та інших носіїв поліактивної культури не останню роль на етапі прийняття рішень відіграватиме не тільки перспектива для компанії, а й особиста вигода. Для репрезентантів реактивної культури вирішальним фактором стануть довготривалі цілі, подальший розвиток ділових контактів; остаточне рішення прийматимуть більш авторитетні, досвідчені люди, які працюватимуть для загального блага (патерналістський метод). Знаючи ці особливості, можна розрахувати, які допустимі методи впливу для досягнення мети можна застосувати і на кого чи на що їх варто спрямовувати.

Отже, ділове спілкування з іноземцями – це насамперед комунікація, яка повинна будуватися й реалізуватися на загальноприйнятих у міжнародній спільноті етичних нормах. Серед таких чинників взаєморозуміння між діловими партнерами-іноземцями, як етика ділових стосунків, володіння основами дипломатії, обов'язкова повага до національних символів та традицій помітне місце займає знання типів ділових культур, оскільки воно дозволяє ефективно та взаємовигідно проходити всі фази налагодження ділових контактів із іноземними партнерами, що, в свою чергу, є запорукою просування бізнесу.

Література:

1. Галушко В. П. Діловий протокол та ведення переговорів. Вінниця : Нова книга, 2002. 223 с.
2. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Іщенко Т. Д., Мельничук Т. Ф., Чуприк Н. В., Анохіна Л. П. Етика ділового спілкування : навчальний посібник. Київ : Центр учб.л-ри, 2017. 344 с.
3. Палеха Ю. І. Ділова етика : навч.-метод. посіб. Київ : ЄУФІМБ, 2000. 250 с.
4. Чайка Г. Л. Культура ділового спілкування менеджера : навч. посібник. Київ : Знання, 2005. 442 с.

ФОРМУВАННЯ ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО ПІДХОДУ ДО ПРИРОДНОГО ФАКТОРУ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ

Мірошкіна Н. В.

*кандидат філософських наук,
доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук
Миколаївський національний аграрний університет
м. Миколаїв, Україна*

Формування нового вчення про соціоприродні системи – це не тільки процес внутрішньонакового характеру, але й процес відображення взаємодії науки с іншими формами суспільної свідомості. В 60 роки ХХ століття людство усвідомило глибину екологічної кризи, в якій опинилася глобальна цивілізація. Екологічна криза сприймалася як результат нераціонального природокористування, на якому була заснована індустріальна цивілізація. В другий половині ХХ століття на підставі вчення про біосферу та ноосферу, яке започаткували формується некласична екологія – вчення про взаємодію екосистем, антропо-систем, техногенних систем та «асистем». Ця ситуація викликала народження такої спеціальної історичної дисципліни, як енвайроментальна історія (англ. environment – довкілля). Вона досліджує історію навколишнього середовища та історію взаємодії природи та суспільства. Зараз ця наукова дисципліна проходить інституалізацію – в ряді навчальних закладів Європи та Америки читаються курси з енвайроментальної або екоісторії, виходять журнали “Environmental History” та “Environment and History”, на міжнародних конгресах істориків створюються секції з екологічної історії. Ініціатива створення нового напрямку досліджень належала географам, потім до нього приєдналися історики та соціологи. Деякі дослідники висказують занепокоєння з того, що енвайроментальна історія перетвориться в історію довкілля та екологічних проблем, а не в дисципліну, яка призвана вивчати взаємодію цивілізацій та природи. Й. Радкау наголошував на тому, що екоісторія – це наука про процеси організації та самоорганізації в гібридних комбінаціях людини та природи [2, с. 23].

Посткласичний підхід до розвитку соціоприродних систем формулює нову онтологічну модель цих систем, яка служить матрицею їх розуміння та нову епістемологічну модель їх дослідження, яка характеризує пізнавальну процедуру їх дослідження та результат.

Екоісторія претендує на те, щоб стати універсальною історією, тобто такою, що вивчає сумісну еволюцію людства та природи. При цьому визнається, що у природи є своє власне життя, воно не є тільки компонентом людських дій, цитатою з дискурсу. Дослідження цивілізацій як компонентів соціоприродних систем вимагає використання не тільки традицій підходів історичної науки, але й підходів антропології та етнології. Постнекласичні дослідження генези цивілізацій використовують данні таких наук, як палеоботаніка, молекулярна біологія, біогеографія (в її використанні по відношенню до сільськогосподарських тварин та рослин), біохеовіральної екології свійських тварин та їх диких предків, епідеміологія людини та тварин, генетики людини, тварин та рослин, кріологія. Так як об'єктом дослідження є соціоприродна система, а не два пов'язаних об'єкта «цивілізація – довкілля (оточуюче середовище)», то від історика вимагається нова компетентність, для того щоб зробити синтез метода та знання. Дослідження генезис соціоприродних систем стирає межу між історією як гуманітарною наукою та природознавчими науками, вона становляться взаємопов'язаними та формують універсальну картину реальності. Результатом такого дослідження становиться історична реконструкція, в створенні якої беруть участь представники різних наук. Об'єктом тут виступають не окремі явища навколишнього світу та соціальності, які раніше досліджувались як окремі речі, а історичні змінні системи об'єктів. Такими об'єктами і є соціоприродні системи. Дослідження таких систем спрямоване не тільки евристичними цілями наукового пізнання, але й ціннісно-вмотивованою позицією вченого, яка відображає світоглядні парадигми суспільної свідомості.

В формуванні екоісторії проявила себе наукова інверсність наукових об'єктів. Вона зумовила можливість появи та використання ідей, принципів, предметів пізнання в якісно різних і гносеологічно непорівнянних системах знання. Методологічний аналіз екоісторичних концепцій дозволяє говорити про інверсність таких понять, як «цивілізація», «культура», «антропологічний ландшафт», «природне середовище», «екологічна система», «космічне випромінювання», «екологічний процес». Інверсність супроводжується новими асоціативними зв'язками, забезпечує введення нової інформації в науки, що досліджують природний фактор історичного розвитку. Наприклад, така інверсність проявилася в особливостях застосування та розвитку змісту поняття «адаптація». Про адаптацію цивілізацій про середовища розпочав говорити ще Й. Г. Гердер, а потім Г. Спенсер, але в їхньому розумінні це був стихійний процес, цілком детермінований природою. Тепер адаптація розглядається як властивість усякого види, у тому числі й *Homo sapiens*, але визнається, для останнього він регулюється

розумовою діяльністю та залежить від панівних у конкретній цивілізації базових цінностей.

Екоісторія вивчає не історію суспільств або цивілізацій, а історію соціоприродних систем. Ці системи містять наступні основні компоненти: природне довкілля та конкретне суспільство, що здійснює діяльність в природному середовищі. Зміни, які відбуваються в одному компоненті системи, неминуче тягнуть зміни інших компонентів. В ході розвитку таких систем можуть відбутися зміни відношень між системними дескрипторами такого характеру, при якому система прийде до реляційного колапсу. Таким реляційним колапсом виступає. Соціо-природні системи в межах постнекласичної науки розглядаються як такі, що саморозвиваються, складаються з термодинамічно відкритих сукупностей біотичних екологічних компонентів і небіотичних джерел речовини та енергії.

Нові пізнавальні можливості, що надає постнекласичний період розвитку науки дозволив сформулювати нове онтологічне розуміння місця цивілізацій в соціоприродних системах. Згідно з ним, цивілізації в своєму розвитку проходять ряд етапів. На першому етапі відбувається перехід від людини, що привласнює дарунки природи, до людини, що виробляє необхідне для існування, тобто перехід від доаграрного суспільства до аграрного. Будь-які цивілізації використовували в більшості екстенсивні технології, ніж інтенсивні. Для екстенсивного господарства характерний конфронтаційний характер відношень між людиною та природою: природа розглядається як ворог, із котрим потрібно боротися (скоряти, змінювати). Можливості розвитку цивілізацій визначаються можливостями при певних технологіях використовувати ресурсну базу конкретного природно-географічного регіону і кількісними та якісними характеристиками цих ресурсів. Якщо на початкових етапах розвитку цивілізації природа здатна до рекреації, то в подальшому, за мірою вичерпання ресурсів, що можуть бути задіяні при даному розвитку технологій, настає криза. Для аграрних цивілізацій такі кризи, особливо якщо вони накладаються на несприятливі кліматичні зміни, інколи можуть приводити до загибелі цивілізацій (приклад може слугувати загибель цивілізації Хараппа – Маходжаро-Даро на Індії). Суспільство під час таких криз стає перед завданням встановлювати нові стосунки між ним та природою: співробітництво замість конфронтації, замість руйнації екосистем – створення штучних екосистем, що живуть за законами екологічної рівноваги. Від спроможності суспільства замінити екстенсивні технології інтенсивними (енерго- та матеріалозберігаючими) залежить подальша доля цивілізації: або деградація природи та суспільства, або їхній вступ в новий етап розвитку. Виснаження ландшафтів викликає ланцюжок явищ

на підставі причинно-наслідкових зв'язків. Спочатку виникає господарська (економічна) криза, вона провокує соціальну кризу, а за нею йдуть політична, культурна та світоглядні кризи. Сукупність екологічної, господарській, соціальній політичній та культурно-ідеологічній кризи створює загальну кризу цивілізації як системи. Це своєрідна точка біфуркації. У цей період суспільство, щоб вижити, повинно змінити своє ставлення до довкілля, тобто знайти нову систему господарювання, нові технології, навіть, змінити уявлення про світ, про себе, про особистість (себто – змінити систему цінностей). Екологічні кризи цивілізацій можуть бути викликані змінами в довкіллі природничого погодження, а можуть бути викликані антропогенними змінами довкілля, також можливі випадки, коли ці два види змін виступають разом [1, с. 40–41].

Література:

1. Брило Ю. М. Причини дискретності цивілізацій *Грані*. 2014. Т. 1. № 3. С.40–45.
2. Радкау Й. Природа и власть. Всемирная история окружающей среды. Москва : Изд. Дом Высшей школы экономики, 2014. 472 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-58>

СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ АППЕРЦЕПЦІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

Павлова О. В.

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії першого курсу
спеціальності 053 – Психологія
кафедри педагогіки та психології
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Апперцепція є вираженням загальних закономірностей, згідно з якими зовнішні об'єкти і явища визначають зміст психічної діяльності, діючи через внутрішні суб'єктивні умови, сформовані в ході попереднього розвитку особистості в результаті взаємодій із середовищем [3]. Сприйняття залежить не тільки від об'єкта, але і від суб'єкта, від його потреб, інтересів, уявлень, понять і т. д. Безпосередні враження від предметів активізують певні сліди минулих вражень, вони включаються

до складу попереднього досвіду, завдяки чому сприйняття відбувається швидше, вибірково і осмислено.

Термін «аперцепція» ввів Г. В. Лейбніц. Й. Ф. Гербарт вважав, що будь-який новий прояв сприймається й інтерпретується залежно від того, що він пов'язаний із спорідненими проявами минулого досвіду, який він назвав апперцептивною масою. Процес з'єднання – це апперцепція. Аперцепція визначає виразність, правильність і міцність сприйняття і засвоєння нових знань [4]. Розуміння апперцепції Гербарта стало теоретичною основою його педагогічного вчення про принципи та прийоми засвоєння знань (структура курсу, наступність, послідовність тощо). Завдяки роботам В. Вундта поняття «аперцепція» отримало широке поширення в психології, наповнивши змістом пояснювальні ним принципи роботи свідомості. Вунд покладається на апперцепцію – процеси уваги, мислення та волі – для складної діяльності свідомості.

Гостре сприйняття руху має вирішальне значення в практичних завданнях, особливо у виробничому середовищі, де небезпека підвищена, а подразники поширені. Точному сприйняттю руху сприяє поєднання зусиль зорових і м'язових аналізаторів, що працюють у парі з рухом голови й очних яблук.

Сприйняття ґрунтується не лише на зовнішніх подразниках, а й на особистості, яка сприймає. Реальна, жива людина спостерігає за своїм оточенням, а не лише очима та вухами. Це означає, що значну роль у сприйнятті відіграє аперцепція – вплив особистості та психічного стану людини. У процесі сприйняття можуть виникати ілюзії; це неправильні інтерпретації об'єкта та його якостей. Наприклад, сіра смуга на більш світлому фоні здається темнішою, ніж на чорному. Причини виникнення ілюзій у військовослужбовців можуть бути обумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами.

Приклади об'єктивних причин: Коли об'єкт дуже схожий на фон, це може призвести до маскування об'єкта через відсутність контрасту.

Слід взяти до уваги явище опромінення, оскільки воно може призвести до того, що світлі об'єкти здаються більшими за розміром, ніж їхні темніші аналоги. Крім того, на сприйняття розміру також може впливати кількість простору або часу, які займають об'єкти. Порожнє завдання часто сприймається більшим, ніж наповнене сенсом. Сприйняття розриву в траншеї або траншеї на відстані змінюється на основі ефекту «змінного рельєфу», де він може сприйматися як віддалений або виступаючий.

Суб'єктивні причини ілюзій включають: тимчасове сприйняття, неправильне тлумачення сприйнятого значення або приписування правильного значення.

Під впливом фантазії можна недооцінити чи переоцінити кількість ворогів у бою, будівель та архітектурно-монтажних робіт.

Менеджери не байдужі до проблем продуктивності, як співробітники сприймають навчальні матеріали в класі, інструктажі з техніки безпеки тощо. Це залежить від рівня розвитку мимовільного і довільного сприйняття (залежно від залучення волі і поставленої мети), здатності до спостереження (форма активного чуттєвого сприйняття людиною дійсності), спостережливості бійця.

Особливою і найбільш розвиненою формою навмисного сприйняття є спостереження: тривале, систематичне, планомірне, цілеспрямоване сприйняття військовослужбовцем предмета, явища, предмета, навчальної проблеми на уроці. Сприйняття навчального матеріалу на рівні спостереження забезпечує йому необхідну продуктивність. Тривала спостережна практика сприяє розвитку спостережливості, уміння помічати ознаки, але на перший погляд дріб'язкові ознаки предметів майже не помічаються.

Апперцепція – це залежність сприйняття від минулого досвіду, від загального змісту психічної діяльності людини та її індивідуальних особливостей, від роду занять [1]. У військовій діяльності спостерігається спотворене сприйняття об'єктів, відоме як марення. Наприклад, він широко використовується у військовій справі для маскування військ. Основою ілюзій можуть бути фізіологічні закони, закони вищої нервової діяльності. Вони виробляються під впливом вказівок людини. До них відносяться, наприклад, ілюзії перспективи та ілюзії відстані. Таким чином, однакові за розміром фігури здаються нам нерівними, паралельні лінії збігаються, вертикальні довші за горизонтальні тощо. Тип сприйняття простий – сприйняття пов'язане в першу чергу зі своєю роботою [2].

Отже, порівняно з відчуттям, апперцепція є більш складним психологічним пізнавальним процесом, який відіграє важливу роль у діяльності військовослужбовців.

Література:

1. В. В. Стасюка Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України : підручник : у 2 ч. Ч. 1. Київ : НУОУ, 2012. 682 с.
2. А. М. Романишин, О. В. Бойко, Д. В. Богородицький. Психологія бою: діяльність командира підрозділу щодо підтримання морально-психологічного стану особового складу бойових дій. Львів : НАСВ, 2015. 322 с.
3. Ходаківський Є. І. Психологія управління : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2008. 608 с.

4. Варій М. Й. Основи психології і педагогіки : підручник. Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2017. 547 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-59>

АВТОРСЬКИЙ КІНЕМАТОГРАФ: ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА ОСНОВНИХ ХАРАКТЕРИСТИК

Погасій С. М.

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії третього курсу спеціальності 034 – Культурологія кафедри мистецтвознавства та загальногуманітарних дисциплін Міжнародний гуманітарний університет м. Одеса, Україна

Виникнення теорії авторства в кіно пов'язано з теоретичним осмисленням, яке зародилася у Франції в 1950-х роках так званої «Нової хвилі» та поширилась у працях французьких кінокритиків та кінодіячів, що групувалися навколо заснованого 1951 журналу «Кайє дю сінема». А. Базен, Ж.-Л. Годар, Ж. Ріветт, Е. Ромер, Ф. Трюффо, К. Шаброль у своїх публікаціях виступили проти «індустріалізації кінематографу, недоліків конвеєрної студійної системи, диктату продюсерів та орієнтації на смаки пересічного (як найчисленнішого й тому економічно привабливого) глядача. Натомість, обстоювалося право режисера (як ключової фігури кінопроцесу, автора – творця фільму) на творчу свободу та втілення власного задуму. «Причина крилася в тому, що представники цієї течії виробили свій, унікальний, що характеризує їх художній кіно-стиль, «почерк», який простежувався у всіх їхніх картинах. Це тисячі картин різних жанрів з яскраво вираженими авторським поглядом і авторською манерою оповіді режисера» [3, с. 126]. Саме поняття «авторське кіно» було сформовано у 1954 році кінокритиком Ф. Трюффо. Воно було прийнято його французькими колегами, а пізніше підтримано в Німеччині і поступово стало визнаним у світовому кінематографічному суспільстві.

Формування концепції «авторства» в кіно, становлення «Арт-сінема» як міжнародного явища, його максимальна популярність збіглися з тим періодом, коли працювали Фелліні, Антоніоні, Бертолуччі, Пазоліні, Вісконті, Бергман, Годар, Трюффо, Рене, Тарковський, Вендерс, Херцог, Фассбіндер. Тому історично склалося, що класичне, еталонне уявлення

про авторське кіно безпосередньо пов'язано і асоціюється з творчістю цих режисерів. Тим більше, що своє наукове обґрунтування воно отримало в цей період на основі їхніх картин. Проведений кінознавцями аналіз робіт цих кінематографістів дозволив виокремити їх узагальнений підхід до створення твору, систему поглядів на його побудову. Таким чином, дослідники кінематографа сформулювали основну теорію, відповідно до якої до сих пір визначається: чи стосується конкретний фільм до числа авторських чи ні. «За деякими визначеннями до авторського кіно відносяться кінофільми, у яких художньо-естетичні та ідейно-інтелектуальні, філософські аспекти виразно домінують над комерційними цілями кінотовиробництва. Такі кінострічки переважно є результатом значної творчої незалежності автора-режисера та його особистісного бачення теми або проблеми. Тобто в основі моделі авторського кіно є те, що режисер фільму виступає як повноправний автор твору, як особа, яка несе відповідальність за картину в цілому. Подібна функція режисера реалізується у знімальному процесі. Тобто режисери не допускаючи втручання сторонніх в авторську ідею фільму, ставилися до кіно як до можливості сконструювати «реальність» за своїми правилами, орієнтуючись виключно на своє індивідуальне самовираження, прагнучи, висловити свою думку про світ, глибоко досліджувати життєві явища, художники відволікалися від пошуку конкретної форми, жанрової моделі, в якій вони втілюють задум» [2, с. 65]. При цьому – іноді отримана форма часто має багатозначний і несподіваний вигляд.

Авторського кіно передбачає глибший зміст і більшу свободу стильового вираження в порівнянні з комерційним кіно, проте не будь-який фільм, знятий режисером із достатньою мірою творчої свободи, можна віднести до авторського кіно. Адже формально «авторським» фільм може бути й у режисера доволі скромних талантів, який з цієї причини змушений задовольнятися співпрацею з кіностудіями, які дозволяють реалізувати авторську ідею за скромний бюджет. З іншого боку, високобюджетні й комерційно успішні стрічки можуть мати й серйозну, суспільно важливу тематику. Талановитий, відомий режисер цілком може претендувати на достатню свободу творчості, співпрацюючи з великою, відомою кіностудією та розраховуючи на значний бюджет. Результатом такої роботи може бути талановита, глибока за змістом й водночас комерційно успішна кінострічка. Межі між авторським і комерційним кінематографом іноді бувають доволі розмиті.

Зазвичай авторські фільми це кіно інтелектуальне, «не для всякого глядача. Тому ці фільми показують не у всіх кінотеатрах. Такі фільми хочеться переглянути кілька разів, тому що з першого разу все дрібниці вловити практично нереально. У цих фільмах багато символів» – зазна-

чає дослідник Є. Алієв [1, с. 135]. Авторське кіно являє собою певний цілісний спосіб думати. Він склався в досить стійку кінематографічну систему, що має ряд постійних ідеологічних, іконографічних та технологічних ознак. Авторське кіно сприймає кінематограф перш за все як мистецтво, духовну та інтелектуальну діяльність; безумовно виділяє фігуру режисера-учасника, контролюючого роботу свого винаходу на всіх її рівнях; використовує ім'я автора в якості бренду і свідoctва відповідної творчої якості; зорієнтоване на проблемність, «на змогу вирішення засобами кіно серйозних філософських або соціальних питань»; курс на новаторство художніх форм зображення дійсності, на самобутність мови, захопленість неординарними стилістичними прийомами [4, с. 180]. Саме авторське кіно, на нашу думку, змушує глядача задуматися над своїм життям, над своєю поведінкою і над тим, що відбувається навколо нього.

Література:

1. Алієв Є. Авторський кінематограф та його особливості. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Харків : ХНПУ, 2018. Вип.50. С. 132–137.
2. Кохан Т. Проблема авторського кіно: від класичного досвіду до сучасних пошуків. *Культурологічна думка*. 2017. № 11. С. 60–67.
3. Погребняк Г. Феномен авторства в кіномистецтві: традиції і сучасність. *Науковий вісник Київського національного університету театру, кіно і телебачення імені І. К. Карпенка-Карого*. 2015. № 16. С. 124–128.
4. Погребняк Г. П. Функціонування режисерських моделей авторського кіно в культурно-мистецькому просторі міжнародних кінофестивалі. *АРТ-платФОРМА*. 2021. Т. 4. № 2. С. 164–188.

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ПІДХОДИ
ДО ВИКЛАДАННЯ ДЖАЗОВОГО СПІВУ:
КРОС-ЖАНРОВІ ВЗАЄМОДІЇ ТА СУЧАСНІ ТРЕНДИ**

Роменський Ю. М.

*старший викладач факультету мистецтва і дизайну
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Кравець Н. В.

*старший викладач факультету мистецтва і дизайну
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Джазовий спів – це одна з найскладніших форм вокального мистецтва, яка вимагає від виконавців високої майстерності, креативності та виразності. Традиційно, викладання джазового співу засноване на вивченні стилістичних особливостей цього жанру, таких як ритміка, гармонія, мелодика та імпровізація. Однак, сучасні викладачі та виконавці джазового вокалу все більше застосовують експериментальні підходи, включаючи крос-жанрові взаємодії та використання сучасних трендів, щоб розширити виконавські можливості майбутніх артистів-вокалістів.

Використання різних стильових контекстів в джазовому співі допомагає розширити розуміння здобувачів про різноманітність та унікальність джазової музики, а також розвиває їх креативність та виразність.

З поширенням соціальних медіа та цифрових технологій викладачі можуть використовувати різноманітні апаратні та програмні засоби для розвинення можливостей джазового вокалу. Наприклад, використання ефектів обробки звуку, семплів та інших засобів може допомогти здобувачам створювати нові ефекти звучання в естрадно-джазовому вокалі, а також, сприяє віртуальним виступам, співпраці з музикантами різних країн або створення власних музичних проєктів, дозволяє відкрити нові можливості у власному виконавстві та збільшити свою аудиторію.

Експериментальні підходи до викладання естрадно-джазового співу мають включати використання різноманітних педагогічних методів, таких як групова імпровізація, розбір музичних структур та аранжувань,

визнаних вокальних шкіл, творчі завдання та проекти, випрацювання власного репертуару та багато іншого. Ці підходи можуть допомогти здобувачам розширити свої музичні навички, стимулювати творчий процес, розвинути та вдосконалити власний унікальний стиль в естрадно-джазовому виконавстві та підготуватися до сучасної музичної сцени.

Одним з важливих елементів експериментального підходу є крос-жанрова взаємодія. Сучасна музика відкриває безмежні можливості для поєднання різних жанрів та стилів, отже, естрадно- джазовий спів не є винятком. Викладачі можуть пропонувати здобувачам експериментувати з елементами інших музичних жанрів, таких як ф'южн, фанк, латинська музика, електронна музика та інші. Це допоможе здобувачам розширити їх музичний світогляд, розвинути нові темброві кольори та виразність, а також створити свої унікальні музичні композиції та інтерпретації.

Одним з сучасних трендів у викладанні джазового співу є також підхід, що базується на індивідуальних потребах та інтересах вихованців. Викладачі можуть надавати можливість здобувачам вибирати власний репертуар, експериментувати з різними вокальними техніками, працювати над власними музичними проектами, що відповідають їхнім музичним та стилістичним вподобанням. Ці компоненти допоможуть здобувачам бути більш мотивованими, розкривати свій творчий потенціал.

Застосування сучасних аудіо та відео засобів, музичного софту, запису та аранжування музики можуть допомогти здобувачам вчитися ефективніше, отримувати зворотний зв'язок щодо свого виконання та прогресувати. Також, бажано використовувати онлайн ресурси, вебінари та віртуальні уроки, що розширюють доступ до якісної музичної освіти та сприяють глобальному співтовариству естрадних та джазових співаків.

Наведемо декілька прикладів експериментальних підходів до викладання джазового співу, що включають крос-жанрові взаємодії та імпровізацію:

1. Використання фанк/соул елементів в джазовому співі: здобувачі можуть експериментувати з ритмікою, фразуванням, голосовими прийомами та іншими засобами виразності, що характерні для фанк/соул музики.

2. Імпровізація на основі гармонії: Викладач може дати здобувачам можливість імпровізувати на основі гармонії джазової композиції, на основі акордової прогресії заданого стандарту. Здобувачі можуть експериментувати з різними мелодійними лініями, використовувати

різні гармонійні моделі, а також змінювати темп, динаміку та виразність свого виконання, додаючи власну точку зору до композиції.

3. Крос-жанрові аранжування: Викладач може надати здобувачам можливість створювати крос-жанрові аранжування джазових композицій, наприклад, перетворюючи заданий стандарт на ф'южн аранжування з елементами електронної музики. Здобувачі можуть експериментувати з використанням різних ритмів, стилів, інструментів та технік з інших жанрів музики.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-61>

ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ ЯК РЕСУРС РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ В РАНЬОМУ ДОРОСЛОМУ ВІЦІ

Сидоренко О. Б.

кандидат психологічних наук, доцент,

*доцент кафедри психосоматики та психологічної реабілітації
Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

На сучасному етапі самотність є поширеною проблемою сучасного суспільства, пов'язана зі зниженням якості життя та психологічного благополуччя людей. Важко знайти явище у світі більш поширене ніж самотність: абсолютно кожна людина має досвід переживання цього спектру відчуттів, але є сенситивні періоди, коли рівень переживання особистістю даного почуття підвищується. Саме в ранньому дорослому віці це почуття серйозно усвідомлюється і переживається. Це пов'язано з інтенсивним розвитком особистісної рефлексії (спрямованість на свій внутрішній світ, аналіз свої своїх станів) та переходом на новий рівень самосвідомості, з потребою визначити свої ролі та позиції щодо власного розвитку та в основних сферах міжособистісних відносин, тобто із завданнями особистісного та соціального самовизначення.

Самотність представляє собою певний стан та відчуття людини, виникає в умовах реальної чи уявної ізоляції (комунікативної) від інших людей, під час розриву соціальних зв'язків індивіда із суспільством, відсутності для неї спілкування з боку значущих для неї людей. Відсутність чіткого уявлення про самого себе й свій майбутній життєвий шлях позбавляє людину можливості бути активним суб'єктом і соціально-політичного простору. Збільшення негативних соціальних та

психологічних явищ, невпевненість у завтрашньому дні, зростання стресових ситуацій, порушення міжособистісних відносин в складних умовах сьогодення, відчай збільшуються у молодіжному середовищі, і як наслідок призводить до посилення переживання почуття самотності молоді людиною, виникнення почуття відчуженості, прагнення до самоізоляції.

Вивченню проблеми самотності присвячено ряд вітчизняних досліджень (Я. Башманівська, Н. Гусейнова, Л. Коломієць, В. Сіляєва та ін.). Так, на думку В. Сіляєвої самотність є негативним емоційним переживанням, яке руйнує глибинні очікування особистості щодо реалізації своїх можливостей, не дає людині реалізувати власний потенціал [3, с. 35]. Н. Гусейнова та Л. Коломієць зазначають, що в залежності від особливостей переживання людиною самотності, а саме прояви (механізми) складових її компонентів таких, як: когнітивний (відособлення, ідентифікація); емоційний (прийняття, неприйняття), поведінковий (усамітнення, відчуження, ізоляція); мотиваційно-вольовий (самореалізація, дереалізація), самотність може змінюватись і набувати певного значення для особистості [1; 2].

Необхідно розрізнити між потребою на самоті, пов'язаною з необхідністю бути віч-на-віч із самим собою, і самотністю як ізоляцією – неприйняттям, нерозумінням з боку інших людей. У рамках цього поняття розрізняють два різні феномени – позитивна самотність (відокремленість) і негативна самотність (ізоляція). Негативний аспект самотності створює труднощі для особистості в у встановленні соціальних контактів з оточуючими. Позитивний зміст (самотність як ресурс) свідчить про те, що самотність є невід'ємною частиною індивідуальності людини, надає їй можливості зануритися у свій внутрішній світ (особистісна рефлексія), у міркування про сенс життя, є наслідком усвідомленого, глибоко мотивованого особистісного рішення та є ресурсом особистісного розвитку. Це сприяє розвитку якостей особистості, які з одного боку є необхідними для успішної інтеграції в соціум, а з іншого – сприяють саморозвитку особистість.

Самотність може підпорядковувати собі інші психічні процеси та стани, бути способом вибудовування різних бар'єрів між людиною та світом, причиною залежності від життєвих обставин та інших людей. На думку Ю. Швалба «у ранньому юнацькому віці грані самотності (відокремлення, усамітнення, відчуження) набувають своєї нової якісної визначеності, усамітнення із зовнішнього механізму стає власне психологічною необхідністю, вирішенням смисложиттєвих завдань» [4, с. 171].

Особи ранньої дорослості більш вразливі до переживання глибокого відчуття самотності, такого, що виходить за межі норми переживання.

Соціальна ситуація розвитку характеризується сепараційними процесами виходу з-під батьківської опіки та входженням у якісно нове середовище зі своїми стандартами взаємодії, цінностями та структурою, орієнтованими на «доросле життя». Перебудови у площині внутрішньої реальності розглядається науковцями як криза ідентичності, подолання якої позначається відчуттями особистої самототожності та безперервності, що створюють передумови вирішення питання самовизначення особистісного і професійного.

Самотність оказує негативний вплив на особистість, оскільки вносить дисбаланс у відносини з групою однолітків і викликає певні труднощі щодо розуміння себе, знецінюється ставлення до свого життя (відсутній сенс життя), з'являються сумніви в цінності власної особистості, що призводить до вираженого самозвинувачення, меншою мірою – ускладнює самоприйняття і знижує впевненість в собі, загострює внутрішні конфлікти особистості, негативно позначається на особливостях її характеру, схильності до підпорядкування, консерватизму та егоцентризму.

Переживання самотності у формі тимчасового усамітнення виступає у якості сприятливих умов для подолання вищезазначеної кризи, оскільки надає юнаку можливість сконцентруватись на закладанні фундаменту своєї життєвої перспективи, своєї позиції. Відтак, позитивний аспект переживання самотності виражається у можливості налагодження діалогу з собою, своїми потребами і цінностями в перспективі їхнього підпорядкування загальним життєвим цілям.

Досягнення особистості в юнацькому віці, в якому перебуває студентська молодь, мають важливе значення для подальшого життя: формування світогляду, визначення свого місця в житті, правильний професійний вибір, особистісне становлення, визначення его-ідентичності та групової ідентичності, усвідомлення минулого досвіду та майбутнього життєвого плану. Тому необхідно ефективно використовувати всі психічні ресурси для розвитку особистості в ранньому дорослому віці, подолання труднощів та досягнення успіхів у професійній діяльності та особистому житті.

Отже, за певних умов самотність може бути каталізатором особистісного потенціалу та ресурсом розвитку особистості, ставати фактором самопізнання та саморегуляції її активності, розвитку та збереження індивідуальності та стабілізації психічного стану, самовдосконалення, а також сприяти об'єднанню свободи та відповідальності в єдиний механізм саморегуляції активності особистості.

Література:

1. Гусейнова Н. О. Самотність як суб'єктивне переживання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2013. Вип. 1. С. 17–19.

2. Коломієць Л. І. Психологічний зміст і чинники самотності особистості. *Психологічний часопис. Інститут психології імені Г. С. Костюка*. Київ, 2017. № 3 (7). С. 59–69. URL: <https://apsijournal.com/index.php/psyjournal/article/view/54/35>

3. Сіляєва В. І. Жіноча самотність як психологічна проблема. *Практична психологія та соціальна робота*. 2000. № 4. С. 33–35.

4. Швалб Ю. М. Одиночество: социально-психологические проблемы. Киев : «Украина», 1991.

НАПРЯМ 6. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-62>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПІДРОБКИ МЕТАДАНИХ НА ФОТОГРАФІЇ

Гоцій А. В.

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня

2-го курсу спеціальності 081 – Право

Міжнародний гуманітарний університет

Науковий керівник: Слатвінська В. М.

експерт комп'ютерно-технічних експертиз,

викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Підробки метаданих на фотографії – це процес надання неправдивої інформації щодо місця та часу зйомки, параметрів фотоапарата або авторства фотографії. Ця проблема набуває все більшої актуальності в епоху цифрової технології, коли будь-який користувач може легко змінювати метадані на фото. Підробка метаданих на фотографії стає все більш поширеною серед користувачів, що працюють з цифровими зображеннями. Це може бути виконано з метою зміни або приховування даних про авторства, місцезнаходження або дату створення фотографії.

Актуальність проведення науково-дослідних робіт у цьому напрямі обумовлено потребою забезпечення експертної практики сучасними вітчизняними методичними розробками з оцінювання автентичності зображень. Найбільш складні та проблематичні фахові завдання пов'язані з технічною експертизою цифрових зображень та відеозаписів. Автоматизація автентифікації цифрових зображень (окремих кадрів відеозаписів) є актуальним науковим завданням. Розроблено багато окремих методів автентифікації зображень, але вони можуть вирішити проблему лише за певних умов. З метою підвищення достовірності експертних висновків виникає необхідність автоматизації узагальнення цих індивідуальних висновків для одного об'єкта [1, с. 130].

Одним з найпоширеніших видів підробки метаданих є зміна дати створення фотографії. Це може бути виконано з метою приховування факту зйомки в певний час, або зміни порядку фотографій в альбомі. Також можливо підробити метадані щодо місцезнаходження

зображення, що дозволяє користувачам приховати місце зйомки, або навпаки – додати хибну інформацію про місцезнаходження фотографії.

Однією з найпоширеніших причин підробки метаданих є намагання змінити дату зйомки фотографії. Це може бути корисно, наприклад, при оновленні фотографії на соціальних мережах, щоб зберегти її популярність. Однак, в інших випадках, підробка метаданих може бути зловживанням, наприклад, при спробі довести у суді наявність алібі.

Підробка метаданих також може стати проблемою для фотожурналістики та фотодоказів. Якщо метадані підроблені, то неможливо встановити точний час та місце зйомки фотографії. Це може зробити фотодокази непридатними для використання в суді або журналістських матеріалах.

Іншим видом підробки метаданих є зміна даних про авторство. Наприклад, фотограф може бути наділений хибною інформацією про авторство, або користувач може спробувати змінити авторство фотографії на своє, щоб здобути признання.

Підробка метаданих на фотографії може мати негативні наслідки для авторства та використання цифрових зображень. Зміна метаданих може викликати плагіат та порушення авторських прав, а також спричинити помилкове розуміння часових та просторових обставин, пов'язаних зі зйомкою фотографії.

Щоб запобігти підробці метаданих, рекомендується використовувати надійні програми для редагування фотографій, які не дозволяють змінювати метадані, або відключити функцію збереження метаданих в налаштуваннях фотоапарата. Також важливо бути уважними до походження фотографій та перевіряти їх метадані на достовірність, перш ніж використовувати їх в будь-яких цілях.

Отже, важливо бути обережним і не зловживати можливістю підробки метаданих на фотографії, щоб зберегти їхню точність та відповідність реальним обставинам їх створення.

Література:

1. Чорний С. Брендель О. Гратіашвілі Д. Автентифікація зображень на основі їх семантичної сегментації у нейронних мережах глибокого навчання з їх попереднім обробленням за методами фільтрації. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2022. Випуск 1 (26). С. 125–137. URL: <https://khrife-journal.org/index.php/journal/article/view/515>

ДЕТЕКТИВ І КІБЕРРОЗВІДКА: ВИКЛИКИ ВОЄННОГО СТАНУ

Дерев'янюк Т.

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
2-го курсу спеціальності 081 – Право
Міжнародний гуманітарний університет
Науковий керівник: Слатвінська В. М.
експерт комп'ютерно-технічних експертиз,
викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

У сучасних умовах кібербезпека стає однією з головних проблем державної безпеки, і роль детектива у кіберрозвідці набуває все більшого значення, особливо в умовах воєнного стану.

У воєнний час детективні агенти та кіберрозвідувачі стикаються з безліччю викликів, які потребують негайної та точної реакції. Одним із головних завдань таких фахівців є забезпечення національної безпеки та захисту від зовнішніх загроз.

Особливо в контексті військових операцій, на думку Горінова П. В. Драпушко Р. Г.: «Кіберпростір є новим каналом. Він призначений для створення і поширення різноманітної інформації, яка стала новим двигуном економічного зростання, новою платформою для соціального управління, новим способом міжнародного співробітництва і цілою новою сферою національного суверенітету» [1, с. 267].

Детективи займаються розслідуванням злочинів, які можуть бути пов'язані з шпигунством, тероризмом та іншими формами злочинності, що ставлять під загрозу державну безпеку. Вони використовують свої професійні знання та досвід, щоб знайти й ідентифікувати злочинців, які діють на користь ворожих держав або груп.

У свою чергу, кіберрозвідувачі займаються виявленням та запобіганням кібератак та кібершпигунства. Вони мають у своєму розпорядженні передові технології та програмне забезпечення, що дозволяє виявляти та аналізувати потенційні кіберзагрози та кібератаки.

У воєнний час детективи та кіберрозвідувачі стикаються з більш складними викликами. Наприклад, вони можуть бути залучені до збору інформації про можливі напади на об'єкти критичної інфраструктури, або до виявлення та ліквідації кібератак на важливі об'єкти. Також у воєнний час збільшується ризик зламу державних систем та

інформаційних мереж, що може призвести до серйозних наслідків для національної безпеки. Тому, детективи та кіберрозвідувачі повинні бути готові до оперативних дій.

У воєнний час детективи, які займаються кіберрозвідкою, мають виконувати складні завдання, пов'язані з захистом державної безпеки та запобіганням кіберзагроз.

Одним із головних завдань детективів у воєнний час є виявлення та ідентифікація можливих кіберзагроз для держави. Вони мають досліджувати Інтернет-ресурси, соціальні мережі та інші канали комунікації з метою виявлення підозрілих активностей, які можуть ставити під загрозу національну безпеку.

Детективи використовують передові технології та програмне забезпечення для збору та аналізу інформації з Інтернету, щоб виявити потенційні кібератаки та кібершпигунство.

У воєнний час детективи повинні бути готові до оперативних дій, таких як виявлення та ліквідація кібератак на об'єкти критичної інфраструктури, а також до запобігання зламу державних інформаційних систем.

Детективи також мають бути готові до співпраці з іншими військовими підрозділами, які займаються кібербезпекою, з метою координації дій та ефективного вирішення завдань, пов'язаних з захистом держави.

У воєнний час детективи, які займаються кіберрозвідкою, мають бути готові до швидкої реакції на кіберзагрози та до виконання завдань у складних умовах військового конфлікту.

Таким чином, місце детектива в кіберрозвідці у воєнний час є дуже важливим, оскільки він виконує завдання, які допомагають забезпечити безпеку держави в кіберпросторі та запобігти можливим загрозам.

Література:

1. Горінов П. В. Драпушко Р. Г. Сучасні виклики адміністративно-правових засад кібербезпеки України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 267–270. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/63>

ВІРТУАЛЬНА ЛАБОРАТОРІЯ ДЛЯ ПРОГРАМУВАННЯ МІКРОКОНТРОЛЕРІВ

Русу О. П.

*кандидат технічних наук,
доцент кафедри комп'ютерних наук
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Маркітан А. С.

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського рівня)
спеціальності 121 – Інженерія програмного забезпечення
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Султанзаде Н. Р.

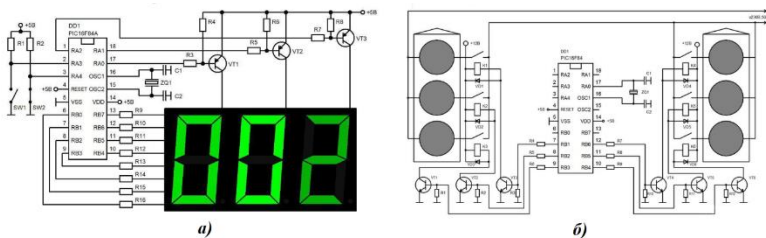
*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського рівня)
спеціальності 122 – Комп'ютерні науки
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Дистанційна освіта є однією із удосконалених форм навчання, яка виникла з розвитком Інтернет-технологій. Проте у процесі дистанційного навчання виникає низка специфічних питань, що потребують використання спеціалізованих підходів, особливо при проведенні практичних та лабораторних занять з технічних дисциплін, до переліку яких відноситься і програмування мікроконтролерів.

Тривалий час для цього використовувалися лише спеціалізовані фізичні лабораторні макети, за допомогою яких студенти набували необхідних практичних навичок. Однак фізичне моделювання має серйозні обмеження, і інколи воно просто не дозволяє вивчити той чи інший процес з необхідним рівнем докладності, тому створення і використання віртуальних лабораторій є сферою, яка зараз активно досліджується фахівцями в галузі освіти [1]. Незважаючи на те, що на сьогоднішній день вже існує багато платформ, на яких можна проводити віртуальні дослідження [2], у деяких випадках їх можливостей недостатньо для забезпечення освіти необхідної якості, що спонукає до пошуку більш зручних і ефективних рішень.

У доповіді розглянуто особливості віртуальної лабораторії для програмування мікроконтролерів, яка була створена на факультеті кібербезпеки, програмної інженерії та комп'ютерних наук Міжнародного гуманітарного університету членами студентського науково-технічного гуртка «Інтелектуальні автоматизовані системи». Віртуальні лабораторія призначена для проведення практичних та лабораторних занять по дисципліні «Програмування мікроконтролерів та пристроїв інтернет речей» і охоплює майже усю теоретичну та практичну частину цього курсу. На момент написання публікації до складу лабораторії входять наступні макети:

- світлодіодна лінійка;
- потужний світлодіодний прожектор;
- однорозрядний семисегментний світлодіодний індикатор;
- багаторозрядний семисегментний світлодіодний індикатор (рис. 1, а);
- багаторозрядний рідкокристалічний індикатор;
- матричний світлодіодний індикатор;
- світлофор (рис. 1, б).

Рис. 1. Зовнішній вигляд лабораторних макетів для керування багаторозрядним семисегментним світлодіодним індикатором (а) та світлофором (б)

Головною особливістю лабораторних макетів є те, що вони дозволяють на практиці перевірити працездатність програмного забезпечення, розробленого для мікроконтролера (прошивки), яке створюється у будь-якому спеціалізованому інтегрованому середовищі для розробки, наприклад, MPLAB IDE або IAR Embedded Workbench.

Головними перевагами створених лабораторних макетів є:

- можливість практичної перевірки працездатності створеного програмного забезпечення без використання фізичних макетів та дорогих симуляторів;
- можливість використання як при очній, так при дистанційній формах навчання;

- підтримка кількох мов інтерфейсу;
- підтримка кількох варіантів схем, при цьому кожен студент працює із своєю версією схеми, для якої потрібно створити унікальне програмне забезпечення;

Таким чином, створена віртуальна лабораторія дає можливість на практиці опанувати особливості керування мікроконтролерами більшістю типових компонентів, що використовуються у сучасній телекомунікаційній та комп'ютерній техніці без необхідності використання фізичних макетів та дорогих симуляторів. При цьому її можна використовувати як при очній, так і при дистанційній формах навчання.

Література:

1. Найкращі інтернет-ресурси та віртуальні лабораторії для проведення дистанційних уроків. URL: <https://myronivka-osvita.gov.ua/najkraschi-internetresursi-ta-virtualni-laboratorii-dlya-provedennya-distancijnih-urokiv-10-16-41-25-03-2021/>

2. Бохан Ю. В., Форостовська Т. О. Віртуальний лабораторний практикум як засіб вивчення природничих дисциплін. *Наукові записки Серія: Педагогічні науки*. 2021. Вип. 194. С. 74–78.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-65>

ПАРСИНГ ДАНИХ В ДЕТЕКТИВНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Серенкова Т.

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
2-го курсу спеціальності 262 – Правоохоронна діяльність
Міжнародний гуманітарний університет*

*Науковий керівник: **Слатвінська В. М.***

*експерт комп'ютерно-технічних експертиз,
викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Парсер – це програма, яка аналізує, тобто розбирає, вміст у мережі на певну математичну модель, створену мовою програмування (зазвичай Python, PHP або Java).

Парсинг даних є важливим інструментом у детективній діяльності для збору та аналізу великих обсягів інформації. Парсинг даних дозволяє

детективам отримувати доступ до різноманітних джерел інформації, таких як вебсторінки, соціальні мережі, форуми тощо. Парсинг даних може допомогти детективам виявити зв'язки між підозрюваними, встановити місцезнаходження осіб, знайти докази їхньої вини. У детективній діяльності парсинг даних є ефективним інструментом для автоматизації процесу збору та обробки інформації. Використання парсингу даних у детективній діяльності повинно здійснюватися відповідно до законодавства та етичних стандартів.

Детектив може використовувати різноманітні інструменти для парсингу даних з різних джерел. Ось декілька прикладів таких інструментів:

1. Парсери вебсторінок: ці інструменти дозволяють детективу збирати інформацію з вебсторінок шляхом автоматичного вилучення даних з HTML-коду сторінки. Це може бути корисним для збору інформації про особу, фірму, товар чи послугу.

2. Парсери соціальних мереж: ці інструменти дозволяють детективу збирати інформацію з соціальних мереж, таких як Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn та інші. Вони можуть допомогти в зборі інформації про підозрюваних, свідків чи потенційних свідків, а також про злочини та їх обставини.

3. Парсери електронної пошти: ці інструменти дозволяють детективу збирати інформацію з електронних листів, включаючи метадані, текст повідомлення та іншу інформацію, що може бути корисною для розслідування злочинів.

4. Парсери баз даних: детектив може використовувати спеціальні програми для збору інформації з баз даних, таких як державні реєстри, реєстри компаній, бази даних телефонних довідників та інші.

5. Інструменти для аналізу тексту: ці інструменти дозволяють детективу аналізувати текстові документи, електронні повідомлення, соціальні мережі та інші джерела інформації з метою виявлення ключових слів, тем та іншої інформації, що може допомогти в розслідуванні злочинів.

Детективи парсять дані з різних джерел з метою зібрати якомога більше інформації про підозрюваних, свідків, потенційних свідків, місця події та інші обставини злочину. Це допомагає збільшити шанси на успішне розслідування злочину та затримання винних.

За допомогою парсингу даних детектив може отримати доступ до різноманітних джерел інформації, таких як соціальні мережі, бази даних, електронні повідомлення, вебсторінки та інші. Це дозволяє зібрати значну кількість детальної інформації про підозрюваних, їхні зв'язки, місце роботи та проживання, можливі мотиви та іншу інформацію, що може допомогти в розслідуванні.

Крім того, парсинг даних може бути корисним і для виявлення можливих злочинів, оскільки детектив може зібрати дані з різних джерел і аналізувати їх для виявлення підозрілих поведінкових моделей та ознак злочину.

Отже, парсинг даних є важливим інструментом для детективів у розслідуванні злочинів, оскільки дозволяє отримати більш повну інформацію про обставини злочину та ідентифікувати підозрюваних.

Література:

1. Криворучик Д. П., Оринчак І. А. Парсинг та обробка даних з сайтів з використанням технології web-scraping. 2019. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/06/29.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-66>

ДЕЯКІ ПИТАННЯ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Солощук Ю.

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
спеціальності 262 – Правоохоронна діяльність*

Міжнародний гуманітарний університет

Науковий керівник: Слатвінська В. М.

експерт комп'ютерно-технічних експертиз,

викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Питання методики проведення комп'ютерно-технічної експертизи є досить важливим і складним завданням, яке вимагає високого рівня фаховості та знань з різних галузей. Враховуючи швидкий розвиток технологій, комп'ютерна експертиза набула великої популярності в різних сферах життя, включаючи правоохоронні органи, судові установи, бізнес та ін.

Перед проведенням комп'ютерної експертизи, необхідно детально вивчити суть проблеми та зрозуміти мету дослідження. Для цього необхідно зібрати необхідну інформацію, зробити висновки та прийняти рішення про використання певних методів та інструментів.

Один з найважливіших етапів комп'ютерної експертизи – аналіз даних. Для цього необхідно використовувати спеціальне програмне забезпечення, яке дозволяє отримати доступ до інформації та провести її аналіз. Важливо мати глибокі знання в різних областях, таких як програмування, бази даних, криптографія тощо.

Після аналізу даних експерт повинен сформулювати свої висновки та рекомендації щодо подальших дій. Важливо дотримуватися встановлених правил та норм, а також не допускати помилок під час проведення експертизи.

Для того, щоб надати повний, достовірний і науково обґрунтований висновок, експерти повинні використовувати професійні методи, що відповідають часу.

На думку Стечик Б. В., Марко С. І.: «Типовими недоліками щодо оформлення результатів дослідження у висновках експертів є: недотримання норм процесуального законодавства (ст. 69, 101, 102 КПК України); порушення логічних законів вивідного знання; недотримання загальних методичних рекомендацій із дослідження об'єктів експертизи; відсутність опису стандартів, методик» [1, с. 299]. Відповідно до ч. 1 ст. 102 КПК України за результатами проведення комп'ютерно-технічної експертизи регламентований/винесений певний перелік інформації який повинен міститися у висновку експерта.

З метою об'єктивізації результатів комп'ютерно-технічних експертиз та уніфікації підходу до їх формування структура методик повинна відповідати сучасному рівню розвитку науки і техніки, вимогам національного законодавства і, водночас, виходити з принципу, що вони мають бути ефективними при їх реалізації практично для всіх завдань таких експертиз. Необхідно сприяти формуванню єдиного підходу до проведення.

Можемо погодитись з думкою Стечик Б. В., Марко С. І.: «Кожна методика повинна мати такі складові компоненти, наприклад, предмет, цілі, суб'єкт і об'єкт дослідження, використовувані методи, виклад алгоритму серію експертних завдань і оцінку результатів. Крім цих основних елементів, методика експертного дослідження може також включати рекомендації щодо підготовки матеріалів для проведення експертизи та оцінки отриманих результатів» [1, с. 297].

Таким чином, методика проведення комп'ютерно-технічної експертизи є складним процесом, який вимагає від експерта глибоких знань з різних галузей та вміння використовувати різні методи та інструменти.

Література:

1. Стецик Б. В., Марко С. І. Методика проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 296–299. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-1/74>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-300-5-67>

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА СУСПІЛЬСТВО ПІД ЧАС ВІЙНИ

Старков В. І.

*аспірант кафедри масової та міжнародної комунікації
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Сьогодні неможливо уявити собі будь-яку сферу суспільного життя без впливу інформаційних технологій. Глобальна інтернетизація суспільства значно спростила життя людей, створивши умови задля поширення інформації, яка дуже часто використовується однією групою людей проти іншої на міждержавному рівні.

Війна, розв'язана Росією проти Української держави та її народу, це не тільки вбивства мирних людей, дітей, руйнування будинків та інфраструктурних об'єктів з боку агресора, бойовими діями на передовій, а насамперед, інформаційна війна. В часи воєнного стану, інформація, яка поширюється в інформаційному просторі, безперечно впливає на атмосферу життя в суспільстві, наближаючи перемогу або готуючи населення до поразки [3].

Війна – надзвичайна, стресова ситуація, в якій важелями впливу на людську свідомість в прийнятті ситуації перебігу подій виступають інформаційні технології. Суспільство надто чутливе до будь-якого впливу, тому країна-агресор користується цим, щоденно проводячи інформаційно-психологічні операції, з метою поширення паніки серед населення. Виділяють три способи інформаційного впливу [2]:

- 1) поширення фейків;
- 2) маніпулювання;
- 3) поширення дезінформації.

Розглянемо кожен окремо. Фейк – вигаданий факт, або спотворений факт для подання неправдивої інформації. Завдяки використанню фейків можна керувати настроями людей, залякувати, чи навпаки,

заспокоювати, аби використати вигідним для себе чином. Наприклад, з листопада 2022 року, Росія активно поширює фейки про успішний прорив української лінії оборони. В останні місяці російські ЗМІ, неодноразово стверджували, що місто Бахмут, знаходиться під контролем російській військ, сіючи паніку серед населення[5].

Маніпулювання представляють собою заклики до певних дій, які підкріплюються мотивуючими фактами. Подібна технологія допомагає виманювати дані про населення чи розташування військ ЗСУ.

Наприклад, влітку, поширення інформації в інтернеті про наступ на місто в Донецькій області, спонукало населення створювати запаси солі. Всюди в Україні, почалась масова закупівля солі, бо мав статися її дефіцит. Згодом виявилось, що дана інформація була фейком, дефіциту солі не сталося, але населення створило штучний дефіцит, викупивши всю сіль. Цей приклад найбільш яскраво демонструє принцип маніпулювання [3].

Дезінформація полягає у цільовому поширенні фейків та маніпуляцій, задля досягнення певних стратегічних цілей [2]. З початком бойових дій на Донбасі у 2014 році такою важливою ціллю стало розпалювання національної ворожнечі. Державою-агресором стало посилення розбрату між східною та західною частинами України. Всіляк поширювалися тези, про утиск російської мови в східних областях країни, насамперед в Донбасі і Криму. Такі настанови відкрито порушували Конституцію України, сприяли активним діям сепаратистів, створюючи передумови появи антидержавних утворень у вигляді псевдо республік ДНР і ЛНР [2].

Дезінформація, розповсюджувана Росією впродовж двох останніх десятиліть, спочатку розхитувала українську державність, а згодом відкрила можливість у лютому 2022 року широкомасштабному вторгненню в Україну, розпочавши знищення держави та її народу.

Дієвий спосіб запобіганню поширення неправдивої інформації є знищення джерел її походження та надання достовірних даних. Важлива роль відводиться об'єднанню зусиль кіберполіції, програмістів у проведенні рейдів, головною метою яких є блокування, або перевантаження джерел пропагандистської діяльності. Групи державних служб в соцмережах спростовують поширені фейки, понижують рівень напруги і панічних настроїв у суспільстві [4].

Інформаційні технології здатні захистити населення сучасного світу від маніпулювання, дезінформації та фейків. Захист поділяється на фізичний, моральний і правовий. Під час війни чимало небезпек загрожують життю та добробуту населення. Серед них: ракетні атаки з руйнуванням критичної інфраструктури, житлових споруд, навчально-

виховних, медичних, культурних закладів, терористичні акти, авіаудари, продовольча криза, тощо [5].

Завдяки використанню інформаційних технологій, держава створює систему сповіщення населення щодо загроз та захисту. Соціальні мережі стали одним з важливих ресурсів оповіщення населення, де поширюються інформація щодо ситуації на фронті, планах ворога, застереження людей при виникненні різних надзвичайних ситуацій.

Держава створила систему оповіщення в разі відсутності Інтернету під час бойових дій. Створена система оповіщення за допомогою мобільного зв'язку. Користувачеві на екрані випливає сповіщення та подаються вібро і звукові сигнали, попереджаючи населення про виникнення надзвичайної ситуації, рекомендуючи заходи, необхідні для збереження життя [6].

Підступність загарбників, полягає у повному нехтуванні правил ведення війни, прийнятих у всьому світі, із нанесенням ударів по критичній інфраструктурі, що значно підвищує навантаження на систему енергетичного та комунального забезпечення. В даному випадку своєчасне використання системи сповіщення населення, дозволяє інформувати споживачів щодо виникнення загрозливих ситуацій, надає час підготувати стратегічні запаси питної або технічної води, зарядити телефони, акумуляторні джерела освітлення, легше пережити екстрену ситуацію вимкнень електричного та водопостачання. Таким чином структури комунального забезпечення підтримують постійні зв'язки із споживачами послуг, надаючи населенню корисну і важливо інформацію [7].

В період війни із бойових та прифронтових зон в більш мирні території евакуюють багато постраждалого населення серед якого діти, дорослі, люди поважного віку. Інформаційні технології сприяли створенню системи волонтерського руху, який забезпечує постраждалих первинною допомогою, а згодом всім необхідним. Рух українських волонтерів прийнято вважати унікальним явищем, завдяки тому, що діяльність не байдужих людей по всій країні та за її межами в короткий час надала можливість швидко сприймати запити від населення, формуючи злагоджену взаємодію та правильну логістику доставки і знаходження необхідних речей [4].

Інформаційні технології формують тісний зв'язок між армією та населенням: відкриваються збори на закупівлю потрібної техніки, ліків, продуктів, речей військових потреб пораненим бійцям.

Часи війни змінили побут людей. Мережа інтернет відкрила необмежені можливості отримання інформації з будь-якої тематики. Інтернет надає постійну можливість спілкуватися та ділитися досвідом,

інформаційні технології дозволяють дізнатися чимало корисної інформації

Населення задалегідь готується до надзвичайних ситуацій, не очікуючи на сповіщення про них. В інтернеті можна знайти багато корисних лайкфаків, щодо забезпечення будинку електроенергією, як ефективно зберігати тепло, які ліки та продукти мають бути на випадок надзвичайної ситуації, що робити під час воєнних дій або техногенної катастрофи.

Інформаційні технології вдосконалили організацію захисту населення в часи війни, можливість протидіяти фейкам, дезінформації, маніпуляціям. Поява мережі інтернету змінила світогляд людей, надав змогу бути обізнаними в найрізноманітніших сферах життя. Інформаційні технології дозволяють сформуванати якісну систему комунікацій та логістики, відповідаючи потребам населення в умовах воєнного часу.

Література:

1. Дзьобань О. П., Пилипчук В. Г. Інформаційне насильство та безпека: світоглядно-правові аспекти: монографія / за заг. ред. проф. В. Г. Пилипчука. Харків : Майдан, 2011. 244 с.

2. Курбан О. Бойові наративи в системі сучасних геополітичних інформаційних війн (досвід російсько-української гібридної інформаційної війни 2014 – 2021 рр.). *Синопис: текст, контекст, медіа*. 2021. № 27(3). С. 149–158.

3. Невельська-Гордєєва О. П., Нечитайло В. О. Маніпуляції як засіб інформаційно-психологічного впливу в інформаційній війні. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2021. № 3. С. 71–83.

4. Стратегічні цілі інформаційної безпеки України URL: <https://lexinform.com.ua/zakonodavstvo/7-strategichnyh-tsilej-informatsijnoi-bezpeky-ukrayiny/>

5. Юдін О. К., Матвійчук-Юдіна О. В., Супрун О. М. Інформаційно-психологічна війна та технології соціального інжинірингу. *Наукові технології*. 2021. № 2. С. 130–139.

ЙМОВІРНІСНИЙ ПІДХІД В ЗАДАЧАХ ПОЗИЦІОНУВАННЯ

Стрелковська І. В.

*доктор технічних наук, професор,
декан факультету кібербезпеки, програмної інженерії та
комп'ютерних наук
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Соловська І. М.

*кандидат технічних наук, доцент,
завідувачка кафедрою комп'ютерних наук
Міжнародний гуманітарний університет
м. Одеса, Україна*

Стрімкий розвиток різних додатків та сервісів, які використовують поточне LBS (Location-based Services) місцезнаходження користувача й краудсорсінг, потребують постійного вдосконалення методів позиціонування з метою підвищення точності місцезнаходження. Особливої уваги заслуговують задачі локального позиціонування користувачів всередині приміщень в умовах високої концентрації користувачів та наявності складнощів при поширенні радіосигналів. Локальні методи позиціонування використовуються для технологій Wi-Fi (IEEE 802.11n/ac/ad), Bluetooth або BLE (Bluetooth low energy) (IEEE 802.15.1) та багато інших [1–3].

Відомо, що для позиціонування користувача в мережі Wi-Fi (IEEE 802.11n/ac/ad) використовуються різні методи визначення координат місцезнаходження користувача, такі як [2]: метод RSS (Received Signal Strength) на базі вимірів потужності прийнятого сигналу, методи TOA (Time of Arrival) та TDoA (Time Difference of Arrival) на базі вимірів часу затримки поширення радіосигналу на базі методів тріангуляції або трілатерації та метод Fingerpringing з використанням в якості алгоритму визначення координат користувача методу k -найближчих сусідів k -NN (k -Nearest Neighbor) або зваженого методу k -найближчих сусідів з використанням вагових коефіцієнтів k -WNN (k -Weighted Nearest Neighbor). В роботі [8] авторів проведено дослідження, встановлено відповідність між технологіями, використаним методом й точністю позиціонування. Показано, що використання вищезазначених технологій та методів, дозволяє отримати найменшу похибку позиціонування

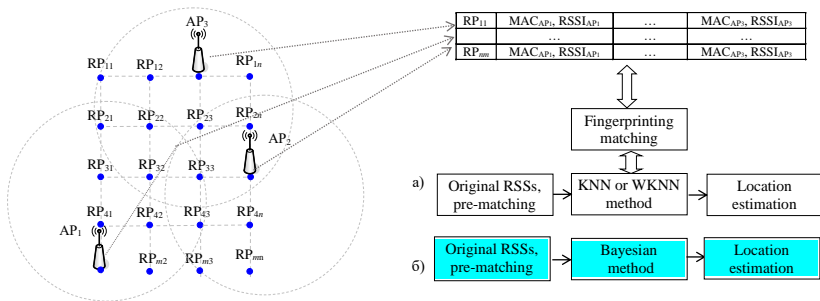
за допомогою методу Fingerprinting на базі методів k -найближчих сусідів k -NN та зваженого методу k -найближчих сусідів k -WNN. При цьому, для методу k -WNN використання вагових коефіцієнтів є доцільним тільки за умови $k = 3$, адже збільшення кількості k -сусідів зазвичай призводить до збільшення похибки позиціонування.

В роботах [4–8] авторів запропоновано використання комплексних плоских сплайнів (лінійних та квадратичних) для визначення місцезнаходження користувача на базі методу Fingerprinting та встановлено, що використання комплексних плоских сплайнів дозволяє досягти зниження обчислювальної складності та значного скорочення часу позиціонування.

Для визначення координат місцезнаходження використовуємо метод Fingerprinting, для якого наряду з іншими методами доцільно розглянути ймовірнісний Байєсівський метод.

Метою даної роботи є знаходження місцезнаходження користувача за допомогою методу Fingerprinting на базі ймовірнісного Байєсівського методу.

Розглянемо мережу Wi-Fi/Indoor (рис. 1) на n елементів розбиття, кожен елемент розбиття складається із сукупності обладнання – точок доступу AP_i (Access Point), де i – кількість точок доступу AP_i , $i = \overline{1,3}$. Кожна точка доступу AP_i , $i = \overline{1,3}$ має координати: $AP_1(x_1, y_1)$, $AP_2(x_2, y_2)$, $AP_3(x_3, y_3)$, а $M(x, y)$ – координати користувача.

Рис. 1. Метод Fingerprinting на базі ймовірнісного Байєсівського методу

Використання методу Fingerprinting на базі ймовірнісного Байєсівського методу для визначення координат місцезнаходження користувача в мережі Wi-Fi/Indoor виконується за допомогою Fingerprinting DataBase, яка зберігає статистичні дані вимірювань значень потужності сигналу

RSSI (Received Signal Strength Indicator) в точках доступу AP_i , $i = \overline{1,3}$.
Тоді

$$X = \left\langle (x_i, y_i), P_{RSSI} [\lambda_i / (x_i, y_i)] \right\rangle, i = \overline{1,3}, \quad (1)$$

де (x_i, y_i) – координати i -тої точки місцезнаходження користувача з Fingerprinting DataBase, $P_{RSSI} [\lambda_i / (x_i, y_i)]$ – умовна ймовірність отримання вимірів рівня сигналу RSSI передавача пристрою користувача з розподілом λ_i в точці з координатами (x_i, y_i) .

Використовуючи формулу Байєса [9], визначаються апостеріорні ймовірності подій:

$$P(H_i / A) = \frac{P(H_i)P(A / H_i)}{\sum_{k=1}^n P(H_k)P(A / H_k)}, \quad (2)$$

де $H_1, \dots, H_n$ – повна група несумісних подій, для яких виконуються такі умови $H_i \cup H_j = \Omega$, Ω – простір елементарних подій, $H_i \cap H_j = \emptyset$, $i \neq j$, H_i – подія, яка визначає, що розташування користувача знаходиться у i -му елементі розбиття, $P(H_i)$ – апіорна ймовірність знаходження користувача в i -му елементі розбиття, $P(A / H_i)$ – умовна ймовірність знаходження користувача в i -му елементі розбиття, $P(H_i / A)$ – апостеріорна ймовірність знаходження користувача в i -му елементі розбиття після експерименту, $i = \overline{1, n}$.

Тоді координати місцезнаходження користувача за допомогою Байєсівського підходу визначаються відповідно до виразів [9]:

$$\bar{x}_{Bays} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \max_{x_i} P(H_i / A), \quad \bar{y}_{Bays} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \max_{y_i} P(H_i / A). \quad (3)$$

Висновки

1. Розглянуто використання ймовірнісного Байєсівського методу для визначення координат місцезнаходження користувача в мережі Wi-Fi/Indoor.

2. Визначено координати місцезнаходження користувача в мережі Wi-Fi/Indoor за допомогою методу Fingerprinting на базі ймовірнісного

Байєсівського методу. Встановлено, що використання ймовірнісного підходу дозволяє знизити складність розрахунків та зменшити час на знаходження координат користувача.

Література:

1. Hameedah S.H. An Overview of Local Positioning System: Technologies, Techniques and Applications / S.H. Hameedah, M. Hussein, S. Mad Saad, M. A. Mat Dzahir. *International Journal of Engineering & Technology*. 2018. Vol. 7(3). P. 1–5. DOI: <https://doi.org/10.14419/ijet.v7i3.25.17459>.

2. Gu F. Indoor Localization Improved by Spatial Context – A Survey / F. Gu, X. Hu, M. Rmezani, J. Shang, D. Acharya, K. Khoshelham, S. Valaee. *ACM Computer Survey*. 2019. Vol. 52 (3). P. 1–35. DOI: <https://doi.org/10.1145/3322241>.

3. Yang Q. Research on Wi-Fi indoor positioning in a smart exhibition hall based on received signal strength indication / Q. Yang, S. Zheng, M. Liu. *Journal on Wireless Communications and Networking*. 2019. № 275. DOI: <https://doi.org/10.1186/s13638-019-1601-3>.

4. Strelkovskaya I., Solovskaya I., Strelkovskaya J.: Linear complex planar splines in Wi-Fi/Indoor positioning problems. In: *IEEE International Conference on Information and Telecommunication Technologies and Radio Electronics*. P. 84–87, Kyiv, Ukraine. 2021. DOI: <https://doi.org/10.1109/UkrMiCo52950.2021.9716612>.

5. Strelkovskaya I., Solovskaya I., Strelkovska J.: Fingerprinting/Indoor positioning using complex planar splines. *Journal of Electrical Engineering*. 2021. Vol. 72. № 6. P. 401–406. DOI: <https://doi.org/10.2478/jee-2021-0057>.

6. Strelkovskaya I., Solovskaya I., Strelkovska, J. Using quadratic complex planar splines in solving local positioning problems. In: *Advanced Trends in Radio electronics, Telecommunications and Computer Engineering*, P. 602–605. Slavske, Ukraine. DOI: <https://doi.org/10.1109/TCSET55632.2022.9766876>.

7. Strelkovskaya I., Solovskaya I., Strelkovska J. Improving the accuracy of user location in the Wi-Fi network using complex spline-functions. In: Ilchenko M., Uryvsky L., Globa L. (eds) *Advances in Information and Communication Technology and Systems*. Lecture Notes in Networks and Systems. Vol. 548. Springer, 2023. Cham. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-16368-5_16.

8. Strelkovskaya I., Solovskaya I., Strelkovskaya J., Paskalenko V. Complex spline approximation in positioning problems. *Radioelectronics and Communications Systems*. 2023.

9. Стрелковська І. В., Паскаленко В. М. Вища математика для фахівців в галузі зв'язку. Ч. 5. ВМВ. Одеса, 2018. 508 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Цибульський М.

*здобувач вищої освіти першого (бакалаврського рівня)
спеціальності 262 – Правоохоронна діяльність*

Міжнародний гуманітарний університет

Науковий керівник: Слатвінська В. М.

експерт комп'ютерно-технічних експертиз,

викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Комп'ютерно-технічна експертиза є важливим інструментом для виявлення, аналізу та розв'язання проблем, пов'язаних з комп'ютерною технікою та програмним забезпеченням. До завдань комп'ютерно-технічної експертизи входять перевірка функціональності, безпеки та надійності комп'ютерних систем, виявлення причин виникнення помилок та неполадок, а також встановлення відповідності вимогам технічних стандартів.

Призначення комп'ютерно-технічної експертизи може бути обґрунтовано в разі відсутності можливості вирішення проблеми в інший спосіб, наприклад, шляхом діагностики та ремонту комп'ютерної техніки, або у разі виникнення сумнівів щодо безпеки чи легітимності використання програмного забезпечення.

Особливості призначення комп'ютерно-технічної експертизи включають проведення передекспертної підготовки, у тому числі збору та аналізу інформації про комп'ютерну систему, з якої проводиться експертиза, а також забезпечення відповідності експерта кваліфікаційним вимогам. При цьому варто звернути увагу на відсутність експертних методик у відкритому доступі фактично унеможливило належну оцінку висновку експерта для сторони захисту [1, с. 236].

При призначенні комп'ютерно-технічної експертизи особливу увагу слід приділити збору об'єктів дослідження. Часто найменша некваліфікована дія з комп'ютерною системою може призвести до безповоротної втрати цінної слідчої або доказової інформації. У зв'язку з цим збір об'єктів дослідження доцільно доручати фахівцям.

З метою забезпечення надійної роботи носіїв інформації, наданих для проведення слідчих дій, необхідно переконатися, що системні блоки

належним чином вимкнені, повністю знеструмлені та від'єднанні при їх вилученні, а також, що кожен системний блок індивідуально упакований та опечатаний.

Упаковка та пломбування повинні запобігати прямому доступу до системного блоку та носіїв інформації, що містяться в ньому, і повинні бути виконані таким чином, щоб унеможливити пошкодження упаковки та пломбування.

Крім запобігання прямому доступу до об'єктів дослідження, упаковка повинна забезпечувати захист від механічних пошкоджень під час транспортування.

Носії даних, такі як жорсткі магнітні диски, накопичувачі та USB-флеш-накопичувачі, можуть бути підключені до комп'ютера випробувального персоналу тільки за допомогою спеціального обладнання, програмного забезпечення, апаратних і програмних засобів, які забороняють запис. Це дозволяє носію даних працювати в режимі «читання», запобігаючи будь-яким змінам на носії даних (унеможливаючи запис на електронний носій) і, таким чином, забезпечуючи повну безпеку та цілісність даних. Водночас, не допускається підключення носіїв інформації до комп'ютерної техніки в режимі «запис».

Для дослідження інформації, що міститься на машинних носіях, експерту надається сам носій та, за необхідності, системний блок або комплекс комп'ютерної техніки (до складу якого входить досліджуваний носій).

Для визначення відповідності програмного забезпечення певним параметрам експерту надається копія досліджуваного програмного забезпечення або програмного коду.

Для дослідження робочого стану комп'ютерної техніки експерту надається комп'ютерна техніка та технічна документація. Результати комп'ютерно-технічної експертизи повинні бути представлені у зрозумілій формі для замовника, а також повинні містити рекомендації щодо подальших дій.

Отже, від рівня кваліфікації експерта комп'ютерно-технічної експертизи залежить достовірність звітної документації, однак на сьогоднішній день нема затвердженої на законодавчому рівні методики щодо об'єктивності й цілісності експертних висновків.

Література:

1. Колесник В. Г. Матющкова Т. П. Актуальні проблеми призначення та проведення судової комп'ютерно-технічної експертизи. 2020. С. 232–236. URI: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11442>

АНАЛІЗ ГРАФІВ ПІД ЧАС РОЗВІДКИ КІБЕРІНЦИДЕНТУ

Шевченко Д.

*здобувача вищої освіти першого (бакалаврського) рівня
2-го курсу спеціальності 262 – Правоохоронна діяльність*

Міжнародний гуманітарний університет

Науковий керівник: Слатвінська В. М.

експерт комп'ютерно-технічних експертиз,

викладач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

Міжнародний гуманітарний університет

м. Одеса, Україна

Дані, які необхідно опрацювати в рамках комплексних розслідувань (журнали автоматизованих систем і засобів захисту, вивантаження бізнес-систем, транзакції, артефакти операційних систем, результати OSINT-аналізу, пояснення співробітників за фактом інциденту), – це, звісно, не Big Data, але інформація, яка також потребує спеціальних інструментів для фільтрації релевантних до розслідування даних, їх опрацювання та формування цілісної картини.

На думку Жилін А. В.: «Інцидент кібербезпеки (кіберінцидент) – подія або ряд несприятливих подій ненавмисного характеру (природного, технічного, технологічного, помилкового, у тому числі внаслідок дії людського фактора) та/або таких, що мають ознаки можливої (потенційної) кібератаки, які становлять загрозу безпеці систем електронних комунікацій, систем управління технологічними процесами, створюють імовірність порушення штатного режиму функціонування таких систем (у тому числі зриву та/або блокування роботи системи, та/або несанкціонованого управління її ресурсами), ставлять під загрозу безпеку (захищеність) електронних інформаційних ресурсів» [1, с. 19].

Аналіз графів – ефективний інструмент для виявлення кібератак. Графи дозволяють візуалізувати зв'язки між елементами системи та інфраструктурами, що може допомогти виявити підозрілі зв'язки. Аналіз графів також дозволяє виявляти зміни в мережі, такі як зміна розташування файлів чи збільшення трафіку. Результати аналізу графів можуть допомогти в ідентифікації загроз та встановленні шаблонів атак, які можуть бути використані в майбутньому. Для успішного аналізу графів необхідно мати доступ до великої кількості даних про мережу, таких як логи подій, дані про взаємодію користувачів, інформація про мережеву топологію тощо. Автоматизовані засоби аналізу графів дозволяють значно зменшити час,

потрібний для аналізу великих обсягів даних та виявлення підозрілих зв'язків. На основі результатів аналізу графів можна розробляти стратегії відповіді на кібератаки, в тому числі розробляти профілактичні заходи та визначати пріоритетні напрямки захисту мережі.

Графи дозволяють зображати зв'язки між різними елементами мережі та її інфраструктурами, що дозволяє зрозуміти, як працює мережа та виявити підозрілі зв'язки. Графи також дозволяють відстежувати зміни в мережі, такі як зміна трафіку чи зміна розташування файлів, що може свідчити про кібератаку. Застосування аналізу графів під час розвідки кіберінцидентів дозволяє здійснювати глибокий аналіз мережі та її взаємодій, що допомагає виявити загрози та захиститися від них. Графи можуть бути використані для виявлення нових загроз, включаючи атаки, які не були відомі раніше. Використання графів в розвідці кіберінцидентів може допомогти визначити найбільш вразливі місця в мережі та встановити заходи захисту. Автоматизовані засоби аналізу графів дозволяють збільшити швидкість виявлення та реагування на кіберінциденти.

Основна мета графової моделі – не доставити естетичну насолоду, а дати цілісну картину, відсіявши нерелевантну інформацію. Крім того, граф масштабований і, якщо будуть ще фішингові розсилки, може бути доповнений новими елементами.

Спосіб відображення інформації про інцидент відіграє найважливішу роль у сприйнятті і, як наслідок, розумінні та встановленні причин і обставин інциденту – в основних завданнях розслідування. У низці випадків найефективніший для сприйняття спосіб відображення – подання інформації у вигляді графа. Такий спосіб використовувався і в докомп'ютерну епоху, але після поширення комп'ютерів набув нових переваг, оскільки усував обмеження, пов'язані з кількістю відображуваної інформації, швидкістю побудови і складністю приховування від сторонніх очей. Крім того, в електронному вигляді простіше застосовувати математику на графах. Використання графів є типовим під час розслідувань, пов'язаних із соціальними мережами або банківськими транзакціями, та інших розслідувань, у рамках яких вивчаються зв'язки однорідних елементів.

З вищевказаного випливає, що використання графів дозволяє зрозуміти мережу та її взаємодії більш глибоко, що допомагає виявити загрози та підвищити рівень захисту мережі.

Література:

1. Жилін А. В. Технології захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : навч. посіб. / А. В. Жилін, О. М. Шаповал, О. А. Успенський ; ІСЗЗІ КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. 213 с.

МАТЕРІАЛИ
ІХ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

«ЧОРНОМОРСЬКІ НАУКОВІ СТУДІЇ»

м. Одеса, 12 травня 2023 року

Підписано до друку 14.04.2023. Формат 60×84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 13,49. Тираж 100. Замовлення № 0523-018.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»

79000, м. Львів, вул. Технічна, 1

87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44

Телефон: +38 (050) 658 08 23

E-mail: editor@liha-pres.eu

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6423 від 04.10.2018 р.